

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa – vertailussa Suomen ja Yhdysvaltain rangaistusvastuumallit

Heta Hovi

OTM-tutkielma

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Toukokuu 2020

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

HETA HOVI: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa – vertailussa Suomen ja Yhdysvaltain rangaistusvastuumallit

OTM-tutkielma, IX + 84 s. + 1 liite (4 sivua)

Rikosoikeus

Toukokuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Suomalainen rikosoikeus on perinteisesti ollut hyvin yksilökeskeistä, ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta on säädetty rikoslaisa vasta vuonna 1995. Koska oikeushenkilön rangaistusvastuu ja ympäristörikokset ovat molemmat modernia rikosoikeutta, ja ympäristörikokset kuuluvat oikeushenkilön rangaistusvastuun ydinalueeseen, tutkielmani tarkastelee oikeushenkilön rangaistusvastuuta ympäristörikoksissa. Tarkoituksena on suomalaisia ja yhdysvaltalaisia rangaistusvastuumalleja tarkastelemalla löytää sellainen malli, joka sopisi ympäristörikoksiin ja entistä tehokkaammin varmistaisi sen, että oikeushenkilöt joutuvat niiden toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista vastuuseen.

Tutkielman päämetodina on lainoppi. Päälähteinäni käytän Elina Pirjatanniemen teoksia Vihertyvä rikosoikeus (2005) ja Ympäristörikokset (2001) sekä Heikki Jaatisen teosta Oikeushenkilön rangaistusvastuu (2000). Lainopillista metodologiaa tukee empiirinen oikeustapausten tutkimus, joka kohdistuu korkeimman oikeuden yhteisösakkoratkaisuihin ja hovioikeuksien ympäristörikoksia koskeviin yhteisösakkoratkaisuihin vuosilta 2000–2020 ja on laadultaan pääosin kvalitatiivista. Lisäksi metodina on käytetty oikeusvertailua, sillä tutkin ja vertailen suomalaisia ja yhdysvaltalaisia rangaistusvastuumalleja. Ulkomaisena päälähteenäni on Peter A. Frenchin teos *Collective and Corporate Responsibility* (1984).

Tutkielmassa on esitelty suomalaiset oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit rikoslain mukaan: 1) samastaminen, 2) isännänvastuu ja 3) anonyymi syyllisyys. Yhdysvaltalaisista malleista on esitelty päämallit 1) respondeat superior ja 2) MPC-malli ja lisäksi oikeuskäytännössä syntynyt 3) collective knowledge -malli, sekä yhdysvaltalaisina erikoisuuksina 4) corporate ethos -malli sekä 5) strict liability eli ankara vastuu.

Empiirisen tutkimukseni tuloksena on, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on Suomessa yleisimmässä tuomioistuinperustettu useimmiten samastamiselle, ja jossain määrin myös isännänvastuulle. Anonyymi syyllisyys on jäänyt käyttämättä. Tutkielmassani totean, että samastaminen ja isännänvastuu ovat hyviä malleja oikeushenkilön rangaistusvastuulle, mutta esitän lisäksi ehdotuksen uudesta anonyymien syyllisyyden vastuumallista. Malli perustuu yhdysvaltalaisen corporate ethos -mallin tapaan oikeushenkilön toimintakulttuuriin, jota voidaan pitää oikeushenkilön vastineena luonnollisen henkilön syyllisyydelle. Ehdotuksia lainsäädäntömuutoksiksi tutkielma ei sisällä, sillä ennen lainsäädäntömuutoksia tulisi odottaa, tullaanko tuomioistuinperustettuun anonyymiin syyllisyyteen perustuvia ratkaisuja.

Asiasanat: rikosoikeus, oikeushenkilö, oikeushenkilön rangaistusvastuu, ympäristörikosoikeus, ympäristörikos, samastaminen, isännänvastuu, anonyymi syyllisyys, respondeat superior, Model Penal Code, collective knowledge, corporate ethos, strict liability

Sisällys

Kuviot	II
Lähteet	III
Kirjallisuus.....	III
Virallislähteet.....	VII
Internet-lähteet.....	VII
Oikeustapaukset.....	VIII
Suomi.....	VIII
Yhdysvallat.....	VIII
Lyhenteet	IX
1 Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset.....	5
1.3 Metodit ja näkökulma.....	7
1.4 Lähdekirjallisuus.....	9
1.5 Oikeustapaukset.....	11
1.6 Tutkielman rakenne.....	13
2 Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa	14
2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun historia Suomessa.....	14
2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit Suomessa.....	17
2.2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset rikoslain mukaan.....	17
2.2.2 Samastaminen.....	18
2.2.3 Isännänvastuu.....	19
2.2.4 Anonyymi syyllisyys.....	21
3 Oikeushenkilön rangaistusvastuu Yhdysvalloissa	23
3.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun historia Yhdysvalloissa.....	23
3.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit Yhdysvalloissa.....	26
3.2.1 Respondeat superior.....	26
3.2.2 Model Penal Code -malli.....	29
3.2.3 Collective knowledge.....	32
3.2.4 Corporate ethos.....	35
3.2.5 Strict liability eli ankara vastuu.....	38
4 Ympäristörikokset	40
4.1 Ympäristörikosoikeus.....	40
4.1.1 Ympäristörikosoikeuden historia.....	40
4.1.2 Ympäristörikosoikeuden erityispiirteet.....	42
4.2 Ympäristörikokset.....	46
4.2.1 Ympäristön turmelemisrikokset (RL 48:1–4).....	46
4.2.2 Luonnonsuojelurikokset ja rakennussuojelurikos (RL 48:5–6).....	52
5 Suomalainen oikeuskäytäntö oikeushenkilön rangaistusvastuusta ympäristörikoksissa	57
5.1 Yhteisösakot ja ympäristörikokset tuomioistuimissa.....	57
5.2 Korkeimman oikeuden ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuusta.....	59
5.3 Hovioikeuksien ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuusta ympäristörikoksissa.....	62
6 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallien vertailua ympäristörikoksissa	69
6.1 Oikeushenkilön toiminnassa tehtyjen ympäristörikosten kriminalisointi.....	69
6.2 Oikeushenkilö moraalisen toimijana.....	73
6.3 Rangaistusvastuumallien vertailua.....	75
7 Johtopäätökset	82

Liitteet	85
Liite 1: Tuomioistuinten ratkaisut.....	85
Korkein oikeus.....	85
Hovioikeudet	85

Kuviot

Kuvio 1: Tuomitut yhteisösakot vuosina 2010–2018.....	57
Kuvio 2: Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit rangaistusvastuun todennäköisyyden mukaan.....	75
Kuvio 3: Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit sen mukaan, onko merkitystä oikeushenkilöllä vai rikoksen tehneellä luonnollisella henkilöllä	77
Kuvio 4: Ehdotus oikeushenkilön rangaistusvastuun malleiksi	80

Lähteet

Kirjallisuus

- Ashworth, Andrew – Horder, Jeremy, *Principles of Criminal Law*. 7th edition. Oxford University Press 2013.
- Ball, Patricia Bennett – Weinstein, Martin J., *Criminal Law's Greatest Mystery Thriller: Corporate Guilt through Collective Knowledge*. *New England Law Review* 29 (1) 1994, s. 64–92.
- Baysinger, Barry D., *Organization Theory and the Criminal Liability of Organizations*. *Boston University Law Review* 71 (2) 1991, s. 341–376.
- Bernard, Thomas J., *The Historical Development of Corporate Criminal Liability*. *Criminology* 22 (1) 1984, s. 3–18.
- Brickey, Kathleen F., *Corporate Criminal Accountability: A Brief History and an Observation*. *Washington University Law Quarterly* 60 (2) 1982, s. 393–424.
- Brickey, Kathleen F., *Rethinking Corporate Liability Under the Model Penal Code*. *Rutgers Law Journal* 19 (3) 1988, s. 593–634.
- Brickey, Kathleen F., *Environmental Crime at the Crossroads: The Intersection of Environmental and Criminal Law Theory*. *Tulane Law Review* 71 (2) 1996, s. 487–528.
- Bucy, Pamela H., *Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability*. *Minnesota Law Review* 75 (4) 1991, s. 1095–1184.
- Corporate Crime: Regulating Corporate Behavior through Criminal Sanctions*. *Harvard Law Review* 92 (6) 1979, s. 1227–1375 (Corporate Crime 1979).
- Diamantis, Mihailis E., *Functional Corporate Knowledge*. *William & Mary Law Review* 61 (2) 2019, s. 319–396.
- Donaldson, Thomas, *Corporations & Morality*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall 1982.
- Ekroos, Ari – Kumpula, Anne – Kuusiniemi, Kari – Vihervuori, Pekka, *Ympäristöoikeuden pääpiirteet*. 3. painos. Sanoma Pro Oy 2012.
- Ervasti, Kaijus, *Empiirinen oikeustutkimus*, s. 9–16 teoksessa Lindfors, Heidi (toim.), *Empiirinen tutkimus oikeustieteessä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.
- Farnsworth, E. Allan, *An Introduction to the Legal System of the United States*. 4th edition. Oxford University Press 2010.
- Fischel, Daniel R. – Sykes, Alan O., *Corporate Crime*. *Journal of Legal Studies* 25 (5) 1996, s. 319–350.
- French, Peter A., *Collective and Corporate Responsibility*. Columbia University Press 1984.
- Frände, Dan, *Yleinen rikosoikeus*. 2. painos. Edita Publishing Oy 2012.
- Hackett, Frank W., *Why is a Master Liable for the Tort of His Servant*. *Harvard Law Review* 7 (2) 1983–1984, s. 107–112.
- Halabi, Sam F., *Collective Corporate Knowledge and the Federal False Claims Act*. *Baylor Law Review* 68 (2) 2016, s. 265–334.

- Hamdani, Assaf – Klement, Alon, Corporate Crime and Deterrence. *Stanford Law Review* 61 (2) 2008, s. 271–310.
- Hart, Henry M. Jr., The Aims of the Criminal Law. *Law and Contemporary Problems* 23 (3) 1958, s. 401–441.
- Hefendehl, Roland, Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems. *Buffalo Criminal Law Review* 4 (1) 2000, s. 283–300.
- Hemmo, Mika, *Vahingonkorvausoikeus*. WSOY 2005.
- Hirvonen, Ari, *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Hoppu, Esko, *Vahingonkorvauksen kehityslinjoja*. *Lakimies* 6–7/1998, s. 1048–1056.
- Hurst, James F. – Molo, Steven F. – Webb, Dan K., Understanding and Avoiding Corporate and Executive Criminal Liability, *Business Lawyer* 49 (2) 1994, s. 617–668.
- Husa, Jaakko, *Johdatus oikeusvertailuun: Oikeusvertailun perusteet erityisesti julkisoikeutta silmällä pitäen*. Lakimiesliiton Kustannus 1998.
- Husa, Jaakko, *Valkoista yksisarvista pyydystämässä vai mörköä paossa – ”oikeaa oikeusvertailua”?* *Lakimies* 5/2010, s. 700–718.
- Husa, Jaakko, *Oikeusvertailu*. Lakimiesliiton Kustannus 2013.
- Jaatinen, Heikki, *Oikeushenkilön rangaistusvastuu*. Lakimiesliiton Kustannus 2000.
- Jessup, Ethan H., Environmental Crimes and Corporate Liability: The Evolution of the Prosecution of Green Crimes by Corporate Entities. *New England Law Review* 33 (3) 1999, s. 721–742.
- Jokela, Antti, *Rikosprosessioikeus*. 5. painos. Alma Talent Oy 2018.
- Jönsson, Sverker, *Straffansvar och modern brottslighet: En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer*. Iustus Förlag AB 2004.
- Khanna, V.S., Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve. *Harvard Law Review* 109 (7) 1996, s. 1477–1534.
- Korkea-aho, Emilia, *Empiirisen oikeustutkimuksen käytäntö*, s. 81–90 teoksessa Lindfors, Heidi (toim.), *Empiirinen tutkimus oikeustieteessä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.
- Koskinen, Pekka, *Ajatuksia rikosoikeudesta julkisena oikeutena*, s. 129–133 teoksessa Lahti, Raimo (toim.), *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa*. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996. Helsingin yliopisto 1996.
- Kurki, Visa, *Ei vain oikeuskelpoisuutta – oikeussubjektikäsitteemme ongelmia ja uudelleearviointia*. *Lakimies* 5/2018, s. 469–492.
- Lappi-Seppälä, Tapio, *Oikeushenkilön rangaistusvastuu*, s. 231–244 teoksessa Heinonen, Olavi – Koskinen, Pekka – Lappi-Seppälä, Tapio – Majanen, Martti – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Rautio, Ilkka, *Rikosoikeus*. WSOY 1999.
- Lappi-Seppälä, Tapio, *Rikosten seuraamukset*. WSOY 2000.
- Lappi-Seppälä, Tapio, *Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2006.

- Lederman, Eli, Criminal Law, Perpetrator and Corporation: Rethinking a Complex Triangle. *Journal of Criminal Law and Criminology* 76 (2) 1985, s. 285–340.
- Lederman, Eli, Models for Imposing Corporate Criminal Liability: from Adaptation and Imitation toward Aggregation and the Search for Self-Identity. *Buffalo Criminal Law Review* 4 (1) 2000, s. 641–708.
- Lederman, Eli, Corporate Criminal Liability: The Second Generation. *Stetson Law Review* 46 (1) 2016, s. 71–88.
- Luhtanen, Annika, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa. Maisterintutkielma. Lapin yliopisto 2013.
- Meng, Michael Hor Yew, Strict Liability in Criminal Law: A Re-Examination. *Singapore Journal of Legal Studies* 2/1996, s. 312–341.
- Metsäranta, Tuomas, Poliisin salaiset tiedonhankintakeinot ja yksityiselämän suoja. Yliopistolinen väitöskirja. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Julkisoikeuden sarja A 38, 2015.
- Mueller, Gerhard O.W., Mens rea and the Corporations – A Study of the Model Penal Code Position on Corporate Criminal Liability. *University of Pittsburgh Law Review* 19 (1) 1957, s. 21–50.
- Nissinen, Matti, Ympäristörikoksista käytännössä. *Defensor Legis* 4/2003, s. 620–639.
- Nuotio, Kimmo, Teko, Vaara, Seuraus. Rikosvastuun filosofisista, kriminaalipoliittisista ja lainopillisista perusteista. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 206*. Helsinki 1998.
- Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus 1996.
- Nuutila, Ari-Matti, Työrikokset, luku II.34 teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. SanomaPRO Oy 2013. Saatavilla verkossa [https://fokus-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAIBCXJTBF#kohta:II\(\(a0\)RIKOSLA-JIT\(:34.\(\(20\)RL\(\(20\)47\(\(\(:\(20\)Ty\(\(f6\)rikokset\(:Yhteiset\(\(20\)s\(\(e4\)\(\(e4\)nn\(\(f6\)kset\(:Vastuun\(\(20\)kohdentuminen\(\(20\)\(\(\(RL\(\(20\)47\(\(\(:\(7\):Vastuun\(\(20\)jako/piste:t9eE](https://fokus-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAIBCXJTBF#kohta:II((a0)RIKOSLA-JIT(:34.((20)RL((20)47(((:(20)Ty((f6)rikokset(:Yhteiset((20)s((e4)((e4)nn((f6)kset(:Vastuun((20)kohdentuminen((20)(((RL((20)47(((:(7):Vastuun((20)jako/piste:t9eE) (luettu 25.5.2020).
- Nyström, Petri, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja ympäristön turmelemisrikokset. Maisterintutkielma. Turun yliopisto 2014.
- Pirjatanniemi, Elina, Ympäristörikokset. Lakimiesliiton Kustannus 2001.
- Pirjatanniemi, Elina, Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Yliopistolinen väitöskirja. Edita Publishing Oy 2005.
- Pirjatanniemi, Elina, KKO 2008:33 – Oikeushenkilön rangaistusvastuu puntarissa. *Lakimies* 4/2008, s. 655–666.
- Pirttisalo, Riikka, Oikeushenkilön rangaistusvastuusta, s. 329–344 teoksessa Konttinen-Di Nardo, Essi – Lahti, Raimo (toim.), Kirjoituksia modernista rikosoikeudesta. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2017.
- Platon, Valtio. Nidotun laitoksen kolmas painos. Otavan Kirjapaino Oy 2012.
- Plimpton, Elizabeth A. – Walsh, Danielle, Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review* 47 (2) 2010. Annual Survey of White Collar Crime, s. 331–362.

- Puumalainen, Mikko, Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Rikoslakiprojektin ehdotus. Tiivistelmä lausunnoista. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 20/1988.
- Ragozino, Anthony, Replacing the Collective Knowledge Doctrine with a Better Theory for Establishing Corporate Mens Rea: The Duty Stratification Approach. *Southwestern University Law Review* 24 (2) 1995, s. 423–472.
- Ratsula, Niina, Yrityskulttuuri tuo compliance-ohjelman sanoista teoiksi. *Defensor Legis* 4/2019, s. 553–560.
- Sayre, Francis Bowes, Criminal Responsibility for the Acts of Another. *Harvard Law Review* 43 (5) 1930, s. 689–691.
- Shover, Neal – Routhe, Aaron S., Environmental Crime. *Crime and Justice: A Review of Research* 32/2005, s. 321–372.
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2003.
- Strasser, Kurt A., Environmental Law in the United States' Federal System. *Connecticut Journal of International Law* 9 (3) 1994, s. 719–740.
- Strock, James M., Environmental Criminal Enforcement Priorities for the 1990s. *George Washington Law Review* 59 (4) 1990–1991, s. 916–937.
- Suokanto, Susanna, Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset erityisesti työturvallisuusrikoksissa. *Maisterintutkielma*. Turun yliopisto 2015.
- Tannen, Deborah, The Power of Talk: Who Gets Heard and Why, *Harvard Business Review*, 9–10/1995, s. 138–150.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi. 3. painos. *Alma Talent Oy* 2019.
- Thornton, Dorothy – Gunningham, Neil A. – Kagan, Robert A., General Deterrence and Corporate Environmental Behavior, *Law & Policy* 27 (2) 2005, s. 262–288.
- Tolvanen, Matti, Trust, Business Ethics and Crime Prevention – Corporate Criminal Liability in Finland. *University of Eastern Finland, Department of Law, Legal Studies Research Papers* 2/2009.
- Tolvanen, Matti, Empiirisen tutkimuksen hyödyntäminen rikoslainkäytössä, s. 83–95 teoksessa Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia – Vääänen, Ulla (toim.), *Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus*. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 26, 2010.
- Tolvanen, Matti, Ympäristö- ja luonnonvararikokset, s. 1084–1126 teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg Markus, *Keskeiset rikokset*. 4. painos. *Edita Publishing Oy* 2018.
- Vapaavuori, Maria, Luontovahinkojen korvaus- ja korjaamisvastuu. *Maisterintutkielma*. Turun yliopisto 2014.
- Wasserstrom, Richard A., Strict Liability in the Criminal Law. *Stanford Law Review* 12 (4) 1960, s. 731–745.
- Watson, Michael, Environmental Offences: The Reality of Environmental Crime. *Environmental Law Review* 7 (3) 2005, s. 190–200.
- Weissman, Andrew, Rethinking Criminal Corporate Liability. *Indiana Law Journal* 82 (2) 2007, s. 411–452.

Yhteinen tulevaisuutemme. Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Valtion painatuskeskus 1988 (Yhteinen tulevaisuutemme 1988).

Virallislähteet

HE 94/1993 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi
HE 95/1993 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi
HE 53/2002 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossääntösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
HE 55/2015 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 48 luvun muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
HE 78/2018 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi elohopeasta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen täytäntöönpanoon liittyvien lakien muuttamisesta
HE 94/2018 vp	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ympäristönsuojelulain ja rikoslain 48 luvun 3 §:n muuttamisesta
LaVM 22/1994 vp	Lakivaliokunnan mietintö rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi
Recommendation 1988	Recommendation No. R (88) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities

Internet-lähteet

American Law Instituten verkkosivut, <https://www.ali.org/about-ali/> (luettu 18.5.2020).

Keinänen, Anssi – Väänänen, Ulla, Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin? Osa teosta Mietinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteisen vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex 7/2015. www.edilex.fi/artikkelit/14917 (luettu 18.4.2020).

MTV Uutiset, Lokapojat hyötyivät miljoonia jätteiden dumpaamisesta luontoon. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/lokapojat-hyotyivat-miljoonia-jatteiden-dumppaamisesta-luontoon/2039192#gs.2sm3ve> (luettu 9.4.2020).

Oikeusrekisterikeskuksen sakkotilasto, https://www.oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/loader.html.stx?path=/channels/public/www/ork/fi/structured_nav/tietopalvelu/tilastotjaavoindata/sakot (luettu 13.4.2020).

Louekari, Sami, Maata ja taloutta – näkökulmia maatalouden historiaan. Pääkirjoitus. Ennen ja nyt – Historian tietosanomat 2/2016. <http://www.ennenjanyt.net/2016/05/maata-ja-talouttanakokulmia-maatalouden-historiaan/> (luettu 23.3.2020).

Tilastokeskus: Rikos- ja pakkokeinotilasto, viranomaisen tietoon tulleet rikokset. <https://www.stat.fi/til/rpk/tau.html> (luettu 9.5.2020).

YLE Uutiset, Ympäristöoikeuden professori Talvivaarasta: ”Ehkä Suomen kaikkien aikojen pahin ympäristörikos”. <https://yle.fi/uutiset/3-10127999> (luettu 9.4.2020).

Ympäristöministeriö. Kansainväliset ympäristösopimukset. https://www.ym.fi/fi-FI/Kansainvalinen_yhteistyo/Kansainvaliset_ymparistosopimukset (luettu 21.4.2020).

Oikeustapaukset

Suomi

Ks. liite 1.

Yhdysvallat

The People v. The Corporation of Albany, N.Y. 539 (1834)

The State v. Morris and Essex Railroad Company, 23 N.J.L. 360 (1852)

New York Central and Hudson River Railroad Company v. United States, 212 U.S. 481 (1909)

People v. Rochester Railway and Light Co., 114 N.Y.S. 755 (1909)

United States v. Balint, 258 U.S. 250 (1922)

Inland Freight Lines v. United States, 191 F. 2d 313 (10th Cir. 1951)

United States v. E. Brooke Matlack, Inc., 149 F. Supp. 814 (D. Md. 1957)

Riss & Co. v. United States, 262 F. 2d 245 (8th Cir. 1958)

Continental Baking Company v. United States, 281 F. 2d 137 (6th Cir. 1960)

Standard Oil Co. v. United States, 307 F. 2d 120 (5th Cir. 1962)

Steere Tank Lines, Inc. v. United States, 330 F. 2d 719 (5th Cir. 1963)

United States v. Sawyer Transport, Inc., 337 F. Supp. 29 (D. Minn. 1971)

United States v. T.I.M.E.-D.C. Inc., 381 F. Supp. 730 (1974)

United States v. Automated Medical Laboratories, Inc., 770 F. 2d 399 (4th Cir. 1985)

United States v. Shortt Accountancy Corp., 785 F. 2d 1448 (9th Cir. 1986)

United States v. Bank of New England, 821 F. 2d 844 (1st Cir. 1987)

United States v. Portac, Inc., 869 F. 2d 1288 (9th Cir. 1989)

United States v. Sci. Applications Int'l Corp., 653 F. Supp. 2d 87 (D.D.C. 2009)

Lyhenteet

Ab	aktiebolag
ALI	American Law Institute
Co.	corporation
esim.	esimerkiksi
<i>et al.</i>	ja muut
ETS	European Treaty Series
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
HO	hovi oikeus
ICA	Interstate Commerce Act (1887)
Inc.	incorporated
KKO	korkein oikeus
ks.	katso tarkemmin
Ky	kommandiittiyhtiö
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LSL	luonnonsuojelulaki (1096/1996)
mm.	muun muassa
MPC	American Law Institute's Model Penal Code (1962)
naapuruussuhdelaki	laki eräistä naapuruussuhteista (26/1920)
n:o	numero
ns.	niin sanottu
Oy	osakeyhtiö
OYL	osakeyhtiölaki (624/2006)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
s.	sivu
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
toim.	toimittanut
v.	versus
vp	valtiopäivät
YhdL	yhdistyslaki (503/1989)
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YLE	Yleisradio
ympäristövahinkodirektiivi	direktiivi 2004/35/EY ympäristövastuusta ympäristö- vahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta
YSL	ympäristönsuojelulaki (527/2014)
YVL	laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994)
ään.	äänestysratkaisu

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Rikosoikeus on vanhastaan hyvin yksilökeskeistä.¹ Ennen vuotta 1995 rikoslaki muodostui vain luonnollisten henkilöiden syyllisyyttä osoittavista teoista ja laiminlyönneistä. Rikoslaki täyttikin tarkoituksensa hyvin näin, sillä ennen vuosituhannen vaihdetta oikeushenkilöiden organisaatiot olivat vielä melko yksinkertaisia rakenteeltaan. Organisaatioiden monimutkaistuessa ja muuttuessa yhä vaikeammin hahmotettaviksi oli selvää, ettei pelkästään yksilön vastuuseen perustuva rangaistusvastuujärjestelmä enää riittänyt.² Pitkän oikeudellisen ja poliittisen keskustelun jälkeen oikeushenkilön rangaistusvastuusta lisättiin säännös rikoslakiin vuonna 1995. Nykyaikaisissa oikeushenkilöissä päätökset muodostuvat organisaation eri elinten päätöksenteon ja toiminnan kokonaisuudesta, jossa yhdellä luonnollisella henkilöllä ei välttämättä edes ole niin suurta itsenäistä päätösvaltaa, että hänen voitaisiin katsoa olevan yksin vastuussa oikeushenkilön toiminnasta.³ Nykyajan oikeushenkilöt ovat monikansallisia, erilaisten yritysjärjestelyiden tuloksina syntyneitä vahvoja taloudellisia toimijoita, jotka hallitsevat lähes jokaista toimialaa ja ovat aktiivisesti mukana myös politiikassa.⁴

Aluksi on tärkeää erottaa toisistaan käsitteet luonnollinen henkilö ja oikeushenkilö. Kumpikin käsite viittaa oikeussubjekteihin, jotka ovat oikeuskelpoisia eli joille voi kuulua oikeuksia ja velvollisuuksia. Luonnollinen henkilö viittaa syntyneisiin ihmisiin, kun taas oikeushenkilöt ovat niitä organisaatioita, joille oikeusjärjestys on myöntänyt oikeussubjektin aseman.⁵ Oikeushenkilö on juridinen käsite, jolla kuvataan luonnollisista henkilöistä muodostunutta kokonaisuutta, ”oikeuskelpoista ja oikeudellisesti toimintakykyistä itsenäistä oikeuksien ja velvollisuuksien haltijaa”.⁶ Oikeushenkilöt voivat olla esimerkiksi osakeyhtiöitä, osuuskuntia tai rekisteröityjä yhdistyksiä. Oikeushenkilö-käsitettä tarkastellessa on tärkeää ymmärtää, etteivät oikeushenkilöt *ole olemassa* reaali maailmassa samalla tavalla kuin luonnolliset henkilöt. Niitä ei voi koskettaa eikä nähdä, ne eivät ajattele, eikä niillä ole tietoisuutta samalla tavalla kuin luonnollisilla henkilöillä. Niillä ei siis ole samanlaista persoonaa kuin ihmisillä.⁷ Ne ovat olemassa

¹ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 399, HE 95/1993 vp, s. 1 ja Jönsson 2004, s. 43.

² Ks. Jaatinen 2000, s. 19.

³ Pirttisalo 2017, s. 331.

⁴ Lederman 2000, s. 644.

⁵ Kurki 2018, s. 469–471.

⁶ Jaatinen 2000, s. 2 ja HE 96/1993 vp, s. 27.

⁷ Mm. Frenchin mukaan oikeushenkilöt ovat olemassa moraalisenä persoonana, ks. French 1984, s. 47. Tähän kysymykseen oikeushenkilöiden mahdollisesta persoonasta ja toimijuudesta palaan vielä jäljempänä luvussa 6.

vain oikeudellisena konstruktiona. Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa kirjoittajat käyttävät lähes poikkeuksetta käsitettä ”*corporation*” eivätkä käsitettä ”*legal person*”. Käytän kuitenkin selvyuden vuoksi läpi tutkielmani käsitettä oikeushenkilö, myös Yhdysvaltoja käsittelevissä osioissa.⁸ Tutkielman tarkoituksen kannalta ei ole merkityksellistä pohtia eri oikeushenkilöiden välisiä eroja tai sitä, mitkä kaikki oikeushenkilöt tulisi sisällyttää oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan, joten viitataan käsitteellä kaikkiin eri tyyppisiin oikeushenkilöihin.

Suomalaisen, varsinkin rikoslaista ja rikosoikeuskirjallisuudesta ilmi käyvän käsityksen mukaan, oikeushenkilöiden toiminta on aina palautettavissa yksilöiden toimintaan. Näin ollen oikeushenkilön rangaistusvastuukin perustuu pohjimmiltaan yksilövastuuseen. Oikeushenkilöä ei pidetä rikoksen tekijänä samalla tavalla kuin luonnollista henkilöä, koska oikeushenkilöltä puuttuu tietoisuus, joka saa sen syyllistymään rikokseen. Hallituksen esityksenkin mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on rikosoikeudellista vastuuta, joka voidaan viime kädessä palauttaa yhteisön puolesta tai hyväksi rikoksen tehneiden ihmisten tekoihin tai laiminlyönteihin.⁹ Yhdysvalloissa on kuitenkin oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarkasteltaessa kehitetty myös teorioita, joissa oikeushenkilöllä katsotaan olevan sen puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden tietoisuudesta erillinen oma ”tietoisuutensa”. Näihin teorioihin palaan myöhemmin luvussa 3.

Viimeisten 25 vuoden aikana, kun oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut osana Suomen rikoslakia, on siitä kirjoitettu melko vähän. Koska oikeushenkilön rangaistusvastuu on teemana mielenkiintoinen ja sivuaa rikosoikeuden yleisiä oppeja ja peruseriaatteita, siitä soisi kirjoitettavan enemmänkin. Satunnaisia opinnäytteitä ja katsauksia aiheesta on kirjoitettu, ja myös tiettyihin tunnusmerkistöihin keskittyviä esityksiä löytyy erityisesti talousrikosten kentältä. Tarvetta on kuitenkin tuoreelle esitykselle oikeushenkilön rangaistusvastuusta ympäristörikoksissa. Tähän tarpeeseen pyrin vastaamaan tutkielmallani. Yhdysvalloissa, jossa oikeushenkilön rangaistusvastuu on tunnustettu pidempään kuin Suomessa, oikeustieteellistä kirjallisuutta löytyy kiitettävästi ja oikeustapauksiakin runsaasti. Tämän takia olen valinnut tässä tutkielmassa yhdeksi näkökulmakseni vertailun oikeushenkilön rangaistusvastuumalleista Suomen ja Yhdysvaltain välillä. Suomalaisen ja yhdysvaltalaisen oikeusjärjestelmän erilaisuuden vuoksi yhdysvaltalainen lähdeaineisto tuo tutkielmaani uutta ja raikasta näkökulmaa.

⁸ Arkikielessä termi ”*corporation*” käännetään yleensä yhtiöksi. Yhdysvaltalaisessa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa käsitettä käytetään kuitenkin myös laajemmassa merkityksessä. Käsitteen ”*corporation*” käyttö tuskin tarkoittaa, etteivätkö säännöt pätsi kaikkiin oikeushenkilöihin. Myös mallilaki MPC lukee yhtiöiden (”*corporations*”) lisäksi oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan myös yhdistykset (”*associations*”).

⁹ HE 95/1993 vp, s. 16.

Koska oikeushenkilöitä tuomitaan Suomessa yhteisösakkoon nykyään melko harvoin, uskoisin, että oikeushenkilöiden rangaistusvastuun malleilla voisi vaikuttaa siihen, että oikeushenkilöt saataisiin entistä paremmin rangaistusvastuuseen niiden toiminnassa tapahtuneista rikoksista. Rangaistusvastuun malleja tulisi siis tarkastella kriittisesti ja pohtia, pitäisikö niihin sisällyttää uudenlaisia elementtejä, jotka paremmin turvaisivat oikeushenkilön rangaistusvastuun tarkoituksen toteutumisen. Tutkielmani toimii keskustelunavauksena tällaiselle kriittiselle pohdinnalle. Katson tutkielmani voivan palvella niin oikeustieteellistä keskustelua, käytännön ratkaisutoimintaa kuin jopa lainsäätäjääkin, mikäli oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset rikoslaissa osoittautuvat sellaisiksi, että niitä voisi vielä lainsäädännön keinoin parantaa.

Vaikka rikoslaissa puhutaan rangaistusvastuun ”edellytyksistä”, ja yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on esittelemieni mallien yhteydessä käytetty muun muassa termejä ”doktriini” (”*doctrine*”), ”teoria” (”*theory*”) ja ”standardi” (”*standard*”), olen päätenyt kuvaamaan kaikkia tutkimukseen sisällyttämiäni oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja termillä ”malli”. Se tuntuu sopivimmalta kuvaamaan sekä suomalaisia että yhdysvaltalaisia ratkaisuja, jotka pohjimmiltaan ovat oikeushenkilön rangaistusvastuuseen käytännössä sovellettavia malleja. Tutkielmassa esiteltävät suomalaiset mallit ovat peräisin rikoslaista, kun taas yhdysvaltalaiset mallit ovat peräisin niin oikeuskäytännöstä, mallilaisista kuin oikeuskirjallisuudestakin. Myös sen takia, että mallit ovat peräisin erilaisista lähteistä, koen yleistermin ”malli” kattavan parhaiten ne kaikki.

Rikoslaissa oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on kolme. Ensiksi, oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisösakkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen (samastaminen, RL 9:2.1). Toiseksi, oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisösakkoon, mikäli sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (isännänvastuu, RL 9:2.1). Kolmanneksi, yhteisösakkoon voidaan tuomita, vaikkei rikoksentehtijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen (anonyymi syyllisyys, RL 9:2.2).

Yhdysvaltain oikeusjärjestyksessä olen oikeuskirjallisuuden perusteella havainnut kaksi päämallia oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Ensimmäisenä on *respondeat superior* -malli, joka vastaa pitkälti suomalaista isännänvastuuta ja toisena Model Penal Code -malli, joka on *res-*

pondeat superior -mallia hieman suppeampi ja tarkempi. Näitä kahta päämallia täydentää *collective knowledge* -malli, joka puolestaan vastaa jonkin verran suomalaista anonyymiä syyllisyyttä. Lisäksi yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on esitetty monia muita erilaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja ja ehdotuksia uusiksi malleiksi, joista tässä tutkielmassa käsittelen mielenkiintoisina vaihtoehtoina oikeushenkilön toimintakulttuuria korostavaa *corporate ethos* -mallia sekä *strict liability* -mallia, joka osittain vastaa suomalaista ankaraa vastuuta, kuitenkin sillä erotuksella, että suomalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä ei ankaraa vastuuta tunneta.¹⁰

Jotta tutkielmassani olisi teoreettisten mallien tarkastelun ohella myös käytännönläheinen ulottuvuus, olen tarkastellut oikeushenkilön rangaistusvastuuta myös ylempien tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa. Kaikkien oikeushenkilöön soveltuvien rikostunnusmerkistöjen sisällyttäminen tutkielmaan aiheuttaisi haasteita oikeustapausaineiston keräämisessä ja tekisi tutkielmasta liian laajan. Tästä syystä olen rajannut tutkielmani käsittelemään vain tiettyjä rikostunnusmerkistöjä. Olen valinnut tarkastelun kohteeksi ympäristörikokset (RL 48 luku), sillä ne ovat kaikki sellaisia rikoksia, joista voidaan rangaistukseksi tuomita yhteisösakkoa.¹¹ Myös Yhdysvaltain oikeusjärjestyksessä oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen ympäristörikoksista.¹² Lisäksi ympäristörikokset ovat luonteeltaan sellaisia, että niihin syyllistyminen on mahdollista oikeushenkilön toiminnassa, esimerkiksi taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi tai oman kilpailuaseman parantamiseksi markkinoilla.¹³ Esimerkiksi tilanteessa, jossa oikeushenkilö ei noudata jätteiden käsittelystä ja hävittämisestä annettuja määräyksiä, se säästää jätteidenkäsittelykuluissa saaden tästä taloudellista hyötyä. Ympäristörikokset kuuluvatkin oikeushenkilön rangaistusvastuun ydinalueeseen.¹⁴

Oikeushenkilön rangaistusvastuun ja ympäristörikosten yhdistäminen tutkielmassani on luontevaa myös siksi, että kumpaankin liittyvä sääntely on otettu osaksi rikoslakia vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistuksessa. Vaikka kyse on kahdesta erillisestä ja erilaisesta rikosoikeuden ilmiöstä, näitä kahta yhdistää se, että yhteiskunnan muutos on välttämättä vaatinut kummankin lisäämistä rikoslakiin. Oikeushenkilöt osallistuvat yhä merkittävämmiin yhteiskunnan

¹⁰ Frände 2012, s. 60. Rikosoikeuden sijaan ankara vastuu on tutumpi vahingonkorvausoikeudessa, esimerkiksi potentiaalisella ympäristöhaitan aiheuttajalla on YVL:n 7 §:n mukaan ankara vastuu ympäristövahingosta.

¹¹ RL 48:9.

¹² Kuten jäljempänä tulen toteamaan, oikeushenkilö voidaan Yhdysvalloissa tuomita rangaistukseen melkein mistä tahansa rikoksesta.

¹³ HE 94/1993 vp, s. 179 ja Watson 2005, s. 192.

¹⁴ HE 94/1993 vp, s. 182. Ks. myös Shover – Routhe 2005, s. 326: ”Without question some of the most destructive and costly environmental crimes are committed by large corporations.”

toimintaan ja tekevät myös yhä enenevässä määrin rikoksia. Ilmastonmuutos ja lisääntyvä ympäristön pilaantuminen taas ovat vääjäämättömiä tosiasioita, jotka vaativat ympäristövahinkoihin reagointia myös rikosoikeuden keinoin. Sekä oikeushenkilön rangaistusvastuu että ympäristörikosoikeus ovat mielestäni Nuotio väitöskirjassaan luokittelemaa modernia rikosoikeutta. Luokittelun mukaan modernin rikosoikeuden ensimmäinen pääpiirre on se, että siihen kuuluvat vaarantamiskriminalisoinnit, joissa rangaistavuus on kytketty jo pelkkään vaaraan oikeudenloukkauksen aiheutumisesta eikä itse vaaran aiheuttamiseen. Toinen pääpiirre taas on modernin rikosoikeuden taipumus suojata laajempia oikeudellisia intressejä kuin pelkästään yksilöllisiä oikeushyviä, joihin perinteinen rikosoikeus on keskittynyt.¹⁵

Ympäristörikokset herättävät yhä enenevässä määrin keskustelua ilmastonmuutoksen ja lisääntyvän ympäristötietoisuuden myötä, joten aiheeni on tästä syystä ajankohtainen. Suurimmat ympäristörikokset ovat saaneet paljon huomiota mediassa, ja esimerkiksi Talvivaaran¹⁶ ja Lokapoikien¹⁷ toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista on uutisoitu runsaasti ja niitä on kommentoitu varsin värikkäin sanankääntein.¹⁸ Talvivaara-tapauksessa oli kyse kaivosyhtiön jätevesipäästöistä, joiden mukana ympäristöön oli päässyt ympäristölle haitallisia aineita huomattavasti yhtiön ympäristölupahakemuksessa mainittua määrää enemmän. Lokapojat-tapauksessa taas oli kyse jätteen kuljetus- ja keräystoimintaa harjoittavasta yhtiöstä, joka oli päästänyt monenlaisia erilaisia jätteitä hallitsemattomasti ympäristöön. Ympäristörikokset puhuttavat ja herättävät tunteita, mutta saattavat jäädä tavalliselle ihmiselle kuitenkin etäisiksi ja vaikeasti ymmärrettäviksi. Sen takia ympäristörikoksista on syytä kirjoittaa ja tehdä tutkimusta.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkielmassani tarkastelen oikeushenkilön rangaistusvastuuta ympäristörikoksissa sekä Suomen rikoslain tarjoamien oikeushenkilön rangaistusvastuumallien että valikoitujen yhdysvaltalaisen rangaistusvastuumallien valossa. Tutkimuskysymyksiä tutkielmassani on kolme:

- 1) Millaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on olemassa suomalaisessa ja yhdysvaltalaisessa rikosoikeudessa?

¹⁵ Nuotio 1998, s. 7.

¹⁶ Rovaniemen HO R 16/915 22.3.2018 ja KKO 2019:102.

¹⁷ Helsingin HO R 12/2475 30.8.2013.

¹⁸ Esimerkiksi YLE:n uutinen ”Ympäristöoikeuden professori Talvivaarasta: ”Ehkä Suomen kaikkien aikojen pahin ympäristörikos”. Kyseisessä uutisessa professori Kai Kokko kommentoi Talvivaaran ympäristörikosoikeudenkäyntiä. Ks. lisäksi esimerkiksi MTV:n uutinen ”Lokapojat hyötyivät miljoonia jätteiden dumpaamisesta luontoon”.

- 2) Miten oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on sovellettu suomalaisten ylempien tuomioistuinten ympäristörikosratkaisuisissa?
- 3) Millaisista elementeistä koostuu ympäristörikoksiin sopiva oikeushenkilön rangaistusvastuun malli?

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni vastaamisessa käytän päämetodinani lainoppia ja päälähteinäni paitsi rikoslakia ja lainvalmisteluaineistoa, myös suomalaista ja yhdysvaltalaista oikeuskirjallisuutta. Myös oikeusvertaileva metodi näkyy tähän tutkimuskysymykseen vastaamisessa, sillä oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja esitellessäni kiinnitän huomiota myös suomalaisten ja yhdysvaltalaisen mallien eroihin ja yhtäläisyyksiin.

Toiseen tutkimuskysymykseeni vastaan osittain empiiristä ja osittain lainopillista metodologiaa käyttäen ja ylempien tuomioistuinten ratkaisuja analysoiden. Tarkoitukseni on selvittää, millä rangaistusvastuun malleilla tuomioistuimet ovat perustelleet oikeushenkilön rangaistusvastuun syntymistä. Lisäksi tarkastelen, millaisia tyypillisiä piirteitä on eri rangaistusvastuun malleihin perustuvilla ratkaisuilla. Kaikissa ratkaisuisa tuomioistuin ei välttämättä ole nimenomaisesti maininnut, mihin malliin oikeushenkilön rangaistusvastuu on perustettu, mutta luokittelen tutkimani tapaukset sen mukaan, mikä malli ratkaisun taustalla on vaikuttanut. Näin saan selville, minkä vastuumallin perusteella oikeushenkilöitä on Suomessa eniten tuomittu, ja onko jokin malli mahdollisesti jäänyt kokonaan käyttämättä. Lisäksi selvitän, olisiko ratkaisuisa kenties voitu perustaa oikeushenkilön rangaistusvastuu jollekin vaihtoehdoiselle mallille ja paikannan ne ratkaisut, joissa olisi voitu käyttää jotakin yhdysvaltalaista rangaistusvastuun mallia suomalaisen mallin sijasta. Tämä tutkimuskysymykseni koskee pelkästään suomalaista aineistoa, korkeimman oikeuden ja hovioikeuden ratkaisuja vuosilta 2000–2020.

Kolmanteen tutkimuskysymykseeni etsin vastausta oikeusvertailun avulla. Suomalaisia ja yhdysvaltalaisia malleja ja niiden elementtejä vertaillen luon perustellun näkökannan siitä, millaisia elementtejä tulisi ottaa huomioon, jotta oikeushenkilöt saataisiin mahdollisimman tehokkaasti rangaistusvastuuseen niiden toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista ja näin ollen turvattaisiin ympäristönsuojelun mahdollisimman tehokas toteutuminen. Rangaistusvastuun malli ei kuitenkaan saisi johtaa kohtuuttomuuteen. Tutkimuskysymykseen vastatessani muodostan konkreettisen ehdotuksen siitä, millaisia elementtejä sisältävät mallit sopisivat oikeushenkilön rangaistusvastuun perustamiseen ympäristörikoksissa.

1.3 Metodit ja näkökulma

Perinteisesti rikosoikeudellisissa tutkielmissa päämetodina on käytetty lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa, jonka tutkimuskohteena on voimassaoleva oikeus.¹⁹ Lainoppi on päämetodi myös tässä tutkielmassa. *Siltalan* mukaan lainopin metodi voidaan määritellä kolmeksi eri toiminnoksi. Lainopin pyrkimyksenä on 1) tulkita oikeussääntöjä, 2) punnita oikeusperiaatteita ja muita oikeudellisia ratkaisustandardeja sekä 3) systematisoida oikeussääntöjä ja ratkaista, mitkä säännöt ovat kulloinkin tarkasteltavassa oikeudellisessa tulkintatilanteessa pääsääntöjä ja mitkä säännöt näihin pääsääntöihin tehtyjä poikkeuksia.²⁰ Tutkielmassani on löydettävissä elementtejä kaikista kolmesta lainopin pyrkimyksestä. Ensinnäkin, tarkoitukseni on selvittää, miten rikoslain mukaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta sekä yhdysvaltalaisia rangaistusvastuumalleja tulisi suomalaisen ja yhdysvaltalaisen oikeuskirjallisuuden valossa tulkita. Toiseksi, punnitsen oikeusperiaatteita, kuten syyllisyysperiaatetta ja laillisuusperiaatetta, ja otan kantaa niiden ja rangaistusvastuumallien välillä vallitseviin kollisiotilanteisiin. Kolmanneksi, systematisoin korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien ratkaisukäytäntöä selvittääkseni, millaisia rangaistusvastuumalleja tuomioistuimet ovat ratkaisutoiminnassaan käyttäneet, ja mitkä oikeushenkilön rangaistusvastuun malleista ovat pääsääntöjä ja mitkä poikkeuksia. Yksinkertaistettuna tutkin lainopillista metodologia käyttämällä, ”mikä on voimassa olevaa oikeutta ja mikä merkitys oikeuslähteistä löytyvällä materiaalilla on”.²¹

Tutkielman taustalla vaikuttaa huoli ympäristönsuojelun tehottomuudesta sekä siitä, etteivät oikeushenkilöt joudu todelliseen rikosoikeudelliseen vastuuseen niiden toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista. Koska tutkielmani ei ole kokonaan rikosoikeudellinen, vaan siitä voidaan löytää myös ympäristöoikeudellisia piirteitä, kutsun päämetodiani *ympäristölähtöiseksi rikoslainopiksi*. Innoituksen tälle termille on antanut *Metsäranta*, joka on asemoinut väitöskirjansa lähestymistavan perus- ja ihmisoikeuslähtöiseksi lainopiksi.²² Määritelmä on lähtöisin *Siltalalta*, joka on määritellyt perusoikeuskeskeiseksi laintulkintaopiksi lähestymistavan, jossa tulkinnan, systematisoinnin ja punninnan lähtökohdat johdetaan voimassa olevasta perustuslaista ja perusoikeusjärjestelmästä.²³ Tämän tutkielman lähtökohtana vaikuttavat ympäristöoikeuden periaatteet sekä ympäristönsuojelua korostava näkökulma. Kuten *Pirjatan-*

¹⁹ Hirvonen 2011, s. 21.

²⁰ Siltala 2003, s. 497–502.

²¹ Tähän lyhyeen tavoitteeseen Hirvonen on onnistuneesti kiteyttänyt lainopillisen metodin päämäärän. Hirvonen 2011, s. 23.

²² Metsäranta 2015, s. 13.

²³ Ks. perusoikeuskeskeisestä laintulkintaopista Siltala 2003, s. 571–574.

niemi toteaa, suomalaista ympäristörikosoikeutta käsittelevä tutkimus on aina oikeudenalat ylittävää (eli rikosoikeuden ja ympäristöoikeuden yhdistävää), sillä rikoslaissamme ei ole itsenäisiä ympäristörikostunnusmerkistöjä vaan kriminalisoinnit perustuvat aineelliseen ympäristösääntelyyn.²⁴ Koska ympäristönsuojelunäkökulmat linkittyvät osaltaan myös perustuslakiin (PL 20 §), on tutkielmassani yhteys perusoikeuksiin, mutta jätän tämän yhteyden vain maininnalle tutkielman liiallisen laajenemisen estämiseksi.²⁵

Lainopillisen metodin lisäksi käytän tutkielmassani empiiristä tutkimusotetta. Empiiriseen tutkimusotteeseen on oikeustieteellisessä tutkimuksessa suhtauduttu perinteisesti varauksella,²⁶ eikä oikeustapausten laajaa tutkimusta ole välttämättä pidetty empiirisenä tutkimuksena.²⁷ Koska pyrin hovioikeuksien ja korkeimman oikeuden tapauksia analysoimalla muodostamaan kuvan siitä, millaista ratkaisukäytäntöä oikeushenkilön rangaistusvastuusta on ympäristörikoksissa muodostunut, ja luokittelen tutkimani oikeustapaukset sen perusteella, millaisia rangaistusvastuumalleja konkreettisissa oikeustapauksissa on käytetty, katson tekeväni empiiristä tutkimusta.²⁸ Empiirinen tutkimukseni on pääosin kvalitatiivista eli laadullista, sillä tulen käyttämään aineistoa kuvailevasti ja lähinnä tutkimani ilmiön (oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa) ja vallitsevan oikeustilan ymmärtämiseen. Koska tarkoituksenani on tyypitellä tuomioistuinten ratkaisut sen mukaan, millaista vastuumallia niissä on käytetty, on tutkimus myös tältä osin määrällistä eli kvantitatiivista.²⁹ Katson, että tutkimuksen tarkoitukseen nähden keräämäni aineiston määrä on riittävä, ja pystyn sen perusteella analysoimaan, missä määrin eri oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa Suomessa käytetty. Pidän kuitenkin mielessäni *Tolvasen* varoituksen, että empiiriseen aineistoon tulee suhtautua kriittisesti ja sen pohjalta voi tehdä vain varovaisia päätelmiä.³⁰ Oikeustapauksilla on tutkielmassani metodinen kaksoisrooli, sillä sen lisäksi, että ne toimivat empiirisenä aineistona, palvelevat ne myös oikeuslähteinä lainopillista metodiani pyrkiessäni systematisoimaan voimassa olevaa oikeutta ja selvittämään, millaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja suomalaiseen oikeusjärjestelmään kuuluu.

²⁴ Pirjatanniemi 2005, s. 27.

²⁵ Ympäristöperusoikeuden ja rikosoikeuden suhteesta ks. Pirjatanniemi 2005, s. 207–226 ja Pirjatanniemi 2001, s. 16–19.

²⁶ Esim. Ervasti 2004, s. 9–12.

²⁷ Korkea-aho 2004, s. 84.

²⁸ Ks. Tolvanen 2010, s. 83: ”Empiirinen oikeustutkimus voi analysoimalla tilastojen sisältämää raakamateriaalia tuottaa lainkäyttäjälle punnittua tietoa esimerkiksi tiettyjen rikosten tyyppirangaistuksista ja tekijöistä, jotka ovat vaikuttaneet rangaistuskäytännön muodostumiseen.” Korkea-aho on kattavasti käsitellyt oikeustapausten tutkimista empiirisenä aineistona, ks. Korkea-aho 2004, s. 83–86.

²⁹ Keinänen ja Väätsän mukaan kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus eivät sulje toisiaan pois, vaan voivat täydentää toisiaan tutkimuksessa. Ks. Keinänen – Väätsän 2015, s. 7.

³⁰ Tolvanen 2010, s. 93.

Lainopillisen ja empiirisen metodin lisäksi käytän tutkielmassani oikeusvertailevaa metodologiaa. Oikeusvertailevaa tutkimusta voi tehdä monella eri tavalla,³¹ mutta tutkimuksen keskiössä on tavallisesti eri oikeusjärjestysten tai niiden osien tutkiminen sekä sen selvittäminen, millaisiin erilaisiin keinoihin eri valtioissa tai oikeusjärjestyksissä on päädytty samanlaisten tai samojen päämäärien, esimerkiksi oikeushenkilön rangaistusvastuun, toteuttamiseksi.³² Tavoitteenani onkin selvittää suomalaisten ja yhdysvaltalaisien oikeushenkilön rangaistusvastuun mallien eroja ja yhtäläisyyksiä, ja tämän perusteella esittää näkemykseni siitä, millainen malli sopisi ympäristörिकosten sääntelyyn. Näin ollen pyrin laajentamaan suomalaista tietopohjaa oikeushenkilön rangaistusvastuusta (ns. teoreettinen intressi),³³ ja päätyämään konkreettiseen ehdotukseen siitä, millaisia piirteitä oikeushenkilön rangaistusvastuun mallin tulisi sisältää (ns. praktinen intressi).³⁴ Tutkielmani ei ole tarkoitus olla pelkästään oikeusvertaileva, vaan päämethodina on kuitenkin lainoppi. Tästä syystä, sekä myös siitä syystä, että tutkin vain yhtä oikeusjärjestyksen osaa, oikeusvertailuni ei ole tarkoituskaan olla kovin syvällistä, vaan toimia tutkielmani tavoitteen – sopivan oikeushenkilön rangaistusvastuun mallin löytämisen – tukena.³⁵ Laajuudeltaan oikeusvertailuni on mikrovertailua yksittäisten oikeussääntöjen välillä.³⁶

1.4 Lähdekirjallisuus

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta on Suomessa tehty tutkimusta melko vähän, ja vielä vähäisemmäksi aineisto muuttuu, kun otetaan rajaajaksi vain ympäristörिकokset. Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä maisterintutkielmia on kirjoitettu Turun yliopistossa 2010-luvulla

³¹ Husa puhuu metodisesta ja teoreettisesta pluralismista, ks. Husa 2013, s. 41.

³² Ks. Husa 2013, s. 32 ja Husa 1998, s. 12–14. Husan mukaan oikeusjärjestykseen kuuluvat säädännällisen oikeuden lisäksi myös tapaoikeus, oikeudelliset käytännöt, oikeudelliset käsitteet sekä tavat käsitellä ja ryhmitellä oikeudellista normistoa. Oma tutkimukseni ei vertaile oikeusjärjestyksiä sinänsä, vaan pelkästään oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja eli pientä osaa oikeusjärjestyksestä.

³³ Tietopohjan laajentaminen onkin yksi tärkeä oikeusvertailun tehtävä, ks. Husa 2013, s. 33. Teoreettisesta intressistä ks. Husa 1998, s. 37.

³⁴ Ks. Husa 1998, s. 34. Husan mukaan praktisen vertailun intressissä on pyrkiä täyttämään oikeusjärjestyksen aukkoja luomalla uutta tietopohjaa esimerkiksi lakiesityksen, lainsäädäntömuutoksen tai jonkin kiperän tapauksen tulkinnan perustaksi. Vaikka tutkimukseni ei esitäkään suoria ehdotuksia uudeksi lainsäädännöksi tai vanhan lainsäädännön muuttamiseksi, pyrin silti luomaan uudenlaisen oikeushenkilön rangaistusvastuun mallin oikeushenkilön rangaistusvastuun kentälle. Huomattavaa on, että praktista ja teoreettista intressiä ei voida täysin erottaa toisistaan, vaan ne kulkevat useimmiten käsi kädessä, ks. tästä Husa 2013, s. 84.

³⁵ Näin ollen kuvailisin tutkimukseni oikeusvertailevaa osuutta Husan määritelmän mukaiseksi ensimmäisen asteen oikeusvertailuksi, ks. Husa 2010, s. 713–716: ”[Ensimmäisen asteen vertailu] ei ole systemaattista vertailua, vaan tarkoituksen ja tarpeen sanelemaa toimintaa, jossa vain harvoin on mahdollista pohtia sen syvemmin tehtävän vieraan oikeuden tarkastelun teoreettisia taustaehtoja.” Lisäksi on myös huomattava, ettei praktinen oikeusvertaileva tiedonintressi edellytä syvällistä vieraan oikeuskulttuurin tuntemusta vaan tyytyy oikeusjärjestelmän pintatason tutkimiseen, ks. Husa 2013, s. 80.

³⁶ Oikeusvertailun laajuudesta ks. Husa 1998, s. 60–61 ja Husa 2013, s. 125–130.

vain kourallinen. Näistä lähimpänä omaa aihettani ovat *Suokannon* ja *Nyströmin* tutkielmat.³⁷ Nyström on valinnut tutkielmaansa ympäristö- ja luontomyönteisen näkökulman, jossa tärkeysjärjestys on seuraava: ”luonto – ihminen – talous”.³⁸ Olen itse omaksunut tutkielmaani samanlaisen arvonäkökulman, mutta erona Nyströmin tutkielmaan, joka käsittelee oikeushenkilön rangaistusvastuuta ympäristön turmelemisrikoksissa (RL 48:1–4), olen sisällyttänyt tutkielmaani myös luonnonsuojelurikokset ja rakennussuojelurikoksen (RL 48:5–6).³⁹

Kotimaisen kirjallisuuden puolelta yhtenä päälähteenäni on *Pirjatanniemen* tuotanto, erityisesti hänen väitöskirjansa ”Vihertyvä rikosoikeus: Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat” vuodelta 2005.⁴⁰ Toisena päälähteenä on *Jaatinen* teos ”Oikeushenkilön rangaistusvastuu” vuodelta 2000.⁴¹ Varsinaisen innoituksen tämän tutkielman aiheeseen sain *Luh-tasen* maisterintutkielmasta ”Oikeushenkilön rangaistusvastuusta Suomessa” Lapin yliopistosta vuodelta 2013.⁴² Näiden lähteiden lisäksi olen tutustunut kattavasti kotimaiseen oikeuskirjallisuuteen sekä aihettani käsitteleviin artikkeleihin sekä lainvalmisteluaineistoon.

Koska tutkimusaiheeseeni liittyvä kotimainen lähdeaineisto on rajallinen, olen käyttänyt tutkielmassani myös paljon ulkomaisia lähteitä. Oikeushenkilön rangaistusvastuusta on saatavilla runsaasti ulkomaisia oikeustieteellisiä kirjoja ja artikkeleita sekä tältä että edelliseltä vuosisadalta. Tutkielmani oikeusvertailevan näkökulman myötä suurin osa ulkomaisesta lähdeaineistostani on yhdysvaltalaisista. Ulkomaisista lähteistä merkittävin on *Frenchin* teos ”Collective and Corporate Responsibility”⁴³, joka on lähteenä vanha, mutta ei suinkaan vanhentunut. Frenchin teorit sopivat mainiosti myös nykyajan oikeushenkilöiden rangaistusvastuun pohdintaan. Lisäksi olen tutustunut monien yhdysvaltalaisen kirjoittajien artikkeleihin oikeushenkilön rangaistusvastuusta, merkittävimpinä mainittakoon *Brickey*,⁴⁴ *Bucy*,⁴⁵ *Diamantis*⁴⁶ ja *Lederman*,⁴⁷ sekä kansainvälisiin teoksiin ja artikkeleihin rikosoikeuden periaatteista, kriminaalipolitiikasta sekä ympäristörikoksista ja niiden torjunnasta. Koska Yhdysvaltain osavaltioilla on toisistaan eroavia rikoslakeja (vaikka tutkielmassa esittelemäni Model Penal Code onkin yhtenäistänyt

³⁷ Ks. Suokanto 2015 ja Nyström 2014.

³⁸ Nyström 2014, s. 1.

³⁹ Vaikka huomattava on, että empiiriseen aineistooni on osunut vain yksi luonnonsuojelurikosratkaisu eikä yhtään rakennussuojelurikosratkaisua.

⁴⁰ Pirjatanniemi 2005.

⁴¹ Jaatinen 2000.

⁴² Luhtanen 2013.

⁴³ French 1984.

⁴⁴ Ks. Brickey 1982, Brickey 1988 ja Brickey 1996.

⁴⁵ Ks. Bucy 1991.

⁴⁶ Ks. Diamantis 2019.

⁴⁷ Ks. Lederman 1985, Lederman 2000 ja Lederman 2016.

osavaltioiden rikosoikeutta), ja Yhdysvaltain rikosoikeudellinen järjestelmä muodostuu sekä liittovaltion että osavaltion oikeudesta,⁴⁸ en ole tutkinut tutkielmassani kattavasti yhdysvaltalaisista lainsäädäntöä, vaan Yhdysvaltain lähteet ovat lähinnä oikeuskirjallisuutta ja oikeustapauksia. Koska esittelen tutkimuksessani vain yksittäisiä rangaistusvastuun malleja, on tällainen lähestymistapa Yhdysvaltain oikeusjärjestelmään riittävä.

1.5 Oikeustapaukset

Tutkielmani empiirisenä aineistona on seitsemän korkeimman oikeuden ratkaisua, jotka ovat olleet saatavilla Finlex-palvelussa. Korkeimman oikeuden ratkaisut ovat yhteisösakkoratkaisuja, ja niiden joukossa on sekä ympäristörikosratkaisuja että muihin rikoksiin liittyviä ratkaisuja.⁴⁹ Lisäksi empiirisenä aineistona on 36 hovioikeuksien ratkaisua. Ratkaisut olen tilannut kaikista Suomen hovioikeuksista seuraavin kriteerein, joiden on tullut kaikkien täytyä samanaikaisesti:

- 1) Ratkaisu on annettu aikavälillä 1.1.2000-1.3.2020;⁵⁰
- 2) Asiassa on vaadittu oikeushenkilön tuomitsemista yhteisösakkoon; ja
- 3) Rikosnimikkeenä on jokin ympäristörikos eli jokin seuraavista: ympäristön turmeleminen (RL 48:1), törkeä ympäristön turmeleminen (RL 48:2), ympäristörikkomus (RL 48:3), tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen (RL 48:4), luonnonsuojelurikos (RL 48:5), törkeä luonnonsuojelurikos (RL 48:5 a) tai rakennussuojelurikos (48:6).

Ratkaisuja olen saanut Helsingin hovioikeudesta 10, Itä-Suomen hovioikeudesta 8⁵¹, Rovaniemen hovioikeudesta 6, Turun hovioikeudesta 7 ja Vaasan hovioikeudesta 5. Aineistossa ei ole ollut mukana salassa pidettäviä ratkaisuja. Tutkimuseettiset kysymykset olen ottanut tutkielmassani huomioon siten, että ratkaisuista saamani tietoja ei ole käytetty eikä tulla käyttämään muuhun tarkoitukseen kuin tämän tutkielman tekemiseen ja tiedot tullaan hävittämään tutkielman hyväksymisen jälkeen. Tästä tutkielmasta ei käy ilmi yksittäisten henkilövastaaajien henki-

⁴⁸ Farnsworth 2010, s. 185–187.

⁴⁹ Käsittelem tutkielmassani kaikkia korkeimman oikeuden yhteisösakkoratkaisuja, sillä ympäristörikoksiin liittyviä ratkaisuja on vain kolme.

⁵⁰ Alkuperäisenä tarkoitukseni oli tilata vain tapaukset viimeisimmältä vuosikymmeneltä eli vuosilta 2010–2020, mutta tapauksia löytyi niin vähän, että tilasin lisäksi vielä tapaukset vuosilta 2000–2009. Tältä aikaisemmalta vuosikymmeneltä löytyi tapauksia vielä vähemmän, enkä sen vuoksi enää tilannut tapauksia vuosilta 1995–2000. En uskonut tämän lisätilauksen enää kasvattavan empiiristä aineistoani merkittävästi.

⁵¹ Yksi Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisuista, R 19/975 3.3.2020 on annettu kaksi päivää määrittämäni aikahaarukan jälkeen, mutta olen ottanut sen mukaan empiiriseen aineistooni, sillä kyseessä on ollut ainoa saamani luonnonsuojelurikosratkaisu.

lötietoja ja tapauksista kirjoittaessani olen anonymisoinut myös oikeushenkilöt käyttäen kirjainlyhenteitä, pois lukien jo mainitsemani Talvivaara- ja Lokapojat-tapaukset, jotka ovat jo laajasti nousseet julkisuuteen, joten yhtiöiden nimien anonymisoinnille ei ole niiden kohdalla tarvetta. Käytän kaikissa tapauksissa samoja kirjainlyhenteitä, eli oikeushenkilöiden kohdalla pääsääntöisesti kirjaimia X, Y, Z ja Q ja luonnollisten henkilöiden kohdalla kirjaimia aakkosjärjestyksessä A:sta alkaen. Esitän kuitenkin tapaukset erillään toisistaan, jottei samojen kirjainlyhenteiden käyttö aiheuttaisi epäselvyyksiä siitä, minkä tapauksen oikeushenkilö tai henkilövastaaja kulloinkin on kyseessä.

Kaikkia ratkaisuja ei ole tarkoitus esittää tutkielmassani kattavasti. Olen valinnut tiettyjä esimerkkitapauksia, joilla pyrin havainnollistamaan oikeushenkilöiden toiminnassa tapahtuvia ympäristörikoksia sekä rangaistusvastuun malleja. Ratkaisuja analysoidessani olen luokitellut ne seuraavien muuttujien mukaan: 1) mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta, 2) onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen ja mikäli on, 3) yhteisösakon määrä, 4) onko ratkaisu äänestysratkaisu, 5) mihin rangaistusvastuun malliin oikeushenkilön rangaistusvastuu on perustettu, 6) keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty ja tuomittu oikeushenkilön sijasta tai ohella ja 7) olisiko oikeushenkilön rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle, vaihtoehdolle rangaistusvastuun mallille. Varsinaiset tutkimustulokset esitän tarkemmin pääluvussa 5. Kaikkien ratkaisujen tarkempi luokittelu käy ilmi taulukosta, joka on tutkielman liitteenä 1, joten ratkaisuja ei ole lueteltu tutkielman lähdeluettelossa.

Kotimaisten oikeustapausten lisäksi aineistonani on yhdysvaltalaisia oikeustapauksia, jotka ovat olleet vapaasti internetistä luettavissa. Yhdysvaltalaiset oikeustapaukset on valittu keskeisten lähteiden perusteella ja niiden on tarkoitus toimia lähinnä yhdysvaltalaisia rangaistusvastuun malleja kuvaavina ja havainnollistavina esimerkkeinä. Ei olisi ollut järkevää eikä mahdollistakaan yrittää kerätä Yhdysvalloista vastaavaa empiiristä aineistoa kuin Suomesta. Näin ollen Yhdysvaltain tapaukset eivät kuulu osaksi empiiristä aineistoani, vaan palvelevat tutkielmani tarkoitusta esimerkkeinä ja argumentaation tukena. Yhdysvaltalaiset tapaukset eivät myöskään ole kaikki ympäristörikostapauksia, sillä olen katsonut, että myös muut kuin ympäristörikostapaukset toimivat riittävän hyvin oikeushenkilön rangaistusvastuumallien havainnollistajina. Yhdysvaltalaiset tapaukset on luetteloitu tutkielman lähdeluettelossa.

1.6 Tutkielman rakenne

Tutkielmani koostuu seitsemästä pääluvusta. Pääluvun 1 eli johdannon tehtävänä on johdattaa lukija käsittelemääni aiheeseen, esitellä tutkimuskysymykset, käyttämäni metodit, omaksumani näkökulmat sekä lähteet. Pääluvuissa 2 ja 3 esittelen Suomen ja Yhdysvaltain oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit. Luvut rakentuvat samalla tavalla: ensin käsittelen oikeushenkilön rangaistusvastuun taustaa ja syntyhistoriaa, ja tämän jälkeen kuvaan rangaistusvastuun mallit yksi kerrallaan. Suomen osalta mallien keskinäinen järjestys noudattaa rikoslain järjestystä, ja Yhdysvaltojen osalta esittelen ensin yleisimmin käytetyt mallit ja sen jälkeen *corporate ethos* –mallin sekä ankaran vastuun uusina vaihtoehtoisina malleina. Pääluvut 2 ja 3 vastaavat ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni: Millaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on olemassa suomalaisessa ja yhdysvaltalaisessa rikosoikeudessa? Luvuissa esittelen myös rangaistusvastuun mallien oikeuskirjallisuudessa saamaa kiitosta ja kritiikkiä sekä vertailen Suomen ja Yhdysvaltain malleja.

Pääluvussa 4 kuvaan, mitä ympäristörikoksista säädetään rikoslaissa. Pääluvun alussa esittelen lyhyesti ympäristörikosoikeuden taustan sekä erityispiirteet, sillä modernina rikosoikeutena se eroaa jonkin verran perinteisestä rikosoikeudesta. Tämän jälkeen esittelen rikoslain mukaiset ympäristörikokset kahteen eri luokkaan jaettuna: ympäristön turmelemisrikokset (RL 48:1–4) ja luonnonsuojelurikokset sekä rakennussuojelurikos (RL 48:5–6). Pääluku 4 ei itsessään vastaa mihinkään tutkimuskysymykseen, mutta ympäristörikosoikeuden ja ympäristörikosten luonteen ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta voidaan siirtyä tutkielmassa eteenpäin kohti oikeustapausten analysointia ja rangaistusvastuumallien vertailua sekä tutkimuskysymyksiin 2 ja 3 vastaamista.

Pääluvussa 5 käyn läpi tutkielman empiiristä aineistoa eli tuomioistuinten ratkaisuja. Pääluvun aloittaa lyhyt katsaus yhteisösjakkoratkaisuihin ja ympäristörikoksiin ylipäätään, ja tämän jälkeen tutustutaan ratkaisukäytäntöön ensin korkeimman oikeuden osalta ja sitten hovioikeuksien osalta. Pääluku 5 vastaa toiseen tutkimuskysymykseeni: Miten oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on sovellettu suomalaisten ylempien tuomioistuinten ympäristörikosratkaisuissa?

Pääluvussa 6 pohdin lyhyesti oikeushenkilön rangaistusvastuun kriminaalipoliittista taustaa ja oikeushenkilöä moraalisenä, teostaan vastuullisena toimijana. Tämän jälkeen kokoon kaikki esitellyt vastuumallit yhteen, vertailen niitä, tarkastelen kriittisesti niiden soveltuvuutta ympä-

ristörikoksiin ja esitän vastaukseni kolmanteen ja viimeiseen tutkimuskysymykseeni: Millaisista elementeistä koostuu ympäristörikoksiin sopiva oikeushenkilön rangaistusvastuun malli? Pääluke 7 kokoa yhteen tutkielmani johtopäätökset sekä tutkimuskysymykseeni löytämäni vastaukset.

2 Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa

2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun historia Suomessa

Kun Suomessa valmisteltiin edellistä, vuoden 1889 rikoslakia, ei oikeushenkilön rangaistusvastuun sisällyttäminen rikoslakiin ollut vielä ajankohtaista. Vuoden 1734 laissa olleita yhteisöllisen rikosoikeudellisen vastuun muotoja pidettiin vanhanaikaisina ja individualistisen yhteiskuntakäsityksen vastaisina.⁵² Tuolloin, ja vielä pitkälle 1900-luvulle asti, suomalainen yhteiskunta oli agraariyhteiskunta, jossa maatalous oli tärkein elannon hankkimisen muoto.⁵³ Yhteiskunnan teollistuminen alkoi jo 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä, mutta vielä silloin suurimmatkin yritykset olivat rakenteeltaan melko yksinkertaisia aggregaatteja.⁵⁴ Koska aggregaatin toiminta perustuu suurella määrällä sen johdon toimintaan, ajateltiin, että oikeushenkilön johdon samastaminen oikeushenkilöön on tehokas tapa saattaa oikeushenkilö vastuuseen rikoksesta ja johtoon kohdistetulla rikosoikeudellisella seuraamuksella päästään suoraan käsiksi oikeushenkilön toimintaan.⁵⁵

1900-luvun lopussa ja 2000-luvulle tultaessa teollistuminen edelleen voimistui ja oikeushenkilöiden koko kasvoi samalla kun niiden toimintarakenteet monimutkaistuivat huomattavasti. Modernit oikeushenkilöt ovat yksinkertaisten aggregaattien sijaan monimutkaisia konglomeraatteja, joissa toiminnan välitön johto on siirretty yritysten palkkaamien ulkopuolisten asiantuntijoiden käsiin.⁵⁶ Näin ollen oikeushenkilön johtoon kohdistettu moite ei välttämättä enää kohdistukaan suoraan oikeushenkilöön. Yksilön mahdollisuudet vaikuttaa oikeushenkilön toiminnassa tehtäviin päätöksiin ovat myös heikentyneet, sillä monimutkaisissa yhteisöraken-

⁵² HE 95/1993 vp, s. 3.

⁵³ Louekarin mukaan vielä 1920-luvulla 70 prosenttia suomalaisista sai elantonsa maataloudesta, kun teollisuuden osuus oli vain 10 prosenttia. Louekari 2016.

⁵⁴ Jaatinen 2000, s. 19.

⁵⁵ HE 95/1993 vp, s. 3.

⁵⁶ Jaatinen 2000, s. 19.

teissa yksilöt ovat enemmänkin yhteisörakenteen osia kuin itsenäisiä ja riippumattomia päätöksentekijöitä. Vaikka yhden ihmisen osuus lainvastaiseen toimintaan olisi hyvin pieni, oikeushenkilössä toimivien yksittäisten henkilöiden toiminnan yhteisvaikutuksen tulos voi olla hyvinkin haitallinen yhteiskunnalle.⁵⁷ Jaatisen lisäksi myös French on käyttänyt sanoja aggregaatti (*”aggregate”*) ja konglomeraatti (*”conglomerate”*) kuvatessaan erilaisia yhteisöjä. Aggregaatit hän on luokitellut yhteisöiksi, joissa yhteisöön kuuluvien määrä on selkeästi rajattu, kun taas konglomeraatit ovat yhteisöjä, joissa yhteisöön kuuluvien määrästä ei ole varmuutta ja määrä saattaa myös vaihdella.⁵⁸ Näin myös Frenchin määritelmän mukaan nykyajan suuret oikeushenkilöt ovat konglomeraatteja, sillä niiden työntekijämäärät saattavat vaihdella eikä ulkopuolisella ole välttämättä edes mahdollisuutta selvittää, miten paljon oikeushenkilön toimintaan vaikuttavia luonnollisia henkilöitä todellisuudessa on – vaikka työntekijöiden ja hallituksen jäsenten määrä olisi tiedossa, oikeushenkilön toiminnan takana saattaa tosiasiasa olla paljon enemmän vaikuttajia ja tosiasiallisia päätöksentekijöitä.

Manner-Euroopan maissa oikeushenkilön rangaistusvastuu kehittyi hitaammin kuin Englannissa ja Yhdysvalloissa. Vuonna 1988 Euroopan neuvosto antoi suosituksen, jonka mukaan oikeushenkilöt tulisi voida saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen niiden toiminnassa tehdyistä rikoksista.⁵⁹ Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuusta alettiin keskustella jo vuonna 1972, kun valtioneuvosto asetti rikosoikeuskomitean valmistelemaan rikoslainsäädännön perustavanlaatuista uudistusta. Lakiehdotus valmistui vuonna 1987 ja vuoden 1995 syyskuun alussa rikoslakiin säädettiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva oma lukunsa.⁶⁰ Lakiehdotusta edeltäneessä keskustelussa esitettiin mielipiteitä sekä oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta että sitä vastaan. Kriitikot olivat huolissaan muun muassa siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuu johtaa rangaistusvastuun toteuttamiseen ilman syyllisyyttä, sillä oikeushenkilöltä puuttuu rikoksen tekemiseen vaadittava tahto. Oikeushenkilö ei voi syyllistyä rikokseen, *societas delinquere non potest*.⁶¹ Tähän keskusteluun oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeellisuudesta ei ole tutkielman aihepiiri huomioon ottaen tarpeellista syventyä tämän tarkemmin.⁶²

⁵⁷ HE 95/1993 vp, s. 3.

⁵⁸ French 1984, s. 1–18.

⁵⁹ Recommendation 1988. Suomi ei suosituksen antamisen aikaan ollut vielä Euroopan unionin, tuohon aikaan Euroopan yhteisön, jäsen, vaan liittyi siihen vasta vuonna 1995.

⁶⁰ Jaatinen 2000, s. 18.

⁶¹ Pirjatanniemi 2008, s. 656.

⁶² Mm. Jaatinen ja Luhtanen ovat käsitelleet debattia oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta ja sitä vastaan, ks. Jaatinen 2000, s. 20–21 ja Luhtanen 2013, s. 11–17. Hallituksen esityksessä on kattavasti koottu oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta ja sitä vastaan esitettyjä näkökohtia, ks. HE 95/1993 vp, s. 4. Ks. myös Pirttisalo 2017, s. 331–332.

Tutkielmani kantavana ajatuksena on, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on hyödyllinen ja tarpeellinen, ja oikeushenkilöiden toimintaa tulee säännellä rikoslain keinoin.

Vuosituhanen alussa rikoslain 9 luvun joitakin pykälää on vielä muutettu. Tärkein muutos lie-
nee syyttäjien ja tuomioistuinten harkinnanvaraisuuden kaventuminen.⁶³ Vuonna 1995 voi-
maan tulleen rikoslain mukaan syyttäjällä oli mahdollisuus, mutta ei velvollisuutta vaatia oi-
keushenkilön tuomitsemista yhteisösakkoon. Nykyisen lain mukaan syyttäjän on tätä vaadit-
tava, jos oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneen rikoksen seuraamukseksi on rikoslaissa sää-
detty yhteisösakko ja ellei tilanteeseen sovellu mikään RL 9:7:n rangaistusvaatimuksen teke-
mättä jättämisen edellytyksistä.⁶⁴ Myös tuomarilla oli vuoden 1995 lain perusteella harkinta-
valtaa rangaistuksen tuomitsemisessa, kun taas nykypäivän lain mukaan oikeushenkilö on tuo-
mittava rangaistukseen, ellei tilanteeseen sovellu mikään RL 9:4:n mukaisista tuomitsematta
jättämisen edellytyksistä.⁶⁵ Vaikka harkinnanvaraisuus on oikeushenkilön rangaistusvastuuta
koskevasta rikoslain luvusta poistettu, tulen tutkielman luvussa 5 kiinnittämään huomiota sii-
hen, että yhteisösakon tuomitsematta jättämisen edellytyksiä sovelletaan varsinkin käräjäoi-
keuksissa ja hovioikeuksissa nykyään ahkerasti.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei koske kaikkia rikoslaissa säädettyjä rikoksia. RL 9:1:1:ssa
on säädetty, että rikoslaissa on erikseen mainittava, mikäli jostakin rikoksesta voidaan rangais-
tukseksi tuomita yhteisösakkoa. Näitä rikoksia on nykypäivänä rikoslaissa yli 30, mutta tutkiel-
mani keskittyy RL 48 luvun mukaisiin ympäristörikoksiin.⁶⁶

⁶³ Ks. HE 53/2002 vp, s. 26.

⁶⁴ RL 9:7:n mukaan syyttäjä saa jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan tekemättä, jos: 1) oikeus-
henkilön RL 9:2:1:ssa tarkoitettu laiminlyönti tai sen johdon taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa
käyttävän osuus rikoksessa on ollut vähäinen, tai 2) oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheu-
tunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa, ja lisäksi oikeushenkilö on vapaaehtoisesti ryhtynyt tarpeellisiin
toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi. Rangaistusvaatimuksen saa jättää tekemättä myös, jos rikosentekijä RL
9:4.2:n 2. kohdassa tarkoitettussa tapauksessa (eli siinä tapauksessa, että oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen
tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön vel-
voitteista on merkittävä) on jo tuomittu rangaistukseen ja on odotettavissa, että oikeushenkilöä ei tämän vuoksi
tuomittaisi yhteisösakkoon.

⁶⁵ RL 9:4:n mukaan tuomioistuin saa jättää oikeushenkilön yhteisösakkoon tuomitsematta, jos oikeushenkilön RL
9:2:1:ssa tarkoitettu laiminlyönti tai johdon tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus on ri-
koksessa vähäinen, tai oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos on vähäinen. Yhteisösakkoon tuomitsematta voi-
daan jättää myös silloin, kun yhteisösakkoa olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon: 1) oikeushenkilölle
rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset; 2) oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaiku-
tusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi, tai 3) että
oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, jos oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen
tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön vel-
voitteista on merkittävä. Empiirisen aineistoni perusteella varsinkin käräjäoikeudet ja hovioikeudet ovat ahkerasti
käyttäneet kohtuuttomuusperustetta jättäessään oikeushenkilöitä tuomitsematta yhteisösakkoon.

⁶⁶ Esimerkkeinä muista oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan kuuluvista rikoksista voidaan mainita lisäksi esi-
merkiksi kiihottaminen kansanryhmää vastaan (RL 11:10), lahjuksen antaminen (RL 16:13), paritus ja sen törkeä
tekemuoto (RL 20:9–9 a), ihmiskauppa ja sen törkeä tekemuoto (RL 25:3–3 a), yritysvakoilu (RL 30:4), rahanpesu

2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit Suomessa

2.2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset rikoslain mukaan

Rikoslain 9:1.1:n mukaan yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on rikoslaissa säädetty rikoksen seuraamukseksi. Ensinnäkin vaaditaan, että rikos on tehty *oikeushenkilön* toiminnassa. Mitään oikeushenkilötyyppejä ei ole laissa erikseen suljettu pois rangaistusvastuun piiristä, eli oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu niin yksityisoikeudellisiin kuin julkisoikeudellisiin oikeushenkilöihin.⁶⁷ Sitä voidaan soveltaa esimerkiksi osakeyhtiöihin, avoimiin yhtiöihin, kommandiittiyhtiöihin, rekisteröityihin yhdistyksiin, säätiöihin, osuuskuntiin ja julkisoikeudellisiin oikeushenkilöihin, kuten kuntiin. Julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden kohdalla on tosin otettava huomioon, että RL 9:1.2:ssa suljetaan pois oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu julkisen vallan käytössä tehdyistä rikoksista. Jotta rikos on voinut tapahtua oikeushenkilön toiminnassa, on oikeushenkilöllä täytynyt olla rikoksen tekemisen aikaan oikeussubjektiviteetti ja oikeudellinen toimintakyky. Oikeushenkilön toiminnassa ei siis voi tapahtua rikosta ennen kuin oikeushenkilön toiminta on alkanut. Tämä edellyttää, että esimerkiksi osakeyhtiön on oltava osakeyhtiölain vaatimalla tavalla rekisteröity kaupparekisteriin ja yhdistyksen on oltava yhdistyslain vaatimalla tavalla rekisteröity yhdistysrekisteriin, jotta ne saavat oikeussubjektiviteetin.⁶⁸ Vastaavasti oikeushenkilön rangaistusvastuu päättyy samalla kun sen oikeussubjektiviteetti päättyy. Tulee kuitenkin huomata, että toiminnan hiljeneminen tai keskeytyminen ei automaattisesti tarkoita oikeushenkilön olemassaolon päättymistä. Mikäli osakeyhtiö ei juurikaan harjoita toimintaa, mutta se on vielä merkittynä kaupparekisteriin, se voi joutua rangaistusvastuuseen. Myös konkurssi rinnastetaan toiminnan hiljenemiseen, ja tällöin oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset voivat vielä täytyä.⁶⁹ Oikeudenkäynnissä oikeushenkilön konkurssipesä tulee tällöin vastaajaksi oikeushenkilön sijaan.

ja sen törkeä tekemuoto (RL 32:6–7), väärennys (RL 33:1), terrorismirikokset (RL 34 a luku), maksuvälinepetos (RL 37:8), tietomurto (RL 38:8), salakuljetus (RL 46:4), työturvallisuusrikos (47:1), tekijänoikeusrikos (RL 49:1), huumausainerikos ja sen törkeä tekemuoto (RL 50:1–2) ja arvopaperimarkkinarikokset (RL 51 luku).

⁶⁷ Jaatinen 2000, s. 68.

⁶⁸ OYL 1:2 ja YhdL 6 §.

⁶⁹ Tähän viittaa myös se, että konkurssissa olevaa osakeyhtiötä ei poisteta kaupparekisteristä, vaan konkurssissa oleva yhtiö pysyy rekisterissä niin kauan, kunnes se puretaan OYL:n mukaisessa järjestyksessä. Ks. lisää oikeushenkilön oikeussubjektiviteetista ja toiminnan hiljenemisestä Jaatinen 2000, s. 70–71. Mielenkiintoista on, että Rovaniemen hovioikeuden ratkaisua R 17/839 27.9.2018 edeltäneessä käräjäoikeuden ratkaisussa on virheellisesti todettu, ettei konkurssiin asettamisen jälkeen voida enää tuomita yhteisösakkoa.

Toinen RL 9:1.1:ssa esitetyistä vaatimuksista on, että rikos on tehty oikeushenkilön *toiminnassa*. RL 9:3:1:ssa on tarkennettu, mitä rikoksen tekeminen oikeushenkilön toiminnassa tarkoittaa:

Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Tämä muotoilu korostaa käsitystä, ettei oikeushenkilö, joka ei reaali maailmassa ole olemassa, voi itse syyllistyä mihinkään rikokseen rikosentekijänä, vaan jonkun luonnollisen henkilön on toimittava oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Oikeushenkilön puolesta voivat toimia vain sellaiset luonnolliset henkilöt, joilla on oikeushenkilössä nimenkirjoitusoikeus (esimerkiksi hallituksen jäsenet, toimitusjohtaja tai kaupparekisteriin merkityt oikeushenkilön edustamiseen oikeutetut henkilöt).⁷⁰ Oikeushenkilön hyväksi taas voi toimia myös suppeamman toimivallan oikeushenkilössä omaava henkilö, esimerkiksi työntekijä tai toimeksiannon perusteella oikeushenkilölle töitä tekevä sopimuskumppani. Teon ei välttämättä tarvitse olla oikeushenkilön tai sen johdon taholta hyväksytty, vaan olennaista on sen tarkoitus hyödyttää oikeushenkilöä.⁷¹

Rangaistusvastuun mallit on eritelty RL 9:2:ssä, ja niitä voidaan erottaa kolme: samastaminen, isännänvastuu ja anonyymi syyllisyys. Näitä malleja käsittelemme yksitellen seuraavissa alaluvuissa.

2.2.2 Samastaminen

Mikäli oikeushenkilön *lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva* tai siinä *tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä* on tehnyt rikoksen, ollut siinä osallisena tai sallinut sen tekemisen (RL 9:2.1), voidaan oikeushenkilö tuomita rangaistukseen varsinaisen rikosentekijän tai varsinaisten rikosentekijöiden ohella. Samastamistilanteessa siis vaaditaan omaa henkilökohtaista rangaistusta oikeushenkilön johtoon kuuluvalle tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätöksentekovaltaa käyttävälle luonnolliselle henkilölle, joka on syyllistynyt rikokseen joko sen itse tekemällä tai sen sallimalla, ja lisäksi oikeushenkilölle vaaditaan omaa rangaistusta samastamisen perusteella.

⁷⁰ Jaatinen 2000, s. 86.

⁷¹ Jaatinen 2000, s. 87.

Samastamisvastuuta on perusteltu hallituksen esityksessä sillä, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on erityisen perusteltu silloin, kun rikos perustuu oikeushenkilön ylimpien päätöksenteoelinten myötävaikutukseen. Mitään varsinaista oikeushenkilön huolellisuus- tai varovaisuusvelvollisuuden rikkomista ei samastamisessa vaadita, vaan rangaistusvastuun perusteeksi riittää pelkästään se, että oikeushenkilön johtoon tai lakisääteiseen päättävään elimeen kuuluva (esimerkiksi osakeyhtiön hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja, avoimen yhtiön osakas, kunnanhallituksen tai kunnallisen lautakunnan jäsen tai kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies) on ollut osallisena rikokseen.⁷² Rikokseen osallisuus tulee ymmärtää laajassa merkityksessään: johtoon kuuluva on voinut tehdä rikoksen itse tai olla rikoksessa osallisena tekijäkumppanina, yllyttäjänä tai avunantajana.⁷³ Sen lisäksi, että johdolla on velvollisuus pidättäytyä itse tekemästä rikoksia, on sillä velvollisuus myös estää rikosten tapahtuminen, mikäli se saa tietoonsa, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtumassa rikos.⁷⁴

Samastamisvastuun vahvuutena on sen helppous, sillä samastamistilanteessa ei tarvitse erikseen arvioida oikeushenkilön toimintakulttuuria tai huolellisuutta, vaan riittää, että johtoon kuuluva rikoksen tehnyt luonnollinen henkilö löydetään oikeushenkilön sisältä. Suoraviivaisin tilanne on silloin, kun rikosentekijänä on päätösvaltaa käyttävä hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja, mutta vaikeamman tilanteesta tekee se, jos oikeushenkilön sisällä on epäselvyyksiä siitä, kuka oikeushenkilössä käyttää tosiasiallista päätösvaltaa tai tosiasiaa kuuluu oikeushenkilön johtoon. Samastamisen heikkoutena taas on sen keskittyminen vain yhteen tekijäryhmään. Mikäli joku muu kuin johtoon kuuluva on tehnyt oikeushenkilön toiminnassa rikoksen, samastamisvastuuta ei voida käyttää oikeushenkilön rangaistusvastuun perustana. Tällaiseen tilanteeseen vastaa isännänvastuu, jonka esittelen seuraavassa alaluvussa.

2.2.3 Isännänvastuu

Toinen suomalainen oikeushenkilön rangaistusvastuun malli on isännänvastuu eli oikeushenkilön laiminlyöntiin perustuva tuottamusvastuu, joka aktualisoituu, jos oikeushenkilön *toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi* (RL 9:2.1). Tällöin oikeushenkilön johto ei ole tehnyt rikosta eikä sitä myöskään sallinut, mutta oikeushenkilön toiminnassa on kuitenkin tapahtunut rikos. Tässäkään tapauksessa ei oikeushenkilö itse ole rikosentekijänä, vaan joku luonnollinen henkilö on tehnyt rikoksen, ja oikeushenkilön vastuu perustuu siihen, ettei oikeushenkilön toiminnassa ole noudatettu vaadittavaa

⁷² HE 95/1993 vp, s. 30.

⁷³ HE 95/1993 vp, s. 31.

⁷⁴ HE 95/1993 vp, s. 30–31.

huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.⁷⁵ Jos esimerkiksi oikeushenkilön työntekijä on syyllistynyt rikokseen sen takia, että hänen ohjeistamisensa työhön on laiminlyöty tai on laiminlyöty huolehtia, että työ suoritetaan lainmukaisesti, voidaan oikeushenkilö asettaa rangaistusvastuuseen tämän laiminlyönnin perusteella. Kysymys on siis pohjimmiltaan epävarmaisesta laiminlyöntirikoksesta, eli siitä, ettei oikeushenkilö ole estänyt tiettyä seurausta, vaikka sen olisi nimenomaisesti pitänyt ja se olisi tähän myös kyennyt.⁷⁶

Isännänvastuuta arvioidessa tulee ottaa huomioon ensinnäkin rikoksen ja oikeushenkilön laiminlyönnin kausaliteetti: vastuun syntymiseksi on näytettävä toteen, että mikäli oikeushenkilö olisi toiminut huolellisuusvelvoitteen mukaisesti, rikosta ei olisi tapahtunut.⁷⁷ Toiseksi huomioon tulee ottaa toisintoimimismahdollisuus: vastuun syntymiseksi on näytettävä toteen, että oikeushenkilöllä realistisesti olisi ollut mahdollisuus toimia toisin.⁷⁸ Huolimattomuus voi ilmetä kolmessa eri vaiheessa oikeushenkilön toiminnassa: 1) valittaessa työntekijöitä tai valittaessa joitakin henkilöitä suorittamaan jotakin tiettyä tehtävää (*culpa in eligendo*), 2) opastettaessa ja informoitaessa työntekijöitä (*culpa in instruendo*) ja 3) valvottaessa työntekijöiden toimintaa (*culpa in inspiciendo*).⁷⁹ Vaadittavan huolellisuusvelvollisuuden ankaruutta tulee arvioida tapauskohtaisesti ja oikeushenkilön toimintaympäristö huomioiden. Hallituksen esityksessä on lueteltu yleisluontoisia perusteita, joiden mukaan oikeushenkilön huolellisuusvelvollisuus voidaan määritellä. Ensinnäkin oikeushenkilöllä on tärkeä velvollisuus ehkäistä toiminnassaan rikoksia, joita koskevat säännökset kohdistuvat oikeushenkilön pääasialliseen toimintaan.⁸⁰ Toiseksi huomioon tulee ottaa rikoslaji. Oikeushenkilön puolesta tai hyväksi voidaan tehdä rikoksia, joita oikeushenkilön johto ei ole mitenkään voinut aavistaa eikä ennakoida, eikä niiden estäminen ole ollut tämän vuoksi mahdollista, eikä tällaiseen rikokseen varautumistakaan voida

⁷⁵ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 405. Myös hallituksen esityksen mukaan ”oikeushenkilön on noudatettava toiminnassaan vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi”. Ks. HE 95/1993 vp, s. 31.

⁷⁶ Nuutila 1996, s. 232.

⁷⁷ HE 95/1993, s. 33. Ks. lisää kausaliteetista Frände 2012, s. 213–219.

⁷⁸ Frände 2012, s. 219. Toisintoimimismahdollisuutta kutsutaan myös konformiteettiperiaatteeksi, ks. Pirjatanieniemi 2005, s. 286.

⁷⁹ Nuutila 2013, luku II.34 (teoksessa ei sivunumeroita).

⁸⁰ Esimerkkinä hallituksen esityksessä on mainittu, että päätoimialanaan kulutushyödykkeitä markkinoivan elinkeinonharjoittajan on pidettävä erityistä huolta, että sen toiminnassa noudatetaan markkinointia koskevia säännöksiä, ja öljynjalostajalta tai myyntiyhtiöltä odotetaan pidemmälle menevää huolellisuutta ympäristövahinkojen ehkäisemiseksi kuin öljytuotteita vähittäin myyvältä huoltoasemalta tai siihen verrattavalta. Ks. HE 95/1993 vp, s. 32.

pitää tarpeellisenä.⁸¹ Kolmanneksi huomioon on otettava rikosten vakavuusaste. Mitä vakavammasta mahdollisesta rikollisesta toiminnasta on kyse, sitä tarkemmin oikeushenkilön on valvottava työntekijöitään ja huolellisemmin järjestettävä toimintansa.⁸²

Isännänvastuuta voidaan kritisoida siitä, että se asettaa vastuuseen tahon, jolla ei välttämättä ole tarvittavaa syyllisyyttä rikokseen.⁸³ Johdolla ei välttämättä ole mitään tietoisuutta siitä, että joku työntekijä aikoo tehdä rikoksen, eikä myöskään tosiasiallista mahdollisuutta estää rikosta. Toisaalta isännänvastuu on hyvin tehokas malli ja takaa hyvin oikeushenkilön rangaistusvastuun toteutumisen silloin, kun rikoksen tehnyt luonnollinen henkilö löydetään oikeushenkilön sisältä. Nykyajan suurissa ja organisaatioiltaan monimutkaisissa oikeushenkilöissä rikoksentehtäjän löytäminen voi kuitenkin olla vaikeaa, ja kaikissa tilanteissa ei häntä välttämättä löydetä, tai sitten hänen katsotaan olevan sellaisessa asemassa oikeushenkilössä, että hän ei mitenkään voi olla vastuussa rikoksesta. Niissä tilanteissa pelkkä isännänvastuu tai edes isännänvastuu ja samastaminen yhdessä eivät riitä, vaan tarvitaan anonyymien syyllisyyden malli, josta on myös säädetty rikoslaisissa ja jota käsittelem seuraavassa alaluvussa.

2.2.4 Anonyymi syyllisyys

Rikoslain 9:2.2:n mukaan yhteisösakkoon tuomitaan, *vaikkei rikoksentehtäjää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen*. Vaikkei siis varsinaista rikoksen tehnyttä luonnollista henkilöä saataisi syystä tai toisesta kiinni, voidaan oikeushenkilö kuitenkin saattaa rangaistusvastuuseen sen toiminnassa tapahtuneesta rikoksesta. Tätä kutsutaan anonyymiksi syyllisyydeksi.⁸⁴ Saman momentin mukaan oikeushenkilö voidaan tuomita myös siinä tapauksessa, että rikoksen tehnyt henkilö saadaan kyllä selville, mutta häntä ei tuomita rangaistukseen esimerkiksi tämän ollessa syyntakeeton tai jostakin muusta syystä.⁸⁵

Pääsääntönä on, että oikeushenkilön rangaistusvastuun mahdollisuudesta huolimatta yksittäiset luonnolliset henkilöt, jotka ovat syyllistyneet rikokseen, edelleen yritetään etsiä oikeushenkilön

⁸¹ Hallituksen esityksessä mainitaan, että joidenkin rikosten tekemiseen vaikuttaa muita rikoksia enemmän se, että rikoksen tekemiseen sattumalta tarjoutuu houkutteleva tilaisuus, ks. HE 95/1993 vp, s. 32. Tällaisena rikoksena pitäisin oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvista rikoksista esimerkiksi yrityssalaisuuden väärinkäyttöä (RL 30:6).

⁸² Ks. HE 95/1993 vp, s. 32. Jos on mahdollista, että oikeushenkilön toiminnassa tehdään esimerkiksi vakavia ympäristön turmelemisrikoksia, tulee noudattaa suurempaa varovaisuutta kuin toiminnassa, jossa vaarana olisivat korkeintaan vähäiset ympäristörikkomukset.

⁸³ Tolvanen 2009, alaluku 2.4 (teoksessa ei ole sivunumeroita).

⁸⁴ Frände on kutsunut anonyymia syyllisyyttä myös ”nimettömäksi syyllisyydeksi”, ks. Frände 2012, s. 380. Käytän kuitenkin tässä tutkielmassa termiä anonyymi syyllisyys, sillä sitä on yleisemmin käytetty oikeuskirjallisuudessa ja myös anonyymia syyllisyyttä koskevassa hallituksen esityksessä, ks. HE 95/1993 vp, s. 34.

⁸⁵ Jaatinen 2000, s. 82.

organisaation sisältä.⁸⁶ Anonyymi syyllisyys onkin eräänlainen poikkeustilanteiden varalta säädetty täydennys rikoslakiin, jotta oikeushenkilön rangaistavuuteen ei jäisi aukkoa. *Lappi-Seppälä* toteaa, että varsinaisen rikosentekijän jääminen ilmi tulematta saattaa johtua siitä, että oikeushenkilö on niin vakavasti rikkonut huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuttaan, ettei rikosentekijän selvittäminen ole edes mahdollista.⁸⁷ Oikeushenkilö ei näin ollen saa hyötyä laiminlyönnistään niin, että sitä ei voitaisi asettaa vastuuseen edellä mainitussa tilanteessa. Ei ole myöskään perusteltua, että oikeushenkilö voisi paeta rangaistusvastuutaan monimutkaisten organisaatorakenteiden taakse.⁸⁸ Hallituksen esityksen mukaisesti anonyymiä syyllisyyttä voidaan soveltaa kaikissa tilanteissa, joissa rikosentekijää ei saada selville, eikä pelkästään niissä, joissa rikosentekijän selville saamattomuus johtuu oikeushenkilön laiminlyönnistä.⁸⁹

Anonyymi syyllisyys on mielenkiintoinen oikeudellinen konstruktio. Se on myös jossain määrin kiistanalainen, sillä se näyttäisi olevan rikosoikeudellisen syyllisyysperiaatteen vastainen. Syyllisyysperiaatteen mukaan syyllisyysmoite on oikeutettu ainoastaan silloin, kun tekijällä on ollut mahdollisuus toimia toisin tai häneltä olisi kohtuudella voitu edellyttää toisenlaista suhtautumista tekoonsa.⁹⁰ Koska oikeushenkilö ei ole ajatteleva ja tunteva henkilö, tuntuu hieman kohtuuttomalta perustaa rangaistusvastuu sille tosiasialle, ettei oikeushenkilö ole ”suhtautunut” tekoihinsa vaadittavalla tavalla. Oikeushenkilöllä ei voi olla tahtotilaa tehdä rikosta tai jättää sitä tekemättä. Toisaalta, kuten hallituksen esityksessäänkin on todettu, anonyymien syyllisyyden sisällyttäminen rikosoikeusjärjestelmään on välttämätöntä, jotta saadaan kaikissa tilanteissa oikeushenkilöä rangaistua yhteiskunnalle haitallisesta toiminnasta.⁹¹

Anonyymi syyllisyys operoi oikeushenkilön filosofisen henkilöyden rajamailla. Kun rangaistetaan oikeushenkilöä rankaisematta sen sisällä toimivaa luonnollista henkilöä, nähdään oikeushenkilö ikään kuin rikoksen tekijänä. Toisaalta, kuten laissakin on sanottu, anonyymien syyllisyyden ei ole tarkoitus mennä näin pitkälle. Rikoslain sanamuotohan kuuluu, ”*vaikkei rikosentekijää saada selville*”. Anonyymien syyllisyydenkin lähtökohtana on siis luonnollisen henkilön yksilövastuu, eli suomalaisen oikeusperinteeseen ei näytä kuuluvan, että oikeushenki-

⁸⁶ Lappi-Seppälä 1999, s. 236 ja HE 95/1993 vp, s. 34.

⁸⁷ Lappi-Seppälä 1999, s. 236. Tämä mainitaan myös hallituksen esityksessä, ks. HE 95/1993 vp, s. 34.

⁸⁸ Ball ja Weinstein argumentoivat samansuuntaisesti *collective knowledge* -mallin käytön puolesta kysyen: ”*In this day of multi-national corporate structures, should corporations be able to structure their decision-making authority to essentially immunize the corporation and its officers from prosecution?*” Ball – Weinstein 1994, s. 69.

⁸⁹ HE 95/1993 vp, s. 34.

⁹⁰ Lappi-Seppälä 2006, s. 65.

⁹¹ HE 95/1993 vp, s. 34.

lölle annetaan minkäänlaisia oman persoonan elementtejä. Yhdysvalloissa tähän ajatusmaailmaan on menty pidemmälle, ja *collective knowledge* -malli ja *corporate ethos* -malli vastaavatkin jossain määrin anonyymiä syyllisyyttä, kuitenkin sillä erotuksella, että kummassakin mallissa oikeushenkilö nähdään enemmän itsenäisenä, jopa tietoisuuden omaavana toimijana. Seuraavassa pääluvussa siirryn esittelemään yhdysvaltalaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja.

3 Oikeushenkilön rangaistusvastuu Yhdysvalloissa

3.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun historia Yhdysvalloissa

Suomalainen ja yhdysvaltalainen oikeusjärjestys eroavat toisistaan huomattavasti Suomen oikeusjärjestyksen perustuessa pohjoismaisena oikeusjärjestyksenä vahvasti kirjoitettuun lakiin ja Yhdysvaltain ollessa *common law* -valtio. Yhdysvaltain oikeusjärjestys perustuu kahteen rinnakkaiseen oikeusjärjestelmään: liittovaltion oikeuteen (*federal law*) sekä osavaltioiden oikeuteen (*state law*). Rikosoikeuden osalta kaikilla osavaltioilla on omat rikoslakinsa, mutta liittovaltion tasolla käsitellään rikokset, joissa on osavaltioiden rajat ylittäviä elementtejä.⁹² Myös ympäristöoikeus on eräänlainen liittovaltion oikeuden ja osavaltioiden oikeuden hybridi.⁹³ Tässä tutkielmassa tarkoitukseni on tutkia vain yksittäisiä rangaistusvastuun malleja, joten syväluotaavamman analyysin tekeminen Yhdysvaltain oikeusjärjestelmästä ei ole tarpeen.⁹⁴ Tutkielmaa lukiessa on kuitenkin hyvä pitää mielessä Suomen ja Yhdysvaltain järjestelmien erillaisuus.

Kuten Suomessa, myös Yhdysvalloissa katsottiin aiemmin, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuulle ole tarvetta. Koska oikeushenkilöllä ei ole sielua eikä sitä voi edes sulkea vankilaan rangaistuksena rikoksesta, ei oikeushenkilöä pidetty sellaisena henkilönä, jota voi rangaista rikoksesta. Oikeushenkilöt olivat yksinkertaisia, eikä niiden merkitys taloudessa ollut niin huomattava kuin nykyään.⁹⁵ Teollistumisen myötä ja oikeushenkilöiden merkittävyyden kasvaessa

⁹² Farnsworth 2010, s. 185.

⁹³ Strasser 1994, s. 739.

⁹⁴ Ks. lisää Yhdysvaltain kaksiosaisesta järjestelmästä esim. Farnsworth 2010, s. 43–55, 69–72.

⁹⁵ Brickey 1982, s. 396–397.

myös Yhdysvalloissa tunnistettiin oikeushenkilön rangaistusvastuu 1800-luvulla, eli huomattavasti aikaisemmin kuin Suomessa.⁹⁶ Nykyajan kooltaan valtaviin ja organisaatioiltaan monimutkaisten oikeushenkilöiden maailmassa oikeushenkilön rangaistusvastuu puolustaa paikkaansa edelleen,⁹⁷ Yhdysvalloissa ehkä vielä enemmän kuin Suomessa, sillä yhdysvaltalaiset oikeushenkilöt ovat luonnollisesti keskimäärin suomalaisia suurempia.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun kehittyminen Yhdysvalloissa tapahtui vaiivikkaa. Kuten *Mueller* on osuvasti kuvannut: ”*Nobody bred it, nobody cultivated it, nobody planted it. It just grew.*”⁹⁸ Ensimmäisenä oikeushenkilön rangaistusvastuun tunnistavana tapauksena pidetään tapusta vuodelta 1834, jossa Albanyn kaupunki tuomittiin rangaistukseen sen laiminlyötyä Hudson-joessa olevan altaan puhdistamisen niin, että joen vesi saastui ja yleinen terveys tästä syystä vaarantui.⁹⁹ Tuomioistuin perusti ratkaisunsa sille tosiasialle, että koska kaupungilla oli mahdollisuus altaassa olevan veden puhdistamiseen, täytyi sillä olla myös velvollisuus veden puhdistamiseen terveyshaittojen estämiseksi, ja tämän velvollisuuden rikkominen perusti rangaistusvastuun.¹⁰⁰ Tutkielmani kannalta mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että ensimmäisenä oikeushenkilön rangaistusvastuu aktualisoitui nimenomaan ympäristöririkoksessa.¹⁰¹

Albanyn tapauksessa rangaistukseen tuomittiin kaupunki, ja jo vuonna 1852 tapauksessa *The States v. Morris & Essex Railroad Company* yksityisoikeudellinen yhtiö katsottiin syylliseksi julkisen haitan (”*public nuisance*”) aiheuttamiseen.¹⁰² Yhtiön asettaminen rikosoikeudelliseen vastuuseen rinnastettiin yksityisoikeuteen: koska yhtiö saattoi olla vastuussa yksityisoikeudellisista oikeudenloukkauksista, ei nähty syytä, miksei yhtiö voisi olla myös rikosoikeudellisessa vastuussa.¹⁰³ Oikeushenkilöiden ei tällöin vielä kuitenkaan katsottu voivan syyllistyä rikoksiin, joissa syyllisyys perustui tahalliseen tarkoitukseen (”*corrupt intent*”).¹⁰⁴

⁹⁶ Huomattava on, että myös teollistuminen alkoi Yhdysvalloissa huomattavasti aikaisemmin kuin Suomessa.

⁹⁷ Ks. Lederman 2016, s. 76 nykyajan Yhdysvaltalaisista oikeushenkilöistä: ”*The commercial world of large corporations has become more sophisticated, complex, aggressive, and competitive.*”

⁹⁸ Mueller 1957, s. 21.

⁹⁹ Brickey 1982, s. 405–406; *The People vs. The Corporation of Albany* (1834).

¹⁰⁰ Brickey 1982, s. 406.

¹⁰¹ Jos jo 1800-luvulla, kun ympäristönsuojelu ei ollut vielä yleisesti tunnustettu ja hyväksytty tavoite, on ollut selvää, että oikeushenkilöt tulee saattaa rikosvastuuseen ympäristölle aiheuttamistaan haitoista, lienee selvää, että rangaistusvastuulle on tarvetta myös 2020-luvulla.

¹⁰² French 1984, s. 175; *The States vs. The Morris and Essex Railroad Company* (1852).

¹⁰³ Brickey 1982, s. 408.

¹⁰⁴ French 1984, s. 175–176.

Vuonna 1909 tapauksessa *People v. Rochester Railway and Light Co.*¹⁰⁵ tuomioistuin katsoi, että oikeushenkilö ei voinut syyllistyä tappoon, sillä laissa säädettiin tapoksi ”*the killing of one human being by the act, procurement or omission of another*”, eli lain sanamuoto nimenomaisesti edellytti rikosentekijän (ja luonnollisesti myös uhrin) olevan luonnollinen henkilö (”*human being*”). Myöhemmin oikeuskäytännössä on vahvistunut kanta, että oikeushenkilökin voi syyllistyä tappoon,¹⁰⁶ ja 1900-luvun aikana oikeuskäytännössä todettiin monia rikoksia sellaisiksi, joista oikeushenkilön voi tuomita rangaistukseksi sakkoon.¹⁰⁷ Tällä hetkellä Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuu onkin laaja, ja oikeushenkilöä voidaan pitää syyllisenä mihin tahansa rikokseen, paitsi sellaisiin, jotka välttämättä vaativat tekijäkseen luonnollisen henkilön (esimerkiksi murha tai raiskaus)¹⁰⁸, ja sellaisiin, joista ei ole rangaistukseksi määrätty sakkoa (sillä oikeushenkilöä ei voi rangaista vankilatuomiolla).¹⁰⁹ Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty, että oikeushenkilön rangaistusvastuu tulee tulevaisuudessa vielä entuudestaan laajenemaan, ja että esimerkiksi murhasta ja raiskauksesta voitaisiin tulevaisuudessa tuomita myös oikeushenkilöitä.¹¹⁰ Murha voi mielestäni olla oikeushenkilön toiminnassa hyvinkin mahdollinen, mutta raiskauksen mahdollisuuteen oikeushenkilön toiminnassa suhtaudun varauksella.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset vastaavat jossain määrin oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä Suomessa, vaikkakin oikeushenkilön rangaistusvastuumalleja on kirjallisuudessa esitelty Yhdysvalloissa huomattavasti enemmän. Suomessa on myös tyydytty tähän asti rikoslaissa säädettyihin malleihin, eikä uusia ehdotuksia vaihtoehtoisiksi malleiksi ole tehty samalla tavoin kuin Yhdysvalloissa. Tämä saattaa johtua siitä, että Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut osana rikosoikeutta vasta huomattavasti vähemmän aikaa kuin Yhdysvalloissa. Seuraavassa alaluvussa tulen esittelemään valikoituja esimerkkejä oikeushenkilön rangaistusvastuumalleista Yhdysvalloissa. Koska erilaisia malleja on esitetty hyvin paljon ja monissa malleissa on toistensa kanssa samankaltaisia elementtejä, minun ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan tutkielmassani esitellä kaikkia kirjallisuudessa esitettyjä malleja. Tutustumisen arvoisina esimerkkeinä, jotka olen joutunut rajaamaan tutkielmastani

¹⁰⁵ *People v. Rochester Railway and Light Co.* (1909), s. 756.

¹⁰⁶ French 1984, s. 177–179.

¹⁰⁷ Brickey 1982, s. 415.

¹⁰⁸ Khanna 1996, s. 1488.

¹⁰⁹ Hefendehl 2000, s. 290.

¹¹⁰ Bernard 1984, s. 14.

pois, voin mainita hyvin tuoreen *functional corporate knowledge* -mallin¹¹¹, *three-prong framework* -mallin¹¹², *reactive corporate fault* -mallin¹¹³ sekä *duty stratification* -mallin¹¹⁴. Seuraavissa alaluvuissa esittelen tutkielmaan sisällyttämäni mallit, eli kaikkein yleisimmät, suomalaisista oikeusjärjestelmää osittain vastaavat mallit, *respondeat superior* -mallin, MPC-mallin ja *collective knowledge* -mallin. Näiden jälkeen esittelen mielenkiintoisena vaihtoehtoisena mallina *corporate ethos* -mallin sekä yhdysvaltalaisena erikoisuutena *strict liability* -mallin eli rikosoikeudellisen ankaran vastuun mallin.

3.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit Yhdysvalloissa

3.2.1 Respondeat superior

Respondeat superior -mallin historia on yksityisoikeudessa, jossa jo 1800-luvulla tunnistettiin periaate, jonka mukaan isäntä on vastuussa oikeudenloukkauksista, jotka palvelija on tehnyt hoitaessaan isäntänsä asioita (eli toimiessaan isäntänsä hyväksi) ja toimiessaan toimivaltansa puitteissa.¹¹⁵ Toki periaate oli ollut voimassa jo kauemmin, ja se juontaa juurensa ajalle, jolloin isännät olivat vastuussa omistamiensa orjien teoista.¹¹⁶ Silloisen aikakauden ajatus oli, että isäntä oli vastuussa palvelijansa oikeudenloukkauksista vain, kun isäntä oli nimenomaisesti käskennyt palvelijaa suorittamaan oikeudenloukkauksen. Modernin, ankaramman muotonsa periaate sai 1800-luvulla: periaatteen mukaan isännän rangaistusvastuun perustaksi riitti, että palvelija toimi toimivaltansa puitteissa ja isäntänsä hyväksi, ei välttämättä suoraan isäntänsä käsystä.¹¹⁷ Periaate siirtyi melko saman sisältöisenä osaksi rikosoikeutta *respondeat superior* -mallin muodossa. Ensimmäinen tapaus, jossa tuomioistuimien ulotti yksityisoikeudellisen isännän vastuun koskemaan myös rikosoikeutta, oli *New York Central and Hudson River Railroad Company v. United States* vuonna 1909. Siinä tuomioistuin totesi:

*”Applying the principle governing civil liability, we go only a step farther in holding that the act of the agent, which exercising the authority delegated to him - - may be controlled, in the interest of public policy, by imputing his act to his employer and imposing penalties upon the corporation for which he is acting in the premises.”*¹¹⁸

¹¹¹ Diamantis 2019, s. 369–392.

¹¹² Ragozino 1995, s. 443–444.

¹¹³ Ragozino 1995, s. 444–448.

¹¹⁴ Ragozino 1995, s. 448–470.

¹¹⁵ Hackett 1893, s. 107, 111. Yksityisoikeudellisesta isännänvastuusta käytettiin ja käytetään edelleen termiä *vicarious liability*.

¹¹⁶ Sayre 1930, s. 691.

¹¹⁷ Sayre 1930, s. 692–693.

¹¹⁸ *New York Central and Hudson River Railroad Company v. United States* (1909), s. 494.

Respondeat superior –malli edellyttää, että rikoksen tulee olla tehty rikoksentekijän eli luonnollisen henkilön toimivallan puitteissa, eli rikoksentekijän suorittaessa hänen vastuulleen annettuja tehtäviä, sekä oikeushenkilön hyväksi.¹¹⁹ Lisäksi teko ja sen tekemiseen vaadittava tahotila tulee voida lukea oikeushenkilön syyksi.¹²⁰ Oikeushenkilön puolesta toimivia henkilöitä voivat olla 1) oikeushenkilössä toimivat luonnolliset henkilöt, kuten hallituksen jäsenet, toimitusjohtaja tai työntekijät, 2) tytäryhtiöt ja 3) itsenäiset sopimuskumppanit.¹²¹ Eri oikeusasteiden ja eri osavaltioiden tuomioistuinten välillä on jonkin verran eroja sen suhteen, keiden kaikkien katsotaan voivan toimia oikeushenkilön puolesta *respondeat superior* -mallin mukaisesti.¹²² Oikeushenkilö voidaan asettaa rangaistusvastuuseen, vaikka yksittäinen rikoksentekijä olisi toiminut oikeushenkilön *compliance*-ohjelman¹²³ vastaisesti, eli oikeushenkilön rangaistusvastuun aktualisoitumiseen ei tarvita oikeushenkilön tai sen johdon taholta suoraa käskyä tehdä rikosta.¹²⁴ Ratkaisussa *United States v. Portac, Inc.* tuomioistuin katsoi, että yhtiö oli rangaistusvastuussa, vaikka rikoksen tehnyt työntekijä oli saanut esimieheltään nimenomaiset ohjeet, että yhtiön toiminnassa ei hyväksytä rikosten tekemistä.¹²⁵ Oikeushenkilön rangaistusvastuun perustamiseen riittää rikoksentekijän toimiminen toimivaltansa puitteissa. Toimivaltansa puitteissa henkilön katsotaan toimineen silloin, kun oikeushenkilö on nimenomaisesti valtuuttanut henkilön toimimaan tehtävässään, ja ulkopuolinen saattaa vilpittömässä mielessä uskoa, että kyseisen tehtävän hoitaminen kuuluu henkilön toimivaltaan.¹²⁶ Toimivallan ymmärtäminen näin laajasti tarkoittaa, että oikeushenkilön on vaikea puolustautua esittämällä näyttöä *compliance*-ohjelmista tai kielloista rikkoa lakia, mutta toisaalta, mikäli pelkkä laittomuuksien kieltäminen vapauttaisi oikeushenkilön rangaistusvastuusta, olisi oikeushenkilön tuomitseminen rikoksesta käytännössä mahdotonta.¹²⁷

¹¹⁹ Hurst *et al.* 1994, s. 620.

¹²⁰ Plimpton – Walsh 2010, s. 334.

¹²¹ Hurst *et al.* 1994, s. 622.

¹²² Plimpton – Walsh 2010, s. 335–336.

¹²³ Ratsula on artikkelissaan määritellyt *compliance*-ohjelmat hyvin onnistuneesti: ”*Compliance*-ohjelmilla tarkoitetaan yhtiön sisäisiä toimintatapoja, joilla varmistetaan sen toiminnan asianmukaisuus niin lainsäädännön kuin eettisten toimintatapojen kannalta. Ohjelmien tavoitteena on välttää yhtiön ja sen henkilöstön syyllistymistä lainvastaiseen tai yrityksen omien sääntöjen vastaiseen toimintaan. *Compliance*-ohjelma koostuu tyypillisesti ei-toivottavien toimien 1) ehkäisemisestä ja ennakoinnista, 2) havaitsemisesta ja 3) väärinkäytöksiin reagoimisesta (kursiivi lisätty).” Ratsula 2019, s. 553.

¹²⁴ Hurst *et al.* 1994, s. 624. Tämä on melko ankara näkökulma, ottaen huomioon sen, että oikeushenkilöt eivät täydellisesti voi kontrolloida työntekijöidensä toimintaa, mutta saattavat kuitenkin joutua heidän toiminnastaan vastuuseen. Näin esimerkiksi Weissman 2007, s. 430.

¹²⁵ *United States v. Portac, Inc.* (1989), s. 1293.

¹²⁶ Plimpton – Walsh 2010, s. 334.

¹²⁷ Corporate Crime 1979, s. 1249–1250.

”Oikeushenkilön hyväksi” -vaatimusta on tulkittu melko laajasti oikeuskäytännössä, eikä rikoksenteelijän toimien tarvitse välttämättä todellisuudessa koitua oikeushenkilön hyödyksi.¹²⁸ Vaatimus vastaa siis suomalaisen oikeushenkilön rangaistusvastuun ”oikeushenkilön hyväksi” -vaatimusta. Oikeuskäytännössä on lisäksi katsottu, että rikoksenteijä voi toimia ensisijaisesti omassa intressissään, mikäli hänen tekonsa samalla hyödyttävät myös oikeushenkilöä.¹²⁹ Sen sijaan, mikäli oikeushenkilö itse on rikollisen toiminnan kohteena, rikos on täysin vastoin oikeushenkilön intressejä eikä siitä koidu oikeushenkilölle minkäänlaista hyötyä, ei rikoksenteelijän voida katsoa toimineen oikeushenkilön hyväksi eikä oikeushenkilö näin ollen voi olla rikosoikeudellisessa vastuussa teosta.¹³⁰

Sekä vaatimuksen toimivallan laajuudessa toimimisesta että oikeushenkilön hyväksi toimimisesta katsotaan täyttyvän, mikäli oikeushenkilö on teon jälkeen hyväksynyt sen. Näin ollen teko, joka ei välttämättä suoraan hyödytä oikeushenkilöä tai joka on ollut rikoksenteelijän toimivallan ylittävä, täyttää *respondeat superior* -mallin kriteerit, mikäli oikeushenkilö ei ole vastustanut tekoa tai esimerkiksi työntekijän esimies ei ole puuttunut työntekijän toimintaan.¹³¹ Tässä tapauksessa oikeushenkilöä ei rangaista niinkään rikollisesta teosta, vaan rikollisen teon hyväksymisestä. Tätä katsontakantaa on kritisoitu sillä perusteella, että se on vastoin rikosoikeudellista periaatetta, jonka mukaan kukaan ei voi olla syyllinen rikolliseen tekoon vain sen perusteella, että hän on sen tekemisen hyväksynyt, sen tekemiseen itse osallistumatta.¹³²

Viimeinen *respondeat superior* -mallin asettama vaatimus on, että teko ja siitä ilmenevä syyllisyys on voitava lukea oikeushenkilön syyksi. Tähän on olemassa monia erilaisia malleja, joista esimerkkeinä mainittakoon seuraavat¹³³:

- 1) Salaliitto (*”conspiracy”*): oikeushenkilö ja sen työntekijä ovat toimineet salaliitossa (eli eräänlaisina rikoskumppaneina) rikosta tehdessään.
- 2) Sulautumisen jälkeinen vastuu sulautuvan oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta: sulautumisen jälkeen vastaanottava oikeushenkilö tulee sulautuvan oikeushenkilön tilalle vastuuseen rikoksesta.

¹²⁸ French 1984, s. 181.

¹²⁹ *United States v. Automated Medical Laboratories, Inc.* (1985), s. 407.

¹³⁰ Bucy 1991, s. 1149 ja *Standard Oil Co. v. United States* (1962), s. 128–129.

¹³¹ *Continental Baking Company v. United States* (1960), s. 149.

¹³² *Corporate Crime* 1979, s. 1251.

¹³³ Plimpton – Walsh 2010, s. 338–342.

- 3) Rikoksen salaaminen (*”misprision of felony”*): Oikeushenkilöllä on ollut tieto sen työntekijän tekemästä rikoksesta, mutta oikeushenkilö ei ole ilmoittanut rikoksesta viranomaisille.
- 4) Tahallinen tietämättömyys (*”willful blindness”*): Oikeushenkilöllä on ollut epäily, että rikollista toimintaa saattaa tapahtua, mutta oikeushenkilö on laiminlyönyt ottaa asiasta tarkemmin selvää.
- 5) Yhteinen tietoisuus (*”collective knowledge”*): Oikeushenkilön kaikkien työntekijöiden tietoisuudet lasketaan yhdeksi, oikeushenkilön yhteiseksi tietoisuudeksi.¹³⁴

Respondeat superior -mallin vahvuutena näen sen selkeän soveltamistavan. Malli asettaa selvät kriteerit oikeushenkilön rangaistusvastuuseen asettamiselle – vaikkakin yksittäistapauksissa voi olla vaikea arvioida, onko henkilö toiminut toimivaltansa puitteissa tai onko hänen tavoitteenaan ollut toimia oikeushenkilön hyväksi. *Respondeat superior* -mallin huonona puolena on, että se kannustaa oikeushenkilöitä järjestämään asiansa niin, että yksittäiset työntekijät tietävät mahdollisimman vähän oikeushenkilön toiminnasta, sillä oikeushenkilön rangaistusvastuun aktualisoituminen edellyttää, että oikeushenkilön sisältä löytyy työntekijä, joka on syylistynyt rikokseen eli jolla on ollut tietoisuus kaikista rikokseen liittyvistä seikoista.¹³⁵ Mallin toinen heikko kohta on se, että se suomalaisen vastineensa isännänvastuun tavoin jättää oikeushenkilön rankaisematta tilanteissa, joissa yksittäistä rikosentekijää ei pystytä löytämään oikeushenkilön sisältä, mutta rikos on kuitenkin tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa. Tähän ongelmaan vastaa paremmin *collective knowledge* -malli, jonka esittelen jäljempänä alaluvussa 3.2.3. Ensin käsittelen kuitenkin toisen päämalleista, MPC-mallin.

3.2.2 Model Penal Code -malli

Vuonna 1962 oikeushenkilön rangaistusvastuu lisättiin American Law Instituten (ALI)¹³⁶ Model Penal Code -mallilakiin.¹³⁷ Oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta ALI:n tavoitteena oli selkeyttää ja yhtenäistää oikeushenkilön vastuuseen asettamisen periaatteita.¹³⁸ MPC:n tarkoituksena ei ole olla itsenäinen laki, vaan toimia eräänlaisena teoreettisena mallina. Tällaisena se

¹³⁴ Tähän malliin palaa itsenäisenä rangaistusvastuun mallina alaluvussa 3.2.3.

¹³⁵ Näin myös Diamantis 2019, s. 328.

¹³⁶ ALI on itsenäinen organisaatio, joka tuottaa oikeustieteellistä materiaalia, joka pyrkii parantamaan lainsäädäntöä ja oikeusjärjestelmää. Ks. lisää ALI:n verkkosivuilta <https://www.ali.org/about-ali/> (luettu 18.5.2020).

¹³⁷ Brickey 1988, s. 595–596.

¹³⁸ Brickey 1988, s. 629.

on toiminutkin, sillä osavaltiot ovat soveltaneet sitä eri tavoin, osa ottaen sen myös osaksi lainsäädäntöään.¹³⁹ MPC vahvistaa oikeushenkilön rangaistusvastuun olemassaolon, ja toteaa lisäksi, että ne luonnolliset henkilöt, jotka ovat rikokseen syyllistyneet, ovat myös henkilökohteisessa rikosvastuussa teostaan.¹⁴⁰ Luonnolliset henkilöt eivät siis voi piiloutua oikeushenkilön taakse omalta rangaistusvastuultaan.¹⁴¹ MPC-mallin lähestymistapa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen on oikeushenkilöille edullisempi (eli rangaistusvastuun käyttöala on pienempi) kuin useimmissa Yhdysvaltain osavaltioissa.¹⁴²

MPC-malli ei ole yksittäinen malli, vaan se asettaa todellisuudessa kolme erilaista vastuumallia. Sen mukaan oikeushenkilö voidaan tuomita rikoksesta rangaistukseen, mikäli 1) *kyseessä on rikos, jonka tunnusmerkistön lainsäädännöllisenä tarkoituksena on saattaa oikeushenkilöt rangaistusvastuuseen ja oikeushenkilön sisällä joku luonnollinen henkilö toimii oman toimivaltansa laajuudessa oikeushenkilön hyväksi*¹⁴³, tai kyseessä oleva rikos johtuu siitä, että 2) oikeushenkilö on *laiminlyönyt jonkin lakisääteisen velvollisuutensa*¹⁴⁴, tai 3) rikos on jokin muu rikos ja rikoksen on *tehnyt tai sen on hyväksynyt ("authorized, requested, commanded, performed or recklessly tolerated") joku ylempi johtohenkilö, joka on toiminut oikeushenkilössä oman toimivaltansa sallimassa laajuudessa oikeushenkilön hyväksi*.¹⁴⁵ Oikeushenkilön puolesta toimivaksi toimijaksi katsotaan MPC:n mukaan muun muassa hallituksen jäsenet, virkamiehet, työntekijät tai muut oikeushenkilön puolesta toimimaan valtuutetut henkilöt tai yhdistyksen jäsenet.¹⁴⁶ Ylemmäksi johtohenkilöksi katsotaan MPC:n mukaan henkilö, joka toimii niin korkealla oikeushenkilön johdossa, että hänen toimintansa voidaan katsoa ilmentävän oikeushenkilön toimintakulttuuria.¹⁴⁷

Sekä *respondeat superior* -mallia että MPC:n ensimmäistä vastuumallia (työntekijä on toiminut toimivaltansa puitteissa, Section 2.07(1)(a)) voidaan kritisoida sen perusteella, että oikeushenkilöllä ei välttämättä ole todellista kontrollia työntekijöidensä toimintaan. Mueller on verrannut tilannetta epilepsiaan: Jos oikeushenkilö asetetaan vastuuseen sen alempien työntekijöiden toimien johdosta, joista ylemmällä johdolla ei ole ollut tietoa, on se sama kuin rangaistaisiin epileptikkaa siitä, että hän sairaskohtauksen aikana aiheuttaa vahinkoa. Ihmistä (oikeushenkilöä)

¹³⁹ Brickey 1988, s. 630–632.

¹⁴⁰ MPC Section 2.07(6)(a).

¹⁴¹ French 1984, s. 180.

¹⁴² Hefendehl 2000, s. 290.

¹⁴³ MPC Section 2.07(1)(a).

¹⁴⁴ MPC Section 2.07(1)(b).

¹⁴⁵ MPC Section 2.07(1)(c).

¹⁴⁶ MPC Section 2.04(4)(b).

¹⁴⁷ MPC Section 2.07(4)(c).

ei voi rangaista siitä, että kädet (työntekijät) tekevät jotain, mitä aivot (johto) eivät ole tarkoittaneet tehdä.¹⁴⁸ Tällainen logiikka lähestyy jo oikeastaan ankaraa vastuuta, jota käsittelen myöhemmin alaluvussa 3.2.6. Tähän kritiikkiin MPC tarjoaa vastauksen *due diligence defence* -standardin muodossa. Ensimmäisen vastuumallin tapauksessa (eli mikäli oikeushenkilön puolesta toiminut on kuka tahansa alempi työntekijä), mikäli oikeushenkilö voi todistaa, että työntekijän tekemästä rikoksesta huolimatta työntekijää valvonut johto on toiminut riittävän huolellisesti yrittäessään estää rikoksen tapahtumisen, oikeushenkilöä ei tuomita rangaistukseen. Puolustusta ei voi käyttää ankaran vastuun rikoksissa.¹⁴⁹ Tämä vastaa suomalaisen isännänvastuun logiikkaa, jonka mukaan oikeushenkilön on tullut laiminlyödä huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteensa, jotta se voidaan saattaa rangaistusvastuuseen isännänvastuun perusteella.

MPC-mallia voidaan kritisoida myös siitä, että se kannustaa johtoa tahalliseen tietämättömyyteen. Suurimmassa osassa rikoksia kriteerinä on, että jos johtoon kuuluva ei ole sitä tehnyt, niin johtoon kuuluvan on tullut kuitenkin hyväksyä tai ainakin huolimattomuudesta sallia sen tekeminen (Section 2.07)(1)(c):n mukainen malli). Jotta johtoon kuuluva on voinut hyväksyä rikoksen tekemisen, on hänen tullut olla tietoinen siitä. Näin ollen johto saattaa vapauttaa oikeushenkilön rangaistusvastuusta olemalla mahdollisimman tietämätön oikeushenkilössä tapahtuvasta toiminnasta.¹⁵⁰ Tämä MPC:n vastuumalli tuntuu myös osuvan helpoiten pieniin oikeushenkilöihin, joissa johto toimii lähellä ruohonjuuritasoa, sillä sellaisissa oikeushenkilöissä johto tulee helpommin tietoiseksi rikoksista. Suurissa oikeushenkilöissä johto taas saattaa olla niin eriytenyt ja kaukana tavallisista työntekijöistä, että tietämättömyys ruohonjuuritason rikoksista voi toteutua helpostikin.¹⁵¹

Vielä yhtenä MPC-mallin ongelmana on se, että sen perusteella rikoksen tutkiminen ja toteen näyttäminen ovat suuren työn takana: ei riitä, että oikeushenkilön sisältä löydetään henkilö, joka rikoksen on tehnyt (jo pelkästään tämä saattaa olla haastavaa), vaan lisäksi on löydettävä vielä se johtoon kuuluva henkilö, joka on rikoksen hyväksynyt, ja sen jälkeen toteen tulee näyttää joko hänen tietoisuutensa tai huolimattomuutensa teon hyväksymisen suhteen. Lisäksi tulee vielä näyttää toteen, että johtoon kuuluva henkilö todella on MPC:n tarkoittama johtohenkilö.¹⁵² Rikoksissa, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuun perustaksi riittää kenen tahansa työntekijän toiminta tai jotka ovat ankaran vastuun alaisia, on rikoksen toteen näyttäminen helpompaa.

¹⁴⁸ Mueller 1957, s. 41–42.

¹⁴⁹ MPC Section 2.07(5).

¹⁵⁰ Corporate Crime 1979, s. 1254.

¹⁵¹ Corporate Crime 1979, s. 1255.

¹⁵² Corporate Crime 1979, s. 1255.

Samaa kritiikkiä voidaan esittää myös suomalaiselle isännänvastuulle, jossa on samalla tavoin löydettävä yksittäinen rikoksentekijä ja johdon jäsen tai jäsenet, joiden vastuulla on huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteen rikkominen. Tältä kannalta vaivattomampi vaihtoehto on *collective knowledge*, jonka esittelen seuraavassa alaluvussa.

3.2.3 Collective knowledge

Yhden oikeushenkilön rangaistusvastuun mallin tarjoaa *collective knowledge*¹⁵³, joka jossain määrin vastaa suomalaista anonyymiä syyllisyyttä. Tilanteissa, joissa rikollista käyttäytymistä ei voida jäljittää vain yhteen ihmiseen oikeushenkilön sisällä, mutta oikeushenkilön toiminnassa on selvästi tehty rikos, voidaan oikeushenkilö *collective knowledge* -mallin perusteella saattaa vastuuseen rikoksesta. Rikollinen toiminta on ikään kuin *kaikkien oikeushenkilössä lakia vastaan toimivien toiminnan ja ajatusten yhteissumma*.¹⁵⁴

Collective knowledge -mallin historia alkaa oikeustapauksesta, jossa kyseessä oli tahallinen Interstate Commerce Actin (ICA) rikkominen. Inland Freight Lines, kuljetusyhtiö, jonka toimintaan kuului tavaroiden kuljettaminen osavaltioiden välillä, sai syytteen työntekijöidensä virheellisistä työaikakirjauksista. Monet kuljettajat olivat merkinneet työaikansa lokikirjoihin ja raportteihin ICA:n vastaisesti. Koska tällainen lainvastainen toiminta oli ollut yleisesti yhtiössä tapana, eikä syyllisyyttä voitu yksilöidä tiettyihin luonnollisiin henkilöihin, tuomittiin yhtiö syylliseksi.¹⁵⁵ Parikymmentä vuotta *Inland Freight* -ratkaisun jälkeen annettiin ratkaisu tapauksessa, jossa Inland Freight Linesin kanssa samalla alla toimivan yhtiön T.I.M.E.-D.C. Inc.:n katsottiin rikkoneen ICA:a. Yhtiö oli eräällä toimipaikallaan kärsinyt jatkuvista sairaspöissaoloista, ja vähentääkseen sairaspöissaoloja yhtiö lanseerasi uudet ohjeet pöissaolojen ilmoittamiseen. Uusien ohjeiden mukaan työntekijän tuli pöissaolonsa ilmoittaessaan esittää myös lääkärintodistus, ja mikäli hän ei tätä esittänyt, pöissaolo katsottiin luvattomaksi (*“unexcused”*), kunnes lääkärintodistus esitettiin. Yhtiö oli jakanut informaatiota uudesta toimintatavasta puutteellisesti, ja tämä kannusti kuljettajia tulemaan sairaana töihin niin, että ICA:n kieltämällä tavalla heidän kuntonsa oli niin heikko, että se vaikutti heikentävästi heidän suorituskykyynsä ja tarkkaavaisuuteensa tehtäviensä hoitamisessa.¹⁵⁶ Mainittujen tapausten lisäksi *collective know-*

¹⁵³ Samankaltaisesta mallista on käytetty myös nimitystä *“aggregate knowledge”*, ks. Lederman 2000, s. 662. *Collective knowledge* esiintyy kuitenkin yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa useammin, ja kuvaa mielestäni mallia hieman paremmin, joten olen päättänyt käyttämään tässä tutkielmassani termiä *collective knowledge*.

¹⁵⁴ Ball – Weinstein 1994, s. 67.

¹⁵⁵ *Inland Freight Lines v. United States* (1951).

¹⁵⁶ *United States v. T.I.M.E.-D.C. Inc.* (1974).

ledge -mallia on sovellettu monessa muussakin tapauksessa yhdysvaltalaisessa oikeuskäytännössä.¹⁵⁷ Vuonna 1987 ratkaistiin tärkeä vedenjakajatapaus, *United States v. Bank of New England*, jossa valitustason tuomioistuin ensimmäistä kertaa selkeästi vahvisti *collective knowledge* -mallin olemassaolon. Sen mukaan:

”Corporations compartmentalize knowledge, subdividing the elements of specific duties and operations into smaller components. The aggregate of those components constitutes the corporation’s knowledge of a particular operation. It is irrelevant whether employees administering one component of an operation know the specific activities of employees administering another aspect of the operation.”¹⁵⁸

Collective knowledge -malli herättää sekä kiitosta että kritiikkiä. Sitä voidaan pitää kustannustehokkaana, sillä rikoksen selvittämisessä säästetään kuluja, kun rikokseen syyllistynyttä henkilöä ei tarvitse etsiä oikeushenkilön sisältä, vaan voidaan suoraan syyttää oikeushenkilöä.¹⁵⁹ Samalla tavalla kuin anonyymien syyllisyyden katsotaan paikkaavan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen jäävää aukkoa, voidaan *collective knowledge* katsoa lisäävän oikeusjärjestelmän tehokkuutta ja oikeudenmukaisuutta – ei olisi oikeudenmukaista, että oikeushenkilöt voisivat paeta vastuutaan monimutkaisten organisaatorakenteiden taakse eikä olisi oikeudenmukaista, että yksilöt joutuisivat vastuuseen teoista, jotka eivät heidän osaltaan täytä kaikkia rikoksen elementtejä, mutta oikeushenkilön osalta täyttävät.¹⁶⁰ *Collective knowledge* estää myös oikeushenkilöitä vierittämästä syytä rikoksesta yksittäisen työntekijän harteille.¹⁶¹ Tämän lisäksi *collective knowledge* -malli on kriminaalipoliittisesti järkevä: oikeushenkilöille syntyy insentiivi hoitaa asiansa lainmukaisesti, kehittää paremmat *compliance*-järjestelmät sekä valvoa työntekijöitään tehokkaammin.¹⁶² Työntekijöiden valvominen on olennaista, sillä oikeushenkilöissä toimivilla voi olla käsitys, että oikeushenkilön sisällä tehdyistä rikoksista harvoin joutuu yksilölliseen vastuuseen, ja ainakin on melko epätodennäköistä joutua vankilaan.¹⁶³ Mikäli siis yksilöt oikeushenkilön sisällä eivät kiinnitä huomiota toimintansa lainmukaisuuteen, *collective*

¹⁵⁷ Ks. esim. *Steere Tank Lines v. United States* (1963), jonka tapahtumainkulku oli hyvin samankaltainen *Inland Freight Lines* –tapauksen kanssa, *Riss & Co. v. United States* (1958), jossa oli myös kyse ICA:n rikkomisesta, *United States v. Sawyer Transport, Inc.* (1971) ja *United States v. E. Brooke Matlack, Inc.* (1957). Hieman erilaisen esimerkin tarjoaa *United States v. Shortt Accountancy Corp.* (1986), jossa kirjanpito-yhtiö katsottiin syylliseksi väärin veroilmoitusten tekemiseen.

¹⁵⁸ *United States v. Bank of New England* (1987), perustelukohta 54.

¹⁵⁹ Ball – Weinstein 1994, s. 80.

¹⁶⁰ Ball – Weinstein 1994, s. 80, 90.

¹⁶¹ Ragozino 1995, s. 438.

¹⁶² Ball – Weinstein 1994, s. 91.

¹⁶³ Baysinger 1991, s. 354.

knowledge -mallin perusteella rangaistusvastuuseen asettaminen kannustaa oikeushenkilöitä tekemään kaikkensa, etteivät niiden työntekijät syyllisty rikoksiin niiden toiminnassa.

Collective knowledge -mallia vastaan puhuvia argumentteja löytynee yhtä paljon kuin sen puolesta puhuvia. Sen on pelätty heikentävän rikosoikeuden pelotevaikutusta. Pelotevaikutus menettää merkityksensä, jos oikeushenkilöitä pelotellaan liikaa – jos oikeushenkilöt arvelevat joutuvansa vastuuseen *compliance*-ohjelmista ja työntekijöiden tehokkaasta valvonnasta huolimatta, ei *collective knowledge* todellisuudessa kannusta *compliance*-ohjelmien kehittämiseen ja tehokkaaseen valvontaan.¹⁶⁴ Lisäksi pelotevaikutus menettää merkityksensä, jos yritetään pelotella tahoja, joka ei ole tarkoituksellisesti toiminut väärin.¹⁶⁵ Voidaan myös väittää, että on kohtuutonta olettaa oikeushenkilöllä olleen tietoisuus kaikista toiminnan yksityiskohdista, jotka ovat johtaneet rikokseen.¹⁶⁶ *Collective knowledge* voi myös johtaa tahalliseen tietämättömyyteen, kun oikeushenkilö yrittää olla mahdollisimman vähän tietoinen kaikista toimintansa yksityiskohdista.¹⁶⁷ Ja vaikka totesin *collective knowledgen* kannustavan oikeushenkilöitä tehokkaampiin keinoihin lainmukaisen toiminnan varmistamiseksi ja *compliance*-ohjelmien kehittämiseksi, liika on liikaa. Oikeushenkilöistä voi tulla *collective knowledgen* myötä ylivarovaisia, ja ne voivat päätyä käyttämään turhia resursseja lainmukaisuuden varmistamiseksi.¹⁶⁸ Tietenkin on muistettava tutkielmani aiheena olevat ympäristörikokset – mielestäni ympäristönsuojelun kyseessä ollessa huolet ”turhat resurssit” ja ”liiallinen varovaisuus” eivät konkretisoidu helposti.

Collective knowledge -mallissa on ongelmana tietoisuuden käsite. Miten voidaan määritellä, mitä oikeushenkilö tai oikeushenkilön sisällä toimiva on ”tiennyt” ja mitä ei? *Halabin* mukaan oikeushenkilön tietoisuuteen vaikuttaa se, että suurissa yhteisöissä yhteisön tieto on jakautunut laajalle ja tiedon siirtämisessä tapahtuu virheitä, tietoa siirtyy väärässä muodossa ja tietoa ei välttämättä aina ymmärretä vastaanottavassa päässä oikein. Halabi on jakanut nämä tiedon liikumisen ongelmat kahteen eri ryhmään: 1) rakenteesta johtuvat tiedonkulun ongelmat, jotka johtuvat siitä, että tieto kulkee yleensä työntekijöiltä korkeammalle portaalle, ja 2) kognitiiviset tiedonkulun ongelmat, jotka johtuvat siitä, että ihmisten välisessä kanssakäymisessä tapahtuu vääriä tulkintoja, jotka voivat johtua esimerkiksi siitä, että ihmisellä on jokin ennakkokäsitys

¹⁶⁴ Diamantis 2019, s. 355–356.

¹⁶⁵ Bucy 1991, s. 1110–1111.

¹⁶⁶ Diamantis 2019, s. 349.

¹⁶⁷ Diamantis 2019, s. 363: Kun oikeushenkilö tietää enemmän, on suurempi vaara, että siihen kohdistetaan rikosoikeudellisia seuraamuksia.

¹⁶⁸ Diamantis 2019, s. 325–326.

tiedosta ja tietoa muokataan tämän ennakkokäsityksen mukaisesti.¹⁶⁹ Kun oikeushenkilössä liikkuva tieto näin vääristyy, saattaa oikeushenkilön toiminnassa syntyä väärinkäsityksiä ja oikeushenkilö saattaa syyllistyä rikoksiin.

Collective knowledge -mallia voidaan kritisoida myös sen sopimattomuudesta rikosoikeuteen. Oikeustieteellisessä keskustelussa on esitetty, että *collective knowledge* liian pitkälle vietyinä lähestyy ankaraa vastuuta, joka ei sinällään sovi rikosoikeudellisen vastuun perustamisen periaatteeksi.¹⁷⁰ Se näyttäisi luovan ankaran vastuun rikoksiin, jotka tosiasiaassa vaativat näyttöä jonkinasteisesta tahallisuudesta tai tuottamuksesta.¹⁷¹ Rikosoikeudessa syyllistä etsittäessä vaaditaan aina myös syyllisyyttä osoittava tahtotila, *mens rea*. *Collective knowledge* -mallia käytettäessä ei saavuteta koskaan täydellistä *mens reaa*, vaan yhdistellään vain yksittäisiä tiedonpaloja yksittäisiltä henkilöiltä, ja kootaan niistä keinotekoisesti oikeushenkilön tietoisuus, joka ei kuitenkaan vastaa todellisuutta.¹⁷² *Collective knowledge* on siis aivan yhtä ongelmallinen syyllisyysperiaatteen näkökulmasta kuin anonyymi syyllisyyskin, ellei jopa ongelmallisempi, sillä anonyymissä syyllisyydessä sentään edellytetään yhtä kokonaista luonnollista henkilöä, jonka tietoisuus muodostaa *mens rean* (tai, suomalaisia termejä käyttäen, syyllisyyden). Lisäksi Lederman huomauttaa, että rikokseen tarvitaan samanaikaisesti kaksi elementtiä, *actus reus* eli kielletty teko ja *mens rea* eli syyllinen tietoisuus. *Collective knowledge* ei koskaan tavoita näitä kahta samanaikaisesti. Mikäli samanaikaisuuden vaatimus ei täyty, ei voida näyttää toteen, että *actus reus* on ollut seurausta *mens reasta*.¹⁷³

3.2.4 Corporate ethos

Corporate ethos -mallin on esitellyt Bucy vuoden 1991 artikkelissaan.¹⁷⁴ Hänen mukaansa jo olemassa olevat oikeushenkilön vastuumallit (eli *respondeat superior*, MPC-malli ja *collective knowledge*) kohtelevat kaikkia oikeushenkilöitä liian samalla tavalla eivätkä ota huomioon yksilöllisiä eroja oikeushenkilöiden välillä.¹⁷⁵ *Corporate ethos* -mallissa oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu oikeushenkilön toiminnalle samaan tapaan kuin *collective knowledge* -mal-

¹⁶⁹ Halabi 2016, s. 276–279. Ks. myös Tannen 1995, jonka mukaan ihmisen asenteet ja opitut kognitiiviset prosessit voivat vaikuttaa paljonkin siihen, miten viesti ymmärretään.

¹⁷⁰ Diamantis 2019, s. 349.

¹⁷¹ Ragozino 1995, s. 470.

¹⁷² Ragozino 1995, s. 439.

¹⁷³ Lederman 2000, s. 674–675.

¹⁷⁴ Saman tyyppisiä vastuumalleja esiintyy myös muiden kirjoittajien teksteissä, esimerkiksi Lederman esittelee *self-identity* -mallin, joka muistuttaa hyvin paljon Bucyn *corporate ethos* -mallia. Lederman 2000, s. 677–703.

¹⁷⁵ Bucy 1991, s. 1100.

lissa, mutta oikeushenkilöä ei rangaista syyllisestä tietoisuudesta vaan tietynlaisesta oikeushenkilön toimintakulttuurista, ”eetoksesta”¹⁷⁶. Rikoksen on voinut tehdä oikeushenkilön sisällä kuka tahansa toimija, eli mitään tiettyä henkilöryhmää ei ole Bucyn mallissa asetettu etusijalle kuten esimerkiksi suomalaisessa samastamisessa, jossa rikoksenteikijänä tulee olla oikeushenkilön johtoon kuuluva henkilö.¹⁷⁷ Näin ollen *corporate ethos* -malli keskittyy oikeushenkilöön itseensä eikä yksittäiseen rikoksenteikijään. Mikäli oikeushenkilössä vallitsee toimintakulttuuri, joka kannustaa rikosten tekemiseen, on oikeushenkilö vastuussa rikoksesta. Bucyn mukaan: ”[T]he corporate ethos standard looks beyond the corporate agent’s intent to all aspects of the corporation that could have encouraged the criminal act.”¹⁷⁸ Oikeushenkilön toimintakulttuuri koostuu monista osatekijöistä, jotka ovat jokaisella oikeushenkilöllä erilaiset. Toimintakulttuuria arvioidessa tulee ottaa huomioon ainakin oikeushenkilön organisaatorakenne, hallituksen tai muun johtoryhmän toiminta, hallituksen tai muun johtoryhmän valvontamekanismien olemassaolo ja tehokkuus, oikeushenkilön tavoitteet ja toimintamallit, koulutus- ja valvontamethodit, työntekijöihin kohdistuva kurinpito, *compliance*-ohjelmat, eettiset normit ja niiden noudattaminen, sääntöjen ja lakien noudattaminen, työntekijöiden palkitsemisjärjestelmät ja bonusjärjestelmät sekä se, miten aktiivisesti oikeushenkilö pyrkii korjaamaan toiminnassa tapahtuneet virheet ja laittomuudet sekä niiden jälkeen estämään tulevat samanlaiset virheet ja laittomuudet.¹⁷⁹

Corporate ethos -mallin mukaisesti oikeushenkilö vapautuu rangaistusvastuusta, mikäli se todistetusti ylläpitää sellaista toimintakulttuuria, joka tehokkaasti ehkäisee rikoksia ja rikollisuutta oikeushenkilön toiminnassa.¹⁸⁰ Tässä se eroaa merkittävästi *respondeat superior* -mallista, jonka mukaisesti oikeushenkilö voidaan saattaa rangaistusvastuuseen, vaikka sillä olisi ollut voimassa toimiva *compliance*-ohjelma ja työntekijä on toiminut ohjelman vastaisesti. Näin ollen *corporate ethos* -malli sisältää MPC-mallin tavoin myös eräänlaisen *due diligence* -puolustuksen, jolla oikeushenkilö vapautuu rangaistusvastuusta. Bucyn mallin mukainen puolustus kuitenkin eroaa MPC-mallin mukaisesta *due diligence* -puolustuksesta. Siinä missä MPC-mallin mukaan oikeushenkilön itsensä tulee näyttää toteen, että johtohenkilöt ovat noudattaneet

¹⁷⁶ ”*Corporate ethos*” suomennettuna suoraan ”oikeushenkilön eetokseksi” ei mielestäni vastaa tarkoitustaan, joten olen suomentanut eetoksen oikeushenkilön ”toimintakulttuuriksi”.

¹⁷⁷ Bucy 1991, s. 1159.

¹⁷⁸ Bucy 1991, s. 1150.

¹⁷⁹ Lederman 2000, s. 694.

¹⁸⁰ Bucy 1991, s. 1162.

vaadittavaa huolellisuutta, Bucyn *corporate ethos* -mallin mukaan näyttötaakka siitä, että oikeushenkilössä on ollut vallalla toimintakulttuuri, joka on kannustanut rikosten tekemiseen, on syyttäjällä.¹⁸¹

Corporate ethos -mallin vahvuus on sen kyky erottaa erilaiset oikeushenkilöt toisistaan toimintakulttuurien perusteella. Tämä takaa rikosoikeudellisen yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumisen: samanlaista tulee kohdella samalla tavalla ja erilaista eri tavalla.¹⁸² Olisi yhdenvertaisuusperiaatteen näkökulmasta arveluttavaa tuomita samalla tavalla kaksi oikeushenkilöä, joilla tosiasiallisesti on erilaiset toimintamahdollisuudet rikoksen ehkäisemisen suhteen ja erilaista asennetta ilmentävät toimintakulttuurit. Lisäksi *corporate ethos* -malli kannustaa oikeushenkilöitä implementoimaan tehokkaat toimintamallit rikosten ehkäisyyn,¹⁸³ ja tämä on varsinkin ympäristörikoksia ajatellen hyvin tärkeää. *Corporate ethos* -mallilla on myös sama etu kuin *collective knowledge* -mallilla: oikeushenkilö on helpompi saattaa vastuuseen, kun ei tarvitse etsiä yhtä syyllistä oikeushenkilön sisältä, vaan oikeushenkilön toimintakulttuurin selvittäminen riittää.¹⁸⁴ Lisäksi Bucy mainitsee mallin olevan hyvin käytännöllinen sen takia, että oikeudenkäynnissä ei tarvitse yrittää löytää mitään uusia todisteita, vaan olemassa olevat todisteet oikeushenkilön toimintakulttuurista riittävät.¹⁸⁵ *Corporate ethos* -malli on myös erityisen sopiva nykyajan suurille, monimutkaisille oikeushenkilöille, joissa rikokset johtuvat enemminkin toimintakulttuurien ja riskienhallinnan puutteellisuudesta kuin yksilöiden toiminnasta.¹⁸⁶

Corporate ethos -mallin yhtenä haasteena on sen käytännön vaikeus. Millä kriteereillä määritellään, milloin oikeushenkilön toimintakulttuuri on ollut riittävän tehokas estämään rikoksia ja se vapautuu rangaistusvastuusta, ja millä perusteilla taas oikeushenkilön toimintakulttuuri on kannustanut rikosten tekemiseen? Kuten Ragozino on todennut, Bucyn *corporate ethos* -malli ei tarjoa lainkäyttäjälle juurikaan konkreettisia ohjeita siitä, miten mallia on sovellettava.¹⁸⁷ Lisäksi haasteena voidaan nähdä se, että oikeushenkilön sisäiset *compliance*-ohjelmat ja eettiset ohjeet eivät välttämättä ole kovin tehokas keino työntekijöiden ohjaamiseen.¹⁸⁸ Koska malli on

¹⁸¹ Bucy 1991, s. 1164. Ks. myös Weissman 2007, s. 414: ”[T]he government should bear the burden of establishing an additional element that the corporation failed to have reasonably effective policies and procedures to prevent the [criminal] conduct.”

¹⁸² Yhdenvertaisuusperiaatteesta mm. Frände 2012, s. 16, 50–51. Pohjimmiltaan yhdenvertaisen kohtelun vaatimus pohjautuu perustuslakiin, PL 6 §.

¹⁸³ Bucy 1991, s. 1159.

¹⁸⁴ Lederman 2000, s. 701–702.

¹⁸⁵ Bucy 1991, s. 1183.

¹⁸⁶ Tolvanen 2009, alaluku 2.6.

¹⁸⁷ Ragozino 1995, s. 442.

¹⁸⁸ Baysinger 1991, s. 345.

melko uusi verrattuna muihin esittelemiini malleihin, se kaipaakin ehkä vielä hienosäätöä ja lisää oikeustieteellistä keskustelua, ennen kuin se voitaisiin sellaisenaan ottaa osaksi rikosoikeusjärjestelmää.

3.2.5 Strict liability eli ankara vastuu

Edellä esittelemissäni malleissa perimmäisenä kysymyksenä on se, oliko jollakin työntekijällä tai mahdollisesti oikeushenkilöllä itsellään riittävä syyllisyys rikoksen tekemiseen rikoksentekehoketkellä. Ankarassa vastuussa (engl. *strict liability*)¹⁸⁹ kysymys on ainoastaan siitä, tekikö kyseessä oleva työntekijä tai oikeushenkilö rikoksen. Väliä ei ole sillä, onko hän toiminut tahallisesti tai huolimattomasti.¹⁹⁰ Suomessa ankara vastuu on tuttu vahingonkorvausoikeuden puolelta, esimerkiksi YVL:n mukaan toiminnanharjoittajan on vastattava toiminnastaan johtuvasta ympäristövahingosta tuottamuksesta riippumatta eli silloinkin, kun vahinkoa ei ole aiheutettu tahallisesti tai huolimattomuudesta (YVL 7:1).¹⁹¹ Suomalaiseen rikosoikeuteen ankara vastuu ei kuitenkaan kuulu, vaan kaikki rikokset voidaan jakaa tahallisiin tai tuottamuksellisiin rikoksiin.¹⁹² Amerikkalaiseen rikosoikeuteen ankara vastuu sen sijaan kuuluu.¹⁹³

Ankaraa vastuuta voidaan pitää pelotevaikutukseltaan hyvänä. Jos oikeushenkilö tietää, että se voidaan tuomita rangaistukseen jostakin toiminnasta riippumatta siitä, katsotaanko sen olleen toiminnasta tietoinen tai sallineen sen huolimattomuudesta, oikeushenkilön johto tekee varmasti kaikkensa, että tällaista toimintaa ei oikeushenkilön sisällä tapahdu.¹⁹⁴ Ankaran vastuun hyvänä puolena on, että oikeushenkilö on helppo saattaa vastuuseen ja myös helppo tuomita rangaistukseen, kun ei tarvitse näyttää toteen sen enempää yksittäisen rikosentekijän kuin oikeushenkilönkään tahallisuutta tai tuottamusta. Ankaraa vastuuta voidaan myös kannattaa sel-

¹⁸⁹ Käytän englanninkielistä *strict liability* -termiä ja suomenkielistä ankaran vastuun termiä toistensa synonyymeinä, sillä katson niiden olevan peruseriaateeltaan siinä määrin samanlaiset, ettei tämä aiheuta lukijassa sekaannusta.

¹⁹⁰ Wasserstrom 1960, s. 732–733.

¹⁹¹ Lisää ankarasta vastuusta ja ympäristövahinkojen korvaamisesta Ekroos *et al.* 2012, s. 633–636.

¹⁹² Frände 2012, s. 60.

¹⁹³ Ankara vastuu ei ole täysin yksiselitteinen käsite. Yhdysvaltaisessa oikeuskirjallisuudessa on käytetty sekä termejä ”*strict liability*” että ”*absolute liability*”, joiden on katsottu tarkoittavan eri asioita. Ankaran vastuun muotoja on myös käsitetty olevan useita, toiset enemmän ja toiset vähemmän ankaria. Tämän tutkielman tarpeisiin riittää kuvaamani yksinkertaistus ankarasta vastuusta (tarkoittaen tilanteita, joissa rangaistusvastuu perustuu pelkästään tapahtuneeseen rikokseen tahallisuudesta tai tuottamuksesta huolimatta), enkä käsittele enempää ankaran vastuun eri muotoja ja vivahteita. Niistä lisää mm. Asworth – Horder 2013, s. 160–168. Ankaran rikosoikeudellisen vastuun merkittävänä maamerkinä pidetään tapausta *United States v. Balint* (1922).

¹⁹⁴ Toistakin mieltä voidaan olla. Wasserstromin mukaan ankaran vastuun toimivuus pelotteena on jatkuvasti kyseenalaistettu, Wasserstrom 1960, s. 735.

laisten rikosten kohdalla, jotka kohdistuvat perustavanlaatuisiin yhteiskunnallisiin intresseihin.¹⁹⁵ Ympäristönsuojelua voidaan mielestäni pitää tällaisena perustavanlaatuisena intressinä, ja ympäristörikosten minimointia voidaan pitää hyvin merkittävänä yhteiskunnallisena päämääränä, joten ankara vastuu voisi puolustaa paikkaansa ympäristörikosten kentällä. Ankara vastuu voisi sopia myös oikeushenkilöiden rangaistusvastuun perustaksi, sillä oikeushenkilöt usein toimivat aloilla, jotka saattavat vaikuttaa perustavanlaatuisiin yhteiskunnallisiin intresseihin, kuten ympäristöön tai ihmisten terveyteen ja turvallisuuteen. *Ashworthin* ja *Horderin* mukaan oikeushenkilöillä on myös usein paljon enemmän taloudellista valtaa ja vaikutusvaltaa kuin yksittäisillä ihmisillä, joten tiukempien vastuustandardien asettaminen niille saattaa tuntua oikeudenmukaiselta.¹⁹⁶

Ankaraa vastuuta voidaan kritisoida sen sopimattomuudesta rikosoikeuteen, joka perinteisesti vaatii rikoksentehtäjältä syyllisyyttä tai ainakin jonkinasteista moitittavaa käyttäytymistä. *Hartin* mukaan rikosoikeudelliselle ankaralle vastuulle ei ole moraalista eikä rationaalista oikeutusta.¹⁹⁷ Myös *Ashworth* ja *Horder* kyseenalaistavat rikosoikeudellisen ankaran vastuun oikeudenmukaisuuden.¹⁹⁸ Ankara vastuu ei tunnu sopivan myöskään *ultima ratio* -periaatteeseen, jonka mukaan rikosoikeuden tulisi olla viimesijainen keino puuttua yhteiskunnan jäsenten (luonnollisten henkilöiden tai oikeushenkilöiden) toimintaan.¹⁹⁹ Ankara vastuu kattaa tahallisten ja tuottamuksellisten tekojen lisäksi myös puhtaat tapaturmat, joita luulisi voivan ehkäistä jollain vähemmän oikeushenkilön perustavanlaatuisiin oikeuksiin kajoavalla tavalla kuin rikosoikeudellisilla sanktioilla. Vaikka ympäristövahinkojen torjuminen on tärkeä yhteiskunnallinen tavoite, ei yhteiskunta välttämättä ole valmis tuomitsemaan ympäristön pilaajia, joilta puuttuu tekoon tarvittava syyllisyys.²⁰⁰

¹⁹⁵ Ashworth – Horder 2013, s. 161.

¹⁹⁶ Ashworth – Horder 2013, s. 162–163.

¹⁹⁷ Hart 1958, s. 422.

¹⁹⁸ Ashworth – Horder 2013, s. 162.

¹⁹⁹ Ashworth – Horder 2013, s. 33. *Ultima ratio* -periaatteesta lisää alaluvussa 6.1.

²⁰⁰ Meng on muotoillut tämän ajatuksen hyvin artikkelissaan: ”*It is difficult to see how such offenders deserve punishment. Society may certainly disapprove of pollution, but it is far less clear if society wishes to demonstrate its disapproval in terms of criminal sanctions against whoever is thought to have caused it, where he is without moral culpability and has done all that is reasonably possible to avoid it.*” Ks. Meng 1996, s. 317.

4 Ympäristörikokset

4.1 Ympäristörikosoikeus

4.1.1 Ympäristörikosoikeuden historia

Ympäristö on moniulotteinen käsite, joka voidaan ymmärtää joko laajasti tai suppeasti. Laajasti ymmärrettynä ympäristö tarkoittaa kaikkien ihmisten ulkopuolisten ilmiöiden ja materiaalin kokonaisuutta, eli ilmaa, vettä, maaperää sekä luonnon eliöitä ja niiden muodostamia kokonaisuuksia (ekosysteemejä).²⁰¹ Ympäristöoikeudessa ympäristön käsitteellä tarkoitetaan fyysistä ympäristöämme, sekä elollista että elotonta²⁰², ja ympäristöoikeuden tarkoituksena on säännellä ympäristön käyttöä ja ympäristön suojelua.²⁰³ Ympäristöön vaikuttavaa toimintaa säännellään monilla rikoslain ulkopuolisilla laeilla, esimerkiksi mainitakseni ympäristönsuojelulailla, naapurussuhdelaililla, jätelaililla (646/2011), maa-ainelaililla (555/1981), kemikaalilaililla (599/2013), merilaililla (674/1994) ja metsälaililla (1093/1996). Ympäristönsuojelusta on solmittu myös monia kansainvälisiä sopimuksia, ja Suomi onkin osapuolena yli sadassa kansainvälisessä ympäristösopimuksessa.²⁰⁴ Lisäksi ympäristöön vaikuttavaa toimintaa säännellään Euroopan unionin ympäristöpolitiikalla ja ympäristösäännöksillä.²⁰⁵ Ympäristönsuojelusta on viimeisten vuosikymmenten aikana tullut entistä tärkeämpi tavoite niin yksityishenkilöille kuin valtiollekin. Yksi ympäristönsuojelun tärkeimpiä tavoitteita on pyrkiminen kestävään kehitykseen.²⁰⁶ Ympäristön ja kehityksen maailmankomission vuoden 1988 raportin mukaan kestävä kehitys on ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa”.²⁰⁷ Kestävän kehityksen käsite voidaan jakaa ekologiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kehitykseen.²⁰⁸

Jo ennen rikoslain kokonaisuudistusta vuonna 1995 ympäristönsuojelu oli tunnustettu merkittäväksi intressiksi. Ympäristörikoksia koskevaa lainsäädäntöä valmistelevalle hallitukselle esityk-

²⁰¹ HE 94/1993 vp, s. 178.

²⁰² Ekroos *et al.* 2012, s. 3.

²⁰³ Ekroos *et al.* 2012, s. 6.

²⁰⁴ Ympäristöministeriö. Kansainväliset ympäristösopimukset. https://www.ym.fi/fi-FI/Kansainvalinen_yhteistyö/Kansainvaliset_ymparistosopimukset (luettu 21.4.2020).

²⁰⁵ Pirjatanniemi 2001, s. 31.

²⁰⁶ Pirjatanniemi 2001, s. 1.

²⁰⁷ Yhteinen tulevaisuutemme 1988, s. 26.

²⁰⁸ Ekroos *et al.* 2012, s. 21.

sen mukaan ympäristönsuojelu oli noussut niin Suomessa kuin kansainvälisestikin merkittävimpien kysymysten joukkoon teollisuuden kehittymisen ja kaupungistumisen myötä.²⁰⁹ Koska ympäristölainsäädäntö oli hajaantunut moniaalle, myös sanktiot ympäristöä vahingoittavasta toiminnasta olivat hajaantuneet yli 40:een eri lakiin. Rikoslaisissa ei kuitenkaan ollut säännöksiä, joiden ensisijaisena tarkoituksena olisi ollut ympäristön suojelu.²¹⁰ 1970-luvulla tapahtui ympäristöllinen herääminen, jonka seurauksena asetettiin vuonna 1972 ympäristörikostoimikunta. Toimikunnan tarkoituksena oli selvittää ympäristön pilaamisen seurauksia. Ympäristörikostoimikunnan työn tuloksena valmistui vuonna 1976 mietintö, jossa ympäristö nostettiin yhdeksi tärkeimmistä elämäntilanteista.²¹¹ Kun ympäristörikoslainsäädäntöä valmisteltiin rikoslakiin, tunnistettiin, että hallinnolliset ja taloudelliset keinot ovat ympäristönsuojelussa ensisijaisia ympäristöpolitiikan vaikutuskeinoja, mutta tunnustettiin myös rikosoikeudellisen sääntelyn tarve.²¹² Vuonna 1995 tuli voimaan rikoslain uusi 48 luku ympäristörikoksista. Ympäristörikosten tunnusmerkistöt kytkettiin aineelliseen ympäristölainsäädäntöön edellyttämällä, että rikos tapahtui vastoin jotakin aineellista ympäristölainsäädännöstä tai ilman laissa edellytettyä lupaa.²¹³ Kaikkia ympäristöön liittyviä kriminalisointeja ei kuitenkaan säädetty osaksi uutta rikoslakia, vaan ympäristölakeihin jätettiin sakonuhkaisia säännöksiä rangaistukseksi lievemmistä ympäristörikkomuksista.²¹⁴ Myös RL 48 a luvun mukaiset luonnonvararikokset voidaan ympäristönäkökulmasta lukea ympäristörikosten alaan, mutta tässä tutkielmassani en ole käsitellyt näitä rikoksia.²¹⁵

Vuonna 2015 rikoslain lukua 48 muutettiin siten, että ympäristön turmelemista (RL 48:1) ja tuottamuksellista ympäristön turmelemista (RL 48:4) koskevia säännöksiä selvennettiin. Lisäksi lakiin lisättiin törkeä luonnonsuojelurikos (RL 48:5 a), ja törkeän ympäristön turmelemisen (RL 48:2) ankaroittamisperusteita lisättiin.²¹⁶ Vuonna 2018 lisättiin ympäristörikkomuksen tunnusmerkistöön uusi neljäs momentti²¹⁷ ja muutettiin ympäristön turmelemisen tunnusmerkistö elohopea-asetuksen mukaiseksi²¹⁸, mutta nämä lakimuutokset eivät ole tutkielmani kannalta olennaisia. Myös luonnonsuojelurikoksen ja rakennussuojelurikosten tunnusmerkistöihin

²⁰⁹ HE 94/1993 vp, s. 177.

²¹⁰ HE 94/1993 vp, s. 179.

²¹¹ Pirjatanniemi 2001, s. 2–3

²¹² HE 94/1993 vp, s. 178.

²¹³ HE 94/1993 vp, s. 181.

²¹⁴ Pirjatanniemi 2001, s. 5.

²¹⁵ Pirjatanniemi 2005, s. 40. Nissinen on katsonut, että luonnonvararikokset tulisi niiden ympäristöllisen ulottuvuuden ja selvyuden vuoksi sijoittaa ympäristörikosten kanssa samaan 48 lukuun, ks. Nissinen 2003, s. 622.

²¹⁶ Ks. HE 55/2015 vp.

²¹⁷ HE 94/2018 vp, s. 47.

²¹⁸ HE 78/2018 vp, s. 12.

on tehty tarkennuksia vuoden 1995 jälkeen. Ympäristörikosten rangaistusasteikko on tätä nykyä viisiportainen: Rikoslaisissa määritellään törkeä tekomuoto, perusmuotoinen tekomuoto ja lievä tekomuoto. Lisäksi aineellisessa ympäristölainsäädännössä määritellään sakonuhkaiset tahalliset rikkomukset sekä tuottamukselliset rikkomukset.²¹⁹

4.1.2 Ympäristörikosoikeuden erityispiirteet

Ympäristörikokset ovat erityyppisiä kuin perinteisesti rikollisuudeksi katsotut varkaudet ja pahoinpitelyt. Murhan seuraukset ovat helppoja tavallisenkin ihmisen hahmottaa, kun taas ympäristörikosten seuraukset saattavat jäädä kaukaisiksi ja vaikeasti hahmotettaviksi. Ympäristörikokset eivät välttämättä kosketa ihmisen elämämpiiriä tai herätä voimakkaita tunteita samalla tavalla kuin esimerkiksi väkivaltarikokset tai henkirikokset, eikä niistä välttämättä uutisoida yhtä innokkaasti, ellei kyseessä sitten ole Talvivaaran kaltainen ”kaikkien aikojen ympäristörikos”. Kuten Pirjatanniemi väitöskirjassaan toteaa, esimerkiksi lupaehdot ylittävän tehtaan jätevesipäästöt eivät vastaa perinteistä käsitystä rikollisuudesta, sillä siinä rikoksenteelijänä ei ole yksittäinen, ”luonnostaan paha” ihminen. Tehtaan toiminta on hyödyllistä ja yhteiskunnan yleisesti hyväksymää, joten sen toiminnassa syntyneitä liikapäästöjä ei välttämättä nähdä rikollisuutena, vaan enemmänkin toiminnan harmillisena, mutta välttämättömänä sivutuotteena. Se, että jätevesipäästön seurauksena sattuu kalakuolemia tai vesistön pilaantumista, ei tunnu niin peruuttamattomalta kuin ihmisen kuolema murhan seurauksena tai vammautuminen pahoinpitelyn seurauksena, koska ympäristöllä on kyky palautua kärsimästään vahingosta. Pirjatanniemi onkin osuvasti kuvannut: ”Meitä ei kiinnosta juuri tämä tai tuo ahven, vaan ahvenet yleensä.”²²⁰ Jos kalakanta palautuu myöhemmin ennalleen, ei kalakuolemilla ole väliä. Uskon tämän käsityksen olevan kuitenkin muuttumassa. Pirjatanniemen väitöskirjan julkaisun aikaan, vuonna 2005, ympäristötietoisuus ei ollut niin korkealla tasolla kuin tänä päivänä. Nykyään ihmisiä saattaa kiinnostaa yksittäisenkin ahvenen kohtalo, ja luonto nähdään yhä enemmän itseisarvona.²²¹

Ympäristörikosoikeus on monialainen oikeustieteen osa-alue. Ympäristörikosoikeuden kriminalisoinnit saavat oikeutuksensa viime kädessä perustuslaista. PL 20 §:n mukaan: ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.” Ympäristörikosoikeus sivuaa

²¹⁹ Pirjatanniemi 2001, s. 108–109.

²²⁰ Pirjatanniemi 2005, s. 19–20.

²²¹ Tähän suuntaan kirjoitti Jessup jo vuonna 1999, ks. Jessup 1999, s. 741.

siis ympäristö- ja rikosoikeuden lisäksi myös valtiosääntöoikeutta. Sen lisäksi, että ympäristö-rikosoikeudella on yhtymäkohtia moniin oikeustieteen osa-alueisiin, on ympäristörikosoikeus myös monitieteellistä. Ympäristörikosoikeuden, samoin kuin ympäristöoikeuden, ymmärtämiseen tarvitaan usein tietämystä esimerkiksi lääketieteestä, biologiasta ja kemiasta²²² kuten myös fysiikasta, tekniikasta ja maa- ja metsätieteistä.²²³

Ympäristörikosoikeus on modernia rikosoikeutta, jonka tavoitteena on ratkaista merkittäviä yhteiskunnallisia ongelmia – tässä tapauksessa ympäristöön liittyviä ongelmia.²²⁴ Myös suojeltavien oikeushyvien ala on erilainen. Siinä missä perinteinen rikosoikeus on keskittynyt yksilöllisten oikeushyvien turvaamiseen, keskittyy ympäristörikosoikeus suojelemaan yhteisöllistä oikeushyvää, ympäristöä.²²⁵ Tämäkin osaltaan lisää ympäristörikosoikeuden haastavuutta ja vaikeuttaa ympäristörikosoikeuden hahmottamista, sillä ympäristö on yhteisöllisenä oikeushyvä melko epämääräinen käsite. Yksilölliset oikeushyvät, kuten yksittäisten ihmisten henki, terveys ja omaisuus, ovat helpommin ymmärrettävissä kuin abstrakteilta kuulostavat ”ympäristö” tai ”talous”.²²⁶

Kuten rikosoikeuden tavoitteena ylipäätään, ympäristörikosoikeuden tavoitteena on ennaltaehkäistä rikoksia ja rangaista rikosentekijöitä. Tämän lisäksi ympäristörikosoikeudella on myös tärkeä opetusfunktio: ympäristörikosoikeus pyrkii vaikuttamaan kaikkien ihmisten toimiin ja arvostuksiin, jotta heidän toimintatapansa ja toimintansa muuttuisivat ympäristöystävällisemmiksi.²²⁷ Ympäristörikosoikeuden erityispiirteenä on näin ollen sen ympäristöarvoja korostava arvopohja. Ympäristörikosoikeus toimii paitsi sanktiokoneistona, myös yhteiskunnallisen sääntelyn ja yhteiskuntapolitiikan välineenä.²²⁸

Yhtenä ympäristörikosoikeuden erityispiirteenä voidaan mainita sen kansainvälisyys. Rikosoikeus on perinteisesti hyvin kansallista – Suomessa tehtyihin rikoksiin sovelletaan Suomen rikoslakia. Ympäristöoikeus, ja sen myötä myös ympäristörikosoikeus, sen sijaan on luonteeltaan

²²² Pirjatanniemi 2001, s. 31.

²²³ Tolvanen 2018, s. 1084.

²²⁴ Pirjatanniemi 2001, s. 8.

²²⁵ Pirjatanniemi 2001, s. 15.

²²⁶ Ks. Tapani *et al.* 2019, s. 97, jossa on todettu, että yhteisölliset oikeushyvät voivat myös jäsentämättöminä erkaantua liikaa perusoikeusjärjestelmästä, jonka osaksi taas yksilölliset oikeushyvät on helppo ymmärtää.

²²⁷ Pirjatanniemi 2001, s. 8.

²²⁸ Pirjatanniemi 2005, s. 21.

kansainvälistä, sillä ympäristöongelmat ja ympäristönsuojelu eivät ole vain kansallinen ongelma, vaan koko maailman yhteinen ongelma.²²⁹ Ympäristöön liittyviä kansainvälisiä sopimuksia onkin solmittu runsaasti.²³⁰ Mikäli kansainväliset sopimukset asettavat kriminalisointivaatimuksia, pitää ne Suomessa laillisuusperiaatteen vaatimuksesta saattaa lailla voimaan, ennen kuin ne voivat sitoa kansalaisia ja viranomaisia.²³¹ Myös EU-oikeus vaikuttaa nykyään ympäristörikosoikeuteen. Direktiiveissä mainitut kriminalisointikäskyt voidaan ottaa osaksi kansallisia lakeja ja EU-asetuksilla asetetut kriminalisoinnit ovat suoraan voimassa olevaa oikeutta EU:n jäsenvaltioissa – näissä tilanteissa kansallisissa rikostunnusmerkistöissä viitataan EU-asetukseen.²³² Tärkeitä EU-tasoisia yhteistyöinstrumentteja ovat 1998 allekirjoitettu Euroopan neuvoston yleissopimus ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin (ETS 172), jota ei ole vielä ratifioitu, sekä myöhemmin annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/99/EY ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin.

Ympäristörikokset voivat käsittää todella monenlaisia eri tekoja ja niiden uhrin saattavat olla yhtä moninaisia – uhrin saattavat myös olla kilometrien tai vuosien päässä itse teosta.²³³ Perinteisesti ympäristörikoksia on pidetty ”uhrittomina” rikoksina, joiden osapuolia on vaikea määrittellä.²³⁴ Siinä missä pahoinpitelyä koskevassa rikosprosessissa prosessiin osallistuvat vastaaja ja asianomistaja, ympäristörikoksessa osapuolina ovat vastaaja ja koko yhteisö. Rikosprosessissa yhteisöä (eli tavallaan ympäristöä) edustavat kylläkin ympäristöviranomaiset ja syyttäjä, mutta niiden asema ei ole verrattavissa perinteiseen asianomistajan asemaan.²³⁵ Itse en kuitenkaan näe ympäristörikosta uhrittomana rikoksena. Päinvastoin ympäristörikoksen uhreja saattaa olla valtavasti ja uhrien määrä saattaa realisoitua vasta pitkän ajan kuluttua varsinaisesta teosta. Uhrit eivät myöskään välttämättä itse koe tai ymmärrä olevansa uhreja.²³⁶ Ympäristön pilaantumisesta ja luonnon hyvinvoinnin ja laadun heikentymisestä kärsivät kuitenkin kaikki ihmiset. Ympäristörikoksen uhri on siis käsitteenä huomattavasti laajempi kuin rikosasian asianomistaja.²³⁷

²²⁹ Ks. myös Strock 1990, s. 930.

²³⁰ Pirjatanniemi 2001, s. 43.

²³¹ Pirjatanniemi 2001, s. 43–44.

²³² Pirjatanniemi 2001, s. 45–46.

²³³ Shover – Routh 2005, s. 323–324. Myös Pirjatanniemi on väitöskirjassaan kiinnittänyt huomiota siihen, miten monella eri tavalla ympäristörikollisuus voi ilmetä, ks. Pirjatanniemi 2005, s. 327.

²³⁴ Ks. esim. Jessup 1999, s. 742.

²³⁵ Pirjatanniemi 2005, s. 233.

²³⁶ Shover – Routh 2005, s. 328.

²³⁷ Asianomistajalla tarkoitetaan rikosprosessioikeudessa rikoksella loukattua henkilöä. Ks. tarkemmin asianomistajan määrittelystä esim. Jokela 2018, s. 73–80. Arkipuheessa asianomistajasta käytetään usein nimitystä ”uhri”.

Ympäristörikosten tunnusmerkistöt ovat monimutkaisia ja sisältävät lukuisia erilaisia ja erityyppisiä tekoja koskevia kriminalisointeja, sillä kriminalisoinnit on kytketty aineelliseen ympäristölainsäädäntöön. Tätä kytkentää kutsutaan hallintoaksessorisuudeksi, joka voi olla absoluuttista tai suhteellista riippuen siitä, miten vahvasti rikossäännökset on alistettu aineelliselle lainsäädännölle. Ympäristörikosten tunnusmerkistöissä kyse on suhteellisesta hallintoaksessorisuudesta, jossa tunnusmerkistöt viittaavat osittain aineelliseen lainsäädäntöön, mutta sisältävät myös itsenäisiä osia.²³⁸ Tästä johtuu, että ympäristörikosoikeudellisten normien tuntemus tavallisten ihmisten keskuudessa voi olla heikkoa. Kielletyn toiminnan alan hahmottamista voi vaikeuttaa myös se, että tietty ympäristöä pilaava toiminta voi olla sallittua ja hyödyllistäkin toimintaa. Yhtenä ympäristörikosoikeuden piirteenä on siis sen monimutkaisuus ja normituntemuksen haastavuus sekä tavallisille ihmisille että lainoppineille.²³⁹ Tämä säännösten monimutkaisuus vaikuttaa myös ympäristörikosten sanktiovarmuuteen – ympäristörikosten selvittämisen prosentti ei ole kovin korkea, sillä rikosten tutkinta vaatii ympäristöoikeuden tuntemusta ja luonnontieteellistä erityisosaamista. Myös syyttäjältä ympäristörikokset vaativat erityisosaamista, vaikka oikeudessa onkin mahdollista kuulla luonnontieteiden asiantuntijoita.²⁴⁰

Ympäristörikostunnusmerkistöt ovat luonteeltaan blankorangaistussäännöksiä. Tämä tarkoittaa sitä, että rikostunnusmerkistö ja rangaistusuhka eivät sisälly samaan säännökseen.²⁴¹ Tämä johtuu siitä, että ympäristörikostunnusmerkistöt viittaavat aineelliseen ympäristöoikeuteen. Ympäristön turmelemisen (RL 48:1) tunnusmerkistössä viitataan moniin eri lakeihin, esimerkiksi jätelakiin (”Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta - - valmistaa, luovuttaa, kuljettaa, käyttää, käsittelee tai säilyttää ainetta, valmistetta, seosta, tuotetta tai esinettä taikka käyttää laitetta vastoin - - jätelain 147 §:n 2 momentissa mainittua säännöstä - -”), mutta itse rangaistusuhka on määritelty rikoslaissa (”- -on tuomittava ympäristön turmelemisesta - -”). Blankorangaistussäännökset ovat ongelmallisia laillisuusperiaatteen asettaman epätasällisyyskiellon näkökulmasta.²⁴² Koska tunnusmerkistöt ovat avoimia, pelkästään rikoslakia lukemalla ei pääse selville siitä, mikä kaikki toiminta on kiellettyä. Koska ympäristörikostunnusmerkistöjä säädetessä on pyritty mahdollisimman täsmälliseen sääntelyyn, on päädytty käyttämään monia

²³⁸ Pirjatanniemi 2001, s. 33–34 ja Nissinen 2003, s. 634.

²³⁹ Pirjatanniemi 2001, s. 9–10. Ks. myös Brickey 1996, s. 501–503. Brickeyn mukaan ympäristörikossääntely on myös Yhdysvalloissa saanut osakseen kritiikkiä monimutkaisuudestaan, vaikeaselkoisuudestaan ja ei-lukijaystävällisyydestään.

²⁴⁰ Pirjatanniemi 2001, s. 10.

²⁴¹ Ks. lisää blankorangaistustekniikasta Frände 2012, s. 33–36.

²⁴² Frände 2012, s. 33 ja Pirjatanniemi 2001, s. 51. Ks. epätasällisyyskiellosta Tapani *et al.* 2019, s. 131–135.

viittauksia ympäristölakeihin, ja näin ollen tunnusmerkistöt ovat vaikeaselkoisia ja monimutkaisia.²⁴³

Pirjatanniemi on kuvannut ympäristöoikeuden ja rikosoikeuden yhdistelmää ”joustavan ja jäykän liitoksi”. Ympäristöoikeus on joustavaa ja avointa, sillä ympäristö ja käsityksemme siitä muuttuvat jatkuvasti. Ympäristöoikeudelliset normit kannattaakin jättää joustaviksi ja niihin on syytä jättää tulkinnanvaraa, jotta tilaa jää tapauskohtaiselle harkinnalle ja eri intressien väliselle punninnalle.²⁴⁴ Ympäristöoikeus on myös jatkuvassa muutoksessa ja liikkeessä.²⁴⁵ Rikosoikeus sen sijaan on jäykempää eikä niin altista muuttumaan, rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteenkin takia.²⁴⁶ Laillisuusperiaate on mainittu muun muassa RL 3:1:ssä, ja sen mukaan rikokseen syylliseksi saa tuomita vain sellaisen teon perusteella, joka on tekohetkellä laissa säädetty rangaistavaksi. Niin ikään rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.²⁴⁷ Sallitun ja kielletyn rajan tulee olla selvä kaikissa tilanteissa.²⁴⁸ Koska lakien säätäminen ei ole kovinkaan nopeaa ja vaivatonta, on ymmärrettävää, että rikosoikeutta voi luonnehtia melko jäykäksi. Joustavan ja jäykän yhteensovittaminen voi olla haasteellista, sillä mikäli rikosoikeus antautuu jatkuvalla muutokselle, tekee se rikoslain soveltamisesta ja myös noudattamisesta epävarmaa.²⁴⁹

4.2 Ympäristörikokset

4.2.1 Ympäristön turmelemisrikokset (RL 48:1–4)

Ympäristön turmelemisrikokset ovat luonteeltaan pilaamisrikoksia, joissa tarkastellaan erilaisia vaarantamistilanteita.²⁵⁰ Ympäristön turmelemisen (RL 48:1) ja ympäristörikkomuksen (RL 48:3) kohdalla riittää abstrakti vaara, eli että rikos ”on omiaan” aiheuttamaan ympäristön pi-

²⁴³ Ks. Pirjatanniemi 2001, s. 51–52. Ks. myös Pirjatanniemi 2005, s. 136: ”Thannetilanteessa lait olisivat tietenkin selkeitä ja helpotajuisia. Monimutkaistuva riskiyhteiskuntamme ei kuitenkaan tällaisia normeja aina tuota. Sallitun ja kielletyn väliset rajanvedot valuvat yhä useammin syyksiluettavuutta koskeviksi kysymyksiksi.”

²⁴⁴ Pirjatanniemi 2001, s. 31–32, 42.

²⁴⁵ Brickey 1996, s. 501. Ks. Myös Strock 1990, s. 921: ”*The complex framework of environmental regulation has burgeoned in response to greater knowledge about the environment and the problems that need to be faced. New hazards, and hence "new" crimes, are discovered and defined almost every week.*” Ks. myös Pirjatanniemi 2005, s. 167–168.

²⁴⁶ Pirjatanniemi 2001, s. 31–32.

²⁴⁷ Tämän lisäksi laillisuusperiaate on mainittu myös PL 8 §:ssä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan 49 artiklassa sekä YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 8/1976) 15 artiklassa.

²⁴⁸ Pirjatanniemi 2001, s. 42.

²⁴⁹ Brickey 1996, s. 501.

²⁵⁰ Kuten olen edellä maininnut, ympäristörikokset ovat luonteeltaan vaarantamisrikoksia, joissa ei edellytetä vahingon aikaansaamista vaan rangaistavuus on kytketty pelkkään vahingon vaaran aiheuttamiseen. Nuotio 1998, s. 329.

laantumista, kun taas törkeä ympäristön turmeleminen (RL 48:2) ja tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen (RL 48:4) edellyttävät, että konkreettinen vaara on ollut käsillä. Ympäristön turmelemisessa vaaran vakavuudelle ei ole asetettu kriteerejä, mutta törkeässä ja tuottamuksellisessa tekemuodossa olennaista on vaaran konkreettisuuden lisäksi se, että vaara on laadultaan erityisen suuri.²⁵¹ Ympäristörikkomuksen kohdalla taas aiheutettu vaara on laadultaan vähäinen.²⁵² Ympäristön turmelemisrikkokset voivat olla luonteeltaan joko aktiivisia tekoja tai laiminlyöntejä.²⁵³

Alaluvussa 4.1.2 mainitsin ympäristörikkostunnusmerkistöjen olevan hyvin monimutkaisia ja vaikeaselkoisia. Hyvän esimerkin vuoksi on paikallaan esittää kokonaisuudessaan ympäristön turmelemisen tunnusmerkistö. RL 48:1:n mukaan:

Joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta

- 1) saattaa, päästää tai jättää ympäristöön esineen, ainetta, säteilyä tai muuta sellaista lain tai sen nojalla annetun säännöksen taikka yleisen tai yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaisesti taikka ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti,
- 2) valmistaa, luovuttaa, kuljettaa, käyttää, käsittelee tai säilyttää ainetta, valmistetta, seosta, tuotetta tai esinettä taikka käyttää laitetta vastoin a) vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta annettua lakia, b) kemikaalilakia, c) REACH-asetusta, d) CLP-asetusta, e) biosidiasetusta, f) kasvinsuojeluaineasetusta, g) a–f alakohdassa mainitun säädöksen tai ympäristönsuojelulain (527/2014) nojalla annettua säännöstä, h) otsonikerrosta heikentävistä aineista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 1005/2009,²⁵⁴ i) tietyistä fluoratuista kasvihuonekaasuista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 842/2006, j) pysyvistä orgaanisista yhdisteistä sekä direktiivin 79/117/ETY muuttamisesta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 850/2004, k) pesuaineista annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY) N:o 648/2004 3, 4 tai 4 a artiklaa, l) jätelain (646/2011) 147 §:n 2 momentissa mainittua säännöstä, m) jätelain nojalla annettua säännöstä, yksittäistapausta koskevaa määräystä tai kieltoa taikka n) elohopeasta ja asetuksen (EY) N:o 1102/2008 kumoamisesta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) 2017/852,

²⁵¹ Nissinen 2003, s. 635.

²⁵² Nissinen 2003, s. 636.

²⁵³ HE 94/1993 vp, s. 186.

²⁵⁴ Tässä esimerkki luvussa 4.1.2 mainitsemastani viittauksesta EU-asetukseen.

- 3) laiminlyö jätelain mukaisen jätehuollon järjestämisvelvollisuutensa,
- 4) tuo maahan, vie maasta tai siirtää Suomen alueen kautta jätettä vastoin a) jätelakia, sen nojalla annettua säännöstä tai yksittäistapausta koskevaa määräystä, b) jätteiden siirrosta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 1013/2006 taikka c) elohopeasta ja asetuksen (EY) N:o 1102/2008 kumoamisesta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) 2017/852,
- 5) tuo maahan tai vie maasta ainetta, valmistetta tai tuotetta vastoin a) ympäristönsuojelulain nojalla annettua asetusta, b) otsonikerrosta heikentävistä aineista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 1005/2009, c) tietyistä fluoraatuista kasvihuonekaasuista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 842/2006, d) vaarallisten kemikaalien viennistä ja tuonnista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) N:o 649/2012, e) pysyvistä orgaanisista yhdisteistä sekä direktiivin 79/117/ETY muuttamisesta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 850/2004 tai f) elohopeasta ja asetuksen (EY) N:o 1102/2008 kumoamisesta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) 2017/852,
- 6) vie maasta muuntogeenisiä organismeja, niitä sisältäviä elintarvikkeita tai rehuja vastoin muuntogeenisten organismien valtioiden rajat ylittävistä siirroista annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 1946/2003 taikka
- 7) aluskierrätyksestä sekä asetuksen (EY) N:o 1013/2006 ja direktiivin 2009/16/EY muuttamisesta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) N:o 1257/2013 vastaisesti laiminlyö huolehtia siitä, että asetuksen 5 artiklassa tarkoitettu vaarallisten materiaalien luettelo on ajan tasalla silloin kun alus toimitetaan aluspurkamoon, tai siirtää aluksen purettavaksi muualle kuin asetuksen 16 artiklassa tarkoitetussa eurooppalaisessa luettelossa mainittuun aluspurkamoon

siten, että teko on omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumista, muuta vastaavaa ympäristön haitallista muuttumista tai roskaantumista taikka vaaraa terveydelle, on tuomitava *ympäristön turmelemisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Edellä 1 momentin 4–6 kohdassa tarkoitetun tahallisen rikoksen yritys on rangaistava.

Ympäristön turmelemisesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta ryhtyy muuten kuin 1 momentissa tarkoitetulla tavalla muuttamaan ympäristöä vastoin 1) maankäyttö- ja rakennuslakia (132/1999), 2) vesilakia (587/2011), 3) maa-aineslakia (555/1981), 4) Saimaan ja Vuoksen juoksutussääntöä taikka 5) näiden nojalla annettua säännöstä, yleistä tai yksittäistapausta koskevaa määräystä taikka kaavaa tai lupaa siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vakavuudeltaan ympäristön pilaantumiseen rinnastettavaa muuttumista.

Ympäristön turmelemisessa olennaisia ovat ensinnäkin päästöt. Rangaistavia ovat teot, joilla saastutetaan, liataan tai roskaataan ympäristöä, tai jotka ovat omiaan aiheuttamaan tällaisen pilaantumisen tai roskaantumisen vaaraa taikka vaaraa terveydelle.²⁵⁵ Ympäristöön päästettyjä esineitä voivat olla esimerkiksi vanhat akut tai käytöstä poistetut kodinkoneet, aineita taas ovat esimerkiksi erilaiset kemikaalit tai jopa elolliset aineet kuten mikrobit. Säteily voi olla esimerkiksi radioaktiivista säteilyä, ja ”muuksi sellaiseksi” katsotaan esimerkiksi ympäristöä pilaava suuri lämpöenergia, melu tai värinä.²⁵⁶ Toiseksi, pykälässä on kriminalisoitu myös aineiden ja valmisteiden kuljettaminen, käyttäminen, käsittely, säilyttäminen ja valmistaminen, maahan tuonti ja maastavienti sekä jätehuollon laiminlyönti, joiden tulee kaikkien olla omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumista ollakseen rangaistavia. Edellä mainittujen lisäksi edellytetään, että teko on kohdistunut nimenomaan fyysiseen ympäristöön. Myös terveyshaitan tulee olla syntynyt ympäristön pilaamisen kautta, esimerkiksi niin että jotakin terveydelle vaarallista ainetta on päästetty ympäristöön. Kaikki terveyshaittaa aiheuttavat päästöt eivät kohdistu ympäristöön eivätkä näin ollen ole ympäristöä pilaavia päästöjä.²⁵⁷ Vaikka ympäristön turmeleminen onkin abstrakti vaarantamisrikos, eli ”on omiaan” -tyyppinen rikos, tunnusmerkistö luonnollisesti toteutuu myös silloin, kun aiheutetaan konkreettista vaaraa sekä silloin, kun ei aiheuteta pelkästään vahingon vaaraa vaan vahinko on jo syntynyt.²⁵⁸ Kolmanneksi ympäristön turmelemispykälän mukaan rangaistavia ovat myös teot, joilla ympäristöä haitallisesti muutetaan niin, että teko voidaan rinnastaa pilaamiseen.²⁵⁹ RL 48:1.3:ssa on käytetty sanamuotoa ”ryhtyy muuttamaan”, joka tarkoittaa sitä, että jo muuttamistoimenpiteen aloittaminen synnyttää rangaistusvastuun, mikäli toimenpide on sellainen, että se on omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumiseen verrattavaa muuttumista.²⁶⁰

Edellä mainittu RL 48:1 koskee perusmuotoista ympäristön turmelemista. RL 48:2 sääntelee törkeää ympäristön turmelemista, jonka tunnusmerkistö edellyttää, että ympäristön turmelemisessä 1) ympäristölle tai terveydelle aiheutettu vahinko tai tällaisen vahingon vaara on erityisen suuri ottaen huomioon aiheutetun tai uhkaavan vahingon pitkäaikaisuus, laaja ulottuvuus tai muut seikat, 2) rikoksella tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä taikka 3) rikos tehdään

²⁵⁵ HE 94/1993 vp, s. 185.

²⁵⁶ Pirjatanniemi 2001, s. 93.

²⁵⁷ Pirjatanniemi 2001, s. 93–94, 96.

²⁵⁸ HE 94/1993 vp, s. 189.

²⁵⁹ HE 94/1993 vp, s. 190.

²⁶⁰ Pirjatanniemi 2001, s. 100.

erityisen suunnitelmallisesti. Lisäksi edellytetään, että rikoksen tulee olla kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeän ympäristön turmelemisen rangaistusasteikko on neljästä kuukaudesta kuuteen vuotta vankeutta.

Vuonna 1995 säädetyssä törkeän ympäristön turmelemisen pykälässä mainittiin vain kaksi ankaroittamisperustetta: ensimmäinen peruste saman sisältöisenä kuin nytkin, ja lisäksi toinen peruste, jonka mukaan törkeäksi rikoksen teki se, että rikos tehtiin 1 §:ssä (ympäristön turmeleminen) tarkoitetun menettelyn johdosta saadusta viranomaisen määräyksestä tai kiellosta huolimatta. Toinen ankaroittamisperuste viittasi erityiseen piittaamattomuuteen viranomaisten käskyistä.²⁶¹ Vuoden 2015 lakimuutoksen myötä törkeä ympäristörikos sai nykyisen tunnusmerkistönsä. Huomioon tulee ensinnäkin ottaa uhkaavan vahingon pitkäaikaisuus, laaja ulottuvuus tai muut seikat. Pitkäaikaisuudelle ei ole asetettu täsmällistä määritelmää, mutta se edellyttää tiettyä pysyvyyttä. Pikaisesti ohimenevät vahingot eivät ole pitkäaikaisia.²⁶² Laajuudella taas tarkoitetaan joko maantieteellisesti laajaa aluetta tai sitä, että saatetaan vaaraan hyvin suuri ihmisjoukko. Pitkäaikaisuutta ja laajuutta tulee arvioida yhdessä niin, että lyhytaikaisemman vahingon tulee olla vaikutuksiltaan laajempi kuin erityisen pitkäaikaisen vahingon.²⁶³ Muut seikat tarkoittavat muita poikkeuksellisen vahingollisia tilanteita, esimerkiksi sellaisia, joissa aiheutettua vahinkoa ei pystytä mitenkään korvaamaan (esimerkiksi luonnonkauniin maiseman lopullinen turmeleminen).²⁶⁴ Hallituksen esityksen mukaan ympäristön turmelemisrikokset ovat usein luonteeltaan talousrikoksia, ja niillä pyritään saamaan taloudellista hyötyä, ja mitä suurempaa taloudellista hyötyä tavoitellaan, sitä moitittavampaa on toiminta. Tällä hallitus perusteli nykyisen RL 48:2:n toista ankaroittamisperustetta, ”rikoksella tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä”.²⁶⁵ Koska ympäristön turmelemisrikoksille on yleisesti ominaista taloudellisen hyödyn tavoittelu, on törkeässä tekemuodossa olennaista se, että rikoksella tavoitellaan huomattavaa hyötyä. Sanalle ”huomattava” ei voida antaa yleispätevää määritelmää, vaan se on arvioitava aina tapauskohtaisesti.²⁶⁶ Huomattavan taloudellisen hyödyn ei myöskään tarvitse tunnusmerkistön täyttääkseen konkretisoitua, vaan pelkkä tällaisen hyödyn tavoittelu riittää.²⁶⁷ Lisäksi pykälään lisättiin vielä kolmas ankaroittamisperuste, erityinen suunnitelmallisuus. Tätä hallitus perusteli sillä, että suunnitelmallista rikosta voidaan pitää moitittavampana kuin hetken

²⁶¹ Pirjatanniemi 2001, s. 102.

²⁶² HE 94/1993 vp, s. 192–193.

²⁶³ HE 94/1993 vp, s. 193.

²⁶⁴ HE 94/1993 vp, s. 193.

²⁶⁵ HE 55/2015 vp, s. 18.

²⁶⁶ HE 55/2015 vp, s. 19.

²⁶⁷ HE 55/2015 vp, s. 19.

mielijohteesta tehtyä.²⁶⁸ Erityisen suunnitelmalliseksi teko voidaan katsoa, kun se on erityisen laajamittainen ja järjestelmällinen tai sen eteen on tehty erityisen laajoja ennakkojärjestelyjä tai rikoksen ilmitulon välttämiseksi on tehty laajoja etukäteisjärjestelyjä.²⁶⁹ Säännöksen entinen 2 kohta, piittaamattomuus viranomaisten kielloista ja käskyistä, poistettiin, sillä siinä katsottujen tilanteiden katsottiin sisältyvän erityistä suunnitelmallisuutta koskevaan ankaroittamisperusteseen ja myös rikoslain yleisen osan säännöksiin.²⁷⁰

RL 48:3:ssä säädetään ympäristön turmelemisen lievemmästä tekomuodosta, ympäristörikkomuksesta. Pykälää sovelletaan, jos ympäristön turmelemisrikos, huomioon ottaen ympäristölle tai terveydelle aiheutetun vaaran tai vahingon vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen.²⁷¹ Vähäisyyttä arvioidaan samoin kriteerein kuin törkeän tekemuodon edellyttämää vakavuuttakin. Lisäksi vähäisyyttä tulee arvioida objektiivisesti ja kokonaistilanne huomioon ottaen.²⁷² Pykälää sovelletaan myös, jos on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikottu YSL 122 ja 123 §:n nojalla annettuja määräyksiä tai laiminlyöty YSL 27–29 §:ssä tarkoitettu velvollisuus hakea ympäristölupaa (ellei teko ole rangaistava ympäristön turmelemissäännöksen mukaan). Lisäksi ympäristörikkomuksesta tuomitaan myös, mikäli tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta saatetaan, päästetään tai jätetään ympäristöön esine, ainetta, säteilyä tai muuta sellaista ilman YSL:n 115 a–115 d §:ssä edellytettyä ilmoituspäätöstä siten, että teko on omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumista, muuta vastaavaa ympäristön haitallista muuttumista tai roskaantumista taikka vaaraa terveydelle (ellei teko ole rangaistava ympäristön turmelemisenä), sekä mikäli tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikotaan vesiliikennelain 5 §:n 1 momentissa säädettyä vesikulkuneuvon käyttämisestä koskevaa velvollisuutta, vesiliikennelain 2 luvussa tarkoitettua vesiliikenteen sääntöä tai mainitun lain 101 §:n nojalla annettua alueellista vesikulkuneuvotyyppiä koskevaa kieltoa tai rajoitusta siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vaaraa ympäristölle. Rangaistusasteikko on sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta.

²⁶⁸ HE 55/2015 vp, s. 19. Esimerkkinä hallituksen esityksessä mainittiin törkeän veropetoksen ja törkeän kiskonnan tunnusmerkistöt.

²⁶⁹ HE 55/2015 vp, s. 19–20. Suunnitelmallisuutta voivat ilmentää mm. kiinnijäämisriskin pienentäminen viranomaisia harhaan johtamalla tai ilmoittamalla virheellisiä tietoja, toiminnan järjestäminen niin, että lakia rikotaan järjestelmällisesti toiminnan osana tai usean rikollisen yhteistoiminta. Ks. Tolvanen 2018, s. 1104.

²⁷⁰ HE 55/2015 vp, s. 20.

²⁷¹ Huomioon ei kuitenkaan tule ottaa tilanteita, joissa ympäristön muuttuminen on sattuman tai toteutettujen korjaustoimenpiteiden seurauksena jäänyt vähäiseksi, ks. Tolvanen 2018, s. 1105.

²⁷² HE 55/2015 vp, s. 194 ja Pirjatanniemi 2001, s. 108.

Kaikki edellä mainitut rangaistussäännökset edellyttävät tahallisuutta tai törkeää tuottamusta. RL 48:4 sääntelee kuitenkin muusta kuin törkeästä huolimattomuudesta tehtyä tuottamuksellista ympäristön turmelemista. Pykälän mukaan rangaistavaa on 1) puuttuminen ympäristöön 1 §:n (ympäristön turmeleminen) 1 momentin 1 kohdassa tai 3 momentissa tarkoitetulla tavalla taikka 2) jätelain tai YSL:n tai niiden nojalla annettujen säännösten tai määräysten rikkominen 1 §:n (ympäristön turmeleminen) 1 momentin 2–6 kohdassa tarkoitetulla tavalla siten, että ympäristölle tai terveydelle aiheutettu vahinko tai tällaisen vahingon vaara on erityisen suuri ottaen huomioon aiheutetun tai uhkaavan vahingon pitkäaikaisuus, laaja ulottuvuus ja muut seikat.²⁷³ Rangaistusasteikko on sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi. Huomattavaa on, että vaikka tämän pykälän vaatima tuottamuksen aste on muita pykälää matalampi, vaaditaan rangaistusvastuun aktualisoitumiseksi erityisen suurta vahinkoa tai vahingon vaaraa. Tavallisesta tuottamuksesta aiheutettu vähäinen vaara ei näin ollen synnytä rangaistusvastuuta.

4.2.2 Luonnonsuojelurikokset ja rakennussuojelurikos (RL 48:5–6)

Luonnonsuojelurikokset (RL 48:5–5 a) ja rakennussuojelurikos (48:6) ovat luonteeltaan loukkaamisrikoksia,²⁷⁴ eli toisin kuin ympäristön turmelemisrikoksissa, pelkkä vaara vahingon syntymisestä ei riitä vaan rikosentekijän on pitänyt ryhtyä suojattua oikeushyvää loukkaavaan tekoon, jotta teko olisi rangaistava.²⁷⁵ Luonnonsuojelurikokset sisältävät viittauksia aineelliseen luonnonsuojelulainsäädäntöön, tärkeimpänä luonnonsuojelulakiin (LSL), sekä Europan unionin sääntelyyn.

Perusmuotoisen luonnonsuojelurikoksen tunnusmerkistö (RL 48:5) on seuraava:

Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta

- 1) oikeudettomasti hävittää tai turmelee luonnonsuojelulaissa (1096/1996) tai sen nojalla suojeltavaksi tai rauhoitetuksi säädetyn tai määrätyn taikka toimenpiderajoituksen alaisen tai toimenpidekieltoon määrätyn luonnonalueen, eläimen, kasvin tai muun luontoon kuuluvan kohteen,
- 2) luonnonsuojelulain tai sen nojalla annetun säännöksen tai määräyksen vastaisesti erottaa ympäristöstään taikka tuo maahan, vie maasta tai kuljettaa Suomen alueen kautta kohteen taikka myy, luovuttaa, ostaa tai ottaa vastaan kohteen, joka on mainitulla tavalla erotettu ympäristöstään, tuotu maahan tai viety maasta taikka

²⁷³ Näitä kriteerejä tulee arvioida samalla tavalla kuin törkeän tekemuodon tunnusmerkistössä.

²⁷⁴ Nissinen 2003, s. 635.

²⁷⁵ Ks. loukkaamisrikoksista myös Frände 2012, s. 62–63.

- 3) luonnonvaraisten eläinten ja kasvien suojelusta niiden kauppaa sääntelemällä annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 338/97 vastaisesti tuo maahan, vie maasta tai siirtää Suomen alueen kautta mainitun asetuksen liitteessä A tai B tarkoitetun kohteen ilman asetuksessa tarkoitettua lupaa tai todistusta taikka vastoin luvan tai todistuksen ehtoja, taikka ostaa, tarjoutuu ostamaan, hankkii kaupallisiin tarkoituksiin, esittelee julkisesti kaupallisessa tarkoituksessa, käyttää taloudellisessa hyötymistarkoituksessa, myy, pitää hallussa myyntitarkoituksessa, tarjoaa tai kuljettaa myytäväksi mainitun asetuksen liitteessä A tai B tarkoitetun kohteen,

on tuomittava luonnonsuojelurikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Luonnonsuojelurikoksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta käyttää suomalaista alusta valaanpyyntiin taikka rikkoo valaiden ja arktisten hylkeiden suojelusta annetun lain 2 tai 2 a §:n maahantuontikieltoa taikka 3 §:n rauhoitussäännöstä tai haltuunottokieltoa.

Luonnonsuojelurikoksesta tuomitaan niin ikään se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta aiheuttaa vahinkoa Etelämantereen ympäristönsuojelusta annetun lain (28/1998) 4 §:n 2 momentissa tarkoitettua kieltoa taikka menettelemällä ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti lain 21 §:n 1 momentissa, 23 §:n 1 momentissa tai 25 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Luonnonsuojelurikoksena ei kuitenkaan pidetä tekoa, jonka merkitys luonnonsuojelun kannalta on vähäinen.

Tahallisen rikoksen yritys on rangaistava.

Tunnusmerkistön ensimmäinen kohta koskee luonnonalueen, eläimen, kasvin tai muun luontoon kuuluvan kohteen hävittämistä tai turmelemista. Luonnonalueita ovat esimerkiksi kansallispuistot ja luonnonpuistot.²⁷⁶ Tunnusmerkistön tarkoittamia eläimiä ja kasveja taas ovat luonnonsuojelulain soveltamisalaan kuuluvat eliöt, eli luonnonvaraisina esiintyvät eläin- ja kasvilajit lukuun ottamatta metsästyslain (615/1993) 5 §:n (555/2018) riistaeläimiä ja rauhoittamattomia eläimiä sekä taloudellisesti hyödynnettäviä kaloja.²⁷⁷ Muita luontoon kuuluvia kohteita ovat esimerkiksi LSL:n nojalla rauhoitetut luonnonmuistomerkit, kuten puuryhmät ja siirtolohkareet, sekä tietyt uhanalaisten lajien säilymisen kannalta olennaiset alueet.²⁷⁸ Hävittäminen

²⁷⁶ Pirjatanniemi 2001, s. 121.

²⁷⁷ Pirjatanniemi 2001, s. 124.

²⁷⁸ Pirjatanniemi 2001, s. 125.

tulee hallituksen esityksen mukaan tulkita niin, että sen jälkeen kohteesta ei ole jäljellä juuri mitään. Turmeleminen taas ei ole aivan niin täydellistä tuhoamista kuin hävittäminen, mutta turmelemisenkin seurauksena menetetään se arvo, jonka vuoksi kohteen suojelemiseen on yli-päättään ryhdytty. Turmelemista voisi esimerkiksi olla rauhoitetun eläimen tappaminen, ilman että sitä kuitenkaan tappamisen jälkeen kokonaan tuhotaan.²⁷⁹ Kohdat 2 ja 3 taas koskevat luonto-kohteiden salakuljetusta ja rikoksella saatuun omaisuuteen ryhtymistä. Nämä kohdat ilmentävät hyvin ympäristörikossääntelyn kansainvälisyyttä.²⁸⁰ Kriminalisointi kattaa eliöiden lisäksi myös niiden osat ja niistä tai niiden osista tehdyt tuotteet (esimerkiksi norsunluuesineet, krokotiilinnahkaiset käsilaukut ja kilpikonnanluusta tehdyt auringonlasinkehykset).²⁸¹ Erityistapauksina on tunnusmerkistössä mainittu vielä valaiden ja arktisten hylkeiden suojeeluun ja Etelämantereeseen suojeeluun liittyvät teonkuvaukset.

Luonnonsuojelurikoksesta ei ole kysymys silloin, kun teon merkitys on luonnonsuojelun kannalta vähäinen. Esimerkiksi muutaman valkovuokon poimiminen alueelta, jolla niitä esiintyy muutenkin paljon, tai rauhoitetun eläimen tilapäinen erottaminen ympäristöstään niin, ettei siitä kuitenkaan aiheudu poikasten hylkäämistä tai muuta haittaa lajille, voisivat olla tällaisia tekoja.²⁸² Tällaiset vähäiset teot saattavat kuitenkin tulla rangaistaviksi LSL 58 §:n perusteella.²⁸³ Luonnonsuojelurikokseen syyllistymisen edellytyksenä on lähtökohtaisesti tietoisuus teon kohteen suojelusta tai rauhoituksesta. Tämä huomioon ottaen on olennaista, että suojellut luonto-kohteet on merkitty luontoon asianmukaisesti. Ongelmaksi muodostuvat kuitenkin ne luonto-kohteet, joiden suojeleminen perustuu suoraan lakiin ilman viranomaisen yksilöinti- tai rajauspää-töstä, sillä tämä asettaa vaatimuksia ihmisten luontotietoudelle. Pirjatanniemi esittääkin, että arvioinnin kohteeksi ei tulisi ottaa ihmisten yleistä luontotietoutta, vaan yksittäisessä tapauksessa toimivan ihmisen huolellisuus- ja selonottovelvollisuuden noudattaminen; mikäli ryhtyy johonkin toimintaan ympäristössä, tulisi ensin ottaa selvää ja varmistua, että kohteen suhteen toimintaan ryhtyminen ei ole kiellettyä.²⁸⁴

Törkeä luonnonsuojelurikos (RL 48:5 a) otettiin rikoslakiin vuonna 2015. Sen tunnusmerkistön mukaiset ankaroittamisperusteet vastaavat pitkälti törkeän ympäristön turmelemisen ankaroit-

²⁷⁹ HE 94/1993 vp, s. 196.

²⁸⁰ Pirjatanniemi 2001, s. 132.

²⁸¹ Pirjatanniemi 2001, s. 133.

²⁸² HE 94/1993 vp, s. 197.

²⁸³ LSL 58 §:ssä mainitut teot ovat sakonuhkaisia luonnonsuojelurikkomuksia, jotka tehdään tahallaan tai huolimattomuudesta, mutta jotka eivät kuitenkaan ole luonnonsuojelurikoksena rangaistavia.

²⁸⁴ Pirjatanniemi 2001, s. 131.

tamisperusteita: mikäli 1) rikoksella aiheutetaan vakavaa vaaraa tai vahinkoa eliölajin, luonnonalueen tai muun luontoon kuuluvan kohteen säilymiselle ottaen huomioon rikoksen kohteena olevan eliölajin erityinen harvinaisuus tai uhanalaisuus taikka eliölajille, luonnonalueelle tai muulle luontoon kuuluvalla kohteella aiheutetun vaaran tai vahingon pitkäaikaisuus tai laaja ulottuvuus, 2) rikoksella tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai 3) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti, ja lisäksi teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, on kyseessä törkeä luonnonsuojelurikos. Rangaistusasteikko on neljästä kuukaudesta neljään vuotta vankeutta, ja myös tahallisen rikoksen yritys on säädetty rangaistavaksi. Ensimmäisessä ankaroitamisperusteessa tarkoitettulla säilymisellä tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan suojelun kohteiden säästymistä häviämiseltä, tuhoutumiselta, turmeltumiselta ja sukupuuttoon kuolemislta, ja sitä, etteivät suojelun kohteen säilymis- ja suojelumahdollisuudet merkittävästi heikkene.²⁸⁵ Tunnuksmerkistön mukaista edellytystä ”erityisen harvinainen tai uhanalainen eliölaji” taas tulee arvioida lajin yleisyyden, kannan koon, suojelutarpeen, kannan uusiutumiskyvyn ja häviämiskisriskin perusteella. Pelkkä ”tavanomainen” uhanalaisuus ei siis riitä. Uhanalaisuuden lisäksi lajin tulee olla suojeltu tai rauhoitettu. Esimerkkejä tunnuksmerkistön tarkoitamista lajeista ovat esimerkiksi saimaannorppa ja maakotka.²⁸⁶ Samoin kuin törkeän ympäristön turmelemisen kohdalla, myös törkeän luonnonsuojelurikoksen kohdalla on vahingon tai sen vaaran pitkäaikaisuutta ja laajaa ulottuvuutta tarkasteltava toisiinsa liitännäisinä – lyhytaikaisemman vahingon tulee olla ulottuvuudeltaan laajempi ja päinvastoin.²⁸⁷ Myös törkeä luonnonsuojelurikos edellyttää konkreettisen vahingonvaaran tai jopa vahingon aiheuttamista.²⁸⁸ Huomattavaa taloudellista hyötyä koskevaa ankaroitamisperustetta tulkitaan samalla tavalla kuin törkeän ympäristön turmelemisen kohdalla, samoin kuin erityistä suunnitelmallisuuttakin.²⁸⁹

RL 48:6:ssä säädetään rakennussuojelurikoksesta. Sen mukaisesti:

Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta ilman laissa edellytettyä lupaa purkaa, hävittää, turmelee tai peittää rakennettuun ympäristöön kuuluvan kohteen, joka on

- 1) maankäyttö- ja rakennuslaissa tai sen nojalla annetulla määräyksellä suojeltu tai
- 2) rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) nojalla suojeltu tai päätetty asettaa vaarantamiskieltoon,

²⁸⁵ HE 55/2015 vp, s. 21.

²⁸⁶ HE 55/2015 vp, s. 22.

²⁸⁷ HE 55/2015 vp, s. 22.

²⁸⁸ HE 55/2015 vp, s. 24.

²⁸⁹ HE 55/2015 vp, s. 24–25.

on tuomittava *rakennussuojelurikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Rakennussuojelurikoksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta purkaa, hävittää tai turmelee muinaismuistolaissa (295/63) tarkoitetun kiinteän muinaisjäännöksen taikka aluksen hylyn tai sen osan ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti.

Rakennussuojelurikoksesta tuomitaan niin ikään se, joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vahingoittaa, siirtää tai tuhoaa Etelämantereen ympäristönsuojelusta annetun lain (28/1998) 4 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetun historiallisen paikan tai muistomerkin.

Tahallisen rikoksen yritys on rangaistava.

Rakennetun ympäristön suojelussa voidaan erottaa toisistaan rakennussuojelu ja muinaismuistojen suojelu. Ensiksi mainitun kohteena ovat käyttökelpoiset ja entisöitävät rakennukset, ja jälkeen mainitun kohteena ovat jo raunioituneet rakennukset.²⁹⁰ Hallituksen esityksen mukaan purkamisella tarkoitetaan suojeltavaksi määrätyn eri aineksista kootun rakennelman tai luonnossa itsestään muodostuneen kokonaisuuden hajottamista osiin. Hävittämisellä taas tarkoitetaan purkamista peruuttamattomampaa tuhoamista, esimerkiksi polttamista. Turmelemisellä tarkoitetaan kohteen pilaamista, vahingoittamista tai tarvelemistä jollakin muulla tavalla, esimerkiksi laiminlyömällä kohteen hoito, siirtämällä kohde pois alkuperäiseltä paikaltaan tai joissakin tapauksissa jopa kohteen vääränlaisella korjaamisella.²⁹¹ Peittäminen otettiin mukaan vasta eduskuntakäsittelyssä, mutta lakivaliokunta ei mietinnössään enempää määritellyt, mitä peittämisellä tarkoitetaan.²⁹² Toisen momentin kiinteällä muinaisjäännöksellä taas tarkoitetaan erilaisia kiinteitä rakennelmia, asuinpaikkoja ja luonnonesineitä sekä niihin kuuluvia maa-alueita. Myös laivojen ja alusten hylät ja niiden osat rinnastetaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin.²⁹³

²⁹⁰ Pirjatanniemi 2001, s. 148.

²⁹¹ HE 94/1993 vp, s. 198.

²⁹² LaVM 22/1994 vp, s. 23 ja 39.

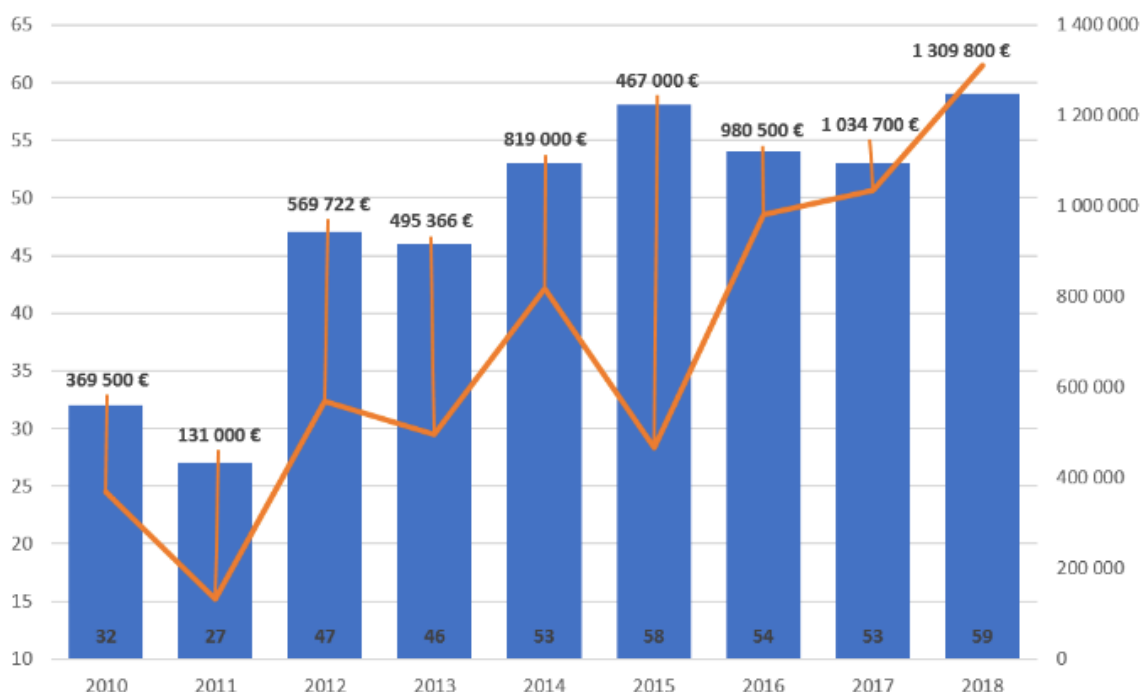
²⁹³ HE 94/1993 vp, s. 199.

5 Suomalainen oikeuskäytäntö oikeushenkilön rangaistusvastuusta ympäristörikoksissa

5.1 Yhteisösakot ja ympäristörikokset tuomioistuimissa

Yhteisösakot

Tilaston tuomittu rahamäärä ja kappalemäärä sisältävät tiedot tuomioistuinten tuomitsemista yhteisösakoista.

Kuvio 1: Tuomitut yhteisösakot vuosina 2010–2018²⁹⁴

Käytännön ratkaisutoiminta on oikeushenkilöiden rangaistusvastuun osalta jäänyt melko vähäiseksi. Oheisesta Oikeusrekisterikeskuksen tilastosta (Kuvio 1) nähdään, että vuosina 2010–2018 on Suomessa tuomittu yhteensä 429 yhteisösakkoa tuomioistuimissa. Suuruusluokan hahmottamiseksi mainittakoon, että samalla aikavälillä on päiväsakoin mitattavia sakkoja tuomittu 361 045 eli noin 842-kertainen määrä. Vuonna 2018 yhteisösakkoja on tuomittu tuomioistuimissa eniten ja myös yhteisösakkojen yhteenlaskettu euromäärä on ollut korkein. Sen sijaan päiväsakoin mitattavia sakkoja on tuomioistuimissa tuomittu vuonna 2018 yhteensä 38 679, ja

²⁹⁴ Oikeusrekisterikeskuksen tilasto osoitteessa https://www.oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/loader.html.stx?path=/channels/public/www/ork/fi/structured_nav/tietopalvelu/tilastotjaavoindata/sakot (luettu 13.4.2020).

sakkojen euromäärä yhteensä on ollut 18 499 549 euroa.²⁹⁵ Huomattavaa on, että siinä missä tuomittujen päiväsakkojen lukumäärän trendi on ollut vuosina 2010–2018 laskeva, yhteisösakkojen lukumäärä ovat selkeästi kasvanut. Tämä trendi on nähtävissä myös hovioikeuksilta tiilaamissani ratkaisuisissa. Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä ympäristörikosratkaisuja vuosilta 2000–2009 on aineistossani 8, kun taas vuosilta 2010–2020 määrä on 29. Esimerkiksi Helsingin hovioikeus ei ole antanut vuosina 2000–2009 yhtään ratkaisua oikeushenkilön rangaistusvastuusta, kun taas vuosilta 2010–2020 tapauksia on 10. Tämä voi toki olla sattumaa, mutta uskoisin selityksen olevan pikemminkin, että aluksi oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei uskallettu kunnolla käyttää, ja vasta 2010-luvun puolella oikeushenkilön rangaistusvastuusta on tullut todella osa suomalaista rikosoikeusjärjestelmää.²⁹⁶

Myös ympäristörikoksia käsitellään tuomioistuimissa melko vähän. Tilastokeskuksen mukaan viranomaisen tietoon tulleita ympäristörikoksia (mukana kaikki ympäristörikokset, riippumatta siitä onko epäilty rikoksentekijänä ollut luonnollinen henkilö vai oikeushenkilö)²⁹⁷ on ollut 465 vuonna 2017, 518 vuonna 2018, 464 vuonna 2019 ja vuoden 2020 tammi–maaliskuussa 104.²⁹⁸ Näistä tapauksista kaikki eivät todennäköisesti ole edenneet edes syyteharkintaan, tuomioistuinkäsittelystä puhumattakaan. Ympäristörikosten osalta myös piilorikollisuuden (eli rikosten jotka eivät koskaan tule viranomaisten tietoon) osuus lienee huomattavan korkea.²⁹⁹ Jatkotutkimusta tarvittaisiinkin siitä, mistä syystä ympäristörikoksia tulee käsiteltäväksi tuomioistuimiin niin vähän³⁰⁰ ja miten ympäristörikosten selvitysprosenttia saataisiin lisättyä.

²⁹⁵ Tässä vertailussa on otettava huomioon se, että yhteisösakot ovat luonnollisesti keskimäärin päiväsakkoja paljon suurempia, koska ne kohdistuvat oikeushenkilöihin eivätkä luonnollisiin henkilöihin.

²⁹⁶ Tässä on kiinnitettävä huomiota siihen, että yhteisösakko ja oikeushenkilön rangaistusvastuu eivät ole synonyymejä. On mahdollista, että oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten katsotaan täyttyvän ja näin oikeushenkilö on ”syyllistynyt” rikokseen mutta jätetään vain jostain syystä rangaistukseen tuomitsematta, samalla tavalla kuin luonnollinen henkilö RL 6:12 perusteella. Näkisin kuitenkin, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuulla ole mitään virkaa, ellei rangaistusvastuussa olevaa oikeushenkilöä myös tuomita rangaistukseen.

²⁹⁷ Rikoslain luvut 48 ja 34 a. Jälkimmäinen koskee terrorismirikoksia, joten niiden osuus tilastosta lienee häviävän pieni.

²⁹⁸ Tilastokeskuksen tietokanta, saatavilla osoitteessa <https://www.stat.fi/til/rpk/tau.html> (luettu 9.5.2020).

²⁹⁹ Pirjatanniemi on väitöskirjassaan esitellyt Tilastokeskuksen taulukon, jonka mukaan vuosina 1996–2004 ympäristörikosten selvittämisprosentti vaihteli 28,5 ja 39,9 prosentin välillä. Siinä missä kaikkien rikosten keskiarvoinen selvittämisprosentti oli 70 prosenttia, oli ympäristörikosten selvittämisprosentti huomattavasti alhaisempi. Oletan, ettei ympäristörikosten selvittämisprosentti ole väitöskirjan kirjoittamisen jälkeen juuri noussut. Ks. Pirjatanniemi 2005, s. 242–243.

³⁰⁰ Uskoisin syiden liittyvän pitkälti ympäristörikosten hankaluuteen (tarvitaan paljon luonnontieteellistä asiantuntemusta) ja siihen liittyen puutteellisiin resursseihin (ympäristöoikeudellisia avainsyyttäjiä on liian vähän) sekä siihen, että ympäristörikosten vaikutukset saattavat ilmetä vasta pitkän ajan kuluttua itse teosta. Näin ollen teot eivät välttämättä helposti paljastu eivätkä etene tuomioistuinkäsittelyyn.

5.2 Korkeimman oikeuden ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuusta

Korkeimmassa oikeudessa on annettu oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen jälkeen seitsemän ratkaisua, joissa on ollut kyse yhteisösakosta.³⁰¹ Ratkaisuista kolmessa on ollut kyse ympäristörikoksesta,³⁰² kolmessa työturvallisuusrikoksesta³⁰³ ja yhdessä arvopaperimarkkinarikoksesta.³⁰⁴

Kaikkein ensimmäinen korkeimman oikeuden yhteisösakkoratkaisu, KKO 2002:39, koski ympäristörikosta.³⁰⁵ Siinä pienosakeyhtiö X Oy:n toimitusjohtaja A oli ilman asianmukaista jätelupaa vienyt yhtiön hallinnassa olevalle pohjavesialueella sijaitsevalle soranottoalueelle suuren määrän erilaista jätettä, muun muassa perunajätettä, sahanpurua, metalliromua, trukkikalustoja, hiomanauhaa, ohennetta, pahvijätettä, jätepaperia ja liuotinastioita. Lisäksi A oli polttanut osan jätteistä kyseisellä soranottoalueella ja peittänyt osan jätteistä soralla ja hiekalla. Käräjäoikeus tuomitsi A:n ympäristön turmelemisesta yhdeksän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja X Oy:n 50 000 markan yhteisöskokoon. Hovioikeus alensi A:n vankeusrangaistuksen kolmeen kuukauteen ja X Oy:n rangaistuksen 10 000 markkaan. Korkein oikeus tuomitsi A:n yhdeksän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen, mutta jätti X Oy:n yhteisöskokoon tuomitsematta sillä perusteella, että X Oy:n ollessa A:n hallinnoima pienyhtiö, yhteisösakon vaikutukset olisivat tosiasiallisesti kohdistuneet A:han ja lopputulos olisi ollut kohtuuton. Kyseisessä ratkaisussa oikeushenkilön rangaistusvastuu on perustettu samastamiseen, sillä A on ollut yhtiön toimitusjohtaja ja yhtiön puolesta tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä henkilö. Huomattavaa on, että kyseinen ratkaisu on annettu vanhan lain mukaan, jolloin oikeushenkilön tuomitseminen yhteisöskokoon oli harkinnanvaraista. Kuitenkin nykyäänkin samaista kohtuuttomuusperustetta voidaan käyttää yhteisösakon tuomitsematta jättämisen perusteleamiseen RL 9:4:n mukaan.³⁰⁶ Hovioikeudet ovatkin kyseisen KKO:n ratkaisun jälkeen vedonneet ahkerasti samaiseen kohtuuttomuusperusteeseen, ja monessa ratkaisussa on vieläpä viitattu suoraan tähän

³⁰¹ KKO 2002:39, KKO 2008:33, KKO 2008:61, KKO 2009:1, KKO 2011:17, KKO 2013:56 ja KKO 2014:20.

³⁰² KKO 2002:39, KKO 2008:33 ja KKO 2011:17.

³⁰³ KKO 2008:61, KKO 2013:56 ja KKO 2014:20.

³⁰⁴ KKO 2009:1.

³⁰⁵ Kuten muistamme, myös Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuu aktualisoitui ensimmäistä kertaa ympäristörikoksessa.

³⁰⁶ Kyseinen kohtuuttomuusperuste on määritelty RL 9:4.2:n 3 kohdassa: ”Tuomioistuimien saa jättää tuomitsematta yhteisöskokoon myös silloin, kun rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon - - 3) sen, että oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, jos oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön velvoitteista on merkittävä.”

korkeimman oikeuden ratkaisuun.³⁰⁷ Mielenkiintoista tässä ratkaisussa on mielestäni myös se, että kyseessä on äänestysratkaisu. Eriävän mielipiteen antaneen oikeusneuvoksen mukaan X Oy:n tuomitseminen yhteisösaktoon ei olisi ollut kohtuutonta, sillä sakko on varallisuuteen kohdistuva seuraamus ja A on tuomittu ehdolliseen vankeusrangaistukseen, joka ei siis kohdistu hänen varallisuuteensa. Mielestäni tämä on hyväksyttävä perustelu, ja olen eriävän mielipiteen antaneen neuvoksen kanssa samaa mieltä siitä, että korkeimman oikeuden olisi tullut tuomita myös X Oy yhteisösaktoon.

Ratkaisussa KKO 2008:33 yhteisösakko sen sijaan tuomittiin. Tapauksessa oli kyse siitä, että X Oy:n öljynjalostamolla yhtiön operaattori A siirsi öljyä säiliöstä toiseen unohtaen sulkea yhden venttiilin niin, että siirron yhteydessä öljyä valui maahan ja sitä päätyi myös mereen. Öljy tahri rantoja laajasti jalostamon ympäriltä ja puhdistustyöt jatkuivat pitkään. Käräjäoikeus tuomitsi tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta sakkorangaistuksiin A:n sekä X Oy:n jätevesilaitoksen hoitaja B:n, valmistuksen käyttöpäällikkö C:n ja öljynjalostamon tuotanto-osaston päällikkö D:n. Yhteisösakkoa ei tuomittu sillä perustella, että yhtiö oli ryhtynyt laajoihin toimiin vahingon estämiseksi ja tilanteen parantamiseksi jälkepäin. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua. Korkein oikeus oli kuitenkin eri mieltä ja tuomitsi X Oy:n 500 000 euron yhteisösaktoon, joka on samalla korkein koskaan tuomittu yhteisösakko.³⁰⁸ Oikeushenkilön rangaistusvastuu perustettiin isännänvastuuseen, koska henkilöt olivat toimineet yhtiön hyväksi ja yhtiön toiminnassa ei ollut noudatettu riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi, sillä samalla mekanismilla oli aiemmin tapahtunut kaksi pienempää öljyvahinkoa, eikä mekanismeja ollut tästä huolimatta korjattu.³⁰⁹ Mielestäni tämä korkeimman oikeuden ratkaisu oli oikea. Kyseessä oli kuitenkin vakava ympäristövahinko, joka aiheutti kauaskantoisia seurauksia, ja mielestäni on itsestään selvää, että vahingon aiheuttaja ryhtyy vahingon tapahduttua laajoihin korjaustoimiin. Lisäksi, ottaen huomioon yhtiön koon, kyseessä eivät olleet niin poikkeukselliset tai poikkeuksellisen suuria resursseja vaatineet korjaustoimet, etkä yhteisösakkoa olisi pitänyt tuomita yhtiölle.

Viimeisin korkeimman oikeuden ympäristörikosta koskeva yhteisösakkoratkaisu on KKO 2011:17. Tapauksessa X Oy:n toiminnassa oli käytetty lämpökeskusta, jonka aiheuttamat

³⁰⁷ Muun muassa Helsingin HO R 16/2449 23.2.2018, Kouvolan HO R 07/74 31.1.2008, Turun HO R 18/1765 4.11.2019, Vaasan HO R 18/544 15.6.2018 ja Vaasan HO R 17/788 21.2.2019.

³⁰⁸ Tämän jälkeen sama 500 000 euron määrä tuomittiin toisen kerran Talvivaara-tapauksessa, ks. Rovaniemen HO R 16/915 22.3.2018.

³⁰⁹ Hovioikeudessa katsottiin, että C ja D ovat kuuluneet yhtiön johtoon, eli heidän osaltaan kyse olisi ollut samastamisesta, mutta KKO oli sitä mieltä, että henkilöt eivät kuuluneet yhtiön johtoon, eli KKO:ssa kyse oli puhtaasti isännänvastuusta.

tuhka- ja nokipäästöt aiheuttivat ympäristöhaittoja. Kunnan Y ympäristölautakunta oli neljästi kieltänyt X Oy:tä jatkamasta viljankuoren ja -pölyn käyttämistä lämpölaitoksen polttoaineena siihen saakka, kunnes lämpökeskuksen savukaasujen puhdistus oli järjestetty siten, että niiden hiukkaspitoisuus saavutti tietyn raja-arvon. X Oy:n hallituksen varajäsen ja yhtiössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä A ei ollut noudattanut ympäristölautakunnan kieltoja vaan oli jatkanut kyseisen polttoaineen käyttämistä. Käräjäoikeus tuomitsi A:n ympäristön turmelemisesta sakkoon ja yhtiön 5 000 euron suuruiseen yhteisösakkoon. Hovioikeus ei muuttanut tuomiota muuten, mutta yhteisösakon määrä laskettiin 2 000 euroon. Korkeimmassa oikeudessa yhteisösakon määrä pysyi samana.³¹⁰ Oikeushenkilön rangaistusvastuu syntyi samastamisen perusteella. Kyseessä onkin melko hyvä esimerkkitapaus samastamisesta, sillä X Oy on ollut pieni yhtiö ja A on ollut yhtiön toiminnasta tosiasiallisesti vastaava henkilö. Usein samastamiseen perustuvat tapaukset ovatkin juuri sellaisia, joissa on kyseessä melko pieni yhtiö, jossa toiminnasta vastaava henkilö tekee käytännössä kaikki yhtiön toimintaan liittyvät päätökset ja on näin ollen myös yhtiön toiminnasta vastuussa. Tällaisissa tapauksissa voidaan mielestäni myös ajatella, että oikeushenkilön rangaistusvastuu toteutuu hyvin kohdistamalla seuraamus pelkästään toiminnasta vastuussa olevaan luonnolliseen henkilöön, mutta mielestäni on hyvä, että korkein oikeus on tässä tapauksessa tuominnut myös oikeushenkilön yhteisösakkoon. Tämä antaa selkeän viestin siitä, että huolimatta aiemmasta tapauksesta KKO 2002:39, samastamistapauksissa voidaan tuomita myös oikeushenkilö yhteisösakkoon. Mikäli KKO 2002:39 olisi ainoa samastamiseen perustuva korkeimman oikeuden yhteisösakkotapaus, alemmat oikeusasteet jättäisivät luultavasti entistä useammassa tapauksissa oikeushenkilöt tuomitsematta yhteisösakkoon niissä tilanteissa, jossa toiminnasta yksin vastaava johtohenkilö on tuomittu rangaistukseen.

Muissa kuin ympäristörikoksia koskevissa ratkaisuisa on oikeushenkilön rangaistusvastuu perustettu ratkaisussa KKO 2008:61 isännänvastuuseen (20 000 euron yhteisösakko työturvallisuusrikoksesta tuomittiin), ratkaisussa KKO 2009:1 samastamiseen (100 000 euron yhteisösakko arvopaperimarkkinarikoksesta tuomittiin), ratkaisussa KKO 2013:56 isännänvastuuseen (20 000 euron yhteisösakko työturvallisuusrikoksesta tuomittiin) ja ratkaisussa KKO 2014:20 isännänvastuuseen (180 000 euron yhteisösakko työturvallisuusrikoksesta tuomittiin). Korkeimmassa oikeudessa on siis käytetty rangaistusvastuun malleina samastamista ja isännänvastuuta lähes yhtä paljon. Anonyymiin syyllisyyteen rangaistusvastuuta ei ole perustettu vielä

³¹⁰ Korkeimman oikeuden ratkaisu oli äänestysratkaisu. Kyse oli korkeimmassa oikeudessa siitä, oliko ympäristölautakunnan kieltäminen polttaa polttoainetta rikoslain mukainen yksittäistapauksessa annettu määräys, jonka rikkomisen perusteella yhteisösakko voitiin tuomita. Esittelijä oli KKO:ssa sitä mieltä, että KKO katsonee, ettei kyseessä ole rikoslain mukainen yksittäistapauksessa annettu määräys ja sekä A että X Oy vapautetaan rangaistusvastuusta. Kaksi neuvosta olivat myös tätä mieltä.

kertaakaan. Ratkaisussa KKO 2008:33 olisi mielestäni voitu tuomita yhteisösakko myös jonkinlaisen *corporate ethos* -ajatuksen perusteella, sillä samanlainen onnettomuus oli tapahtunut jo kaksi kertaa työntekijän huolimattomuuden seurauksena, mutta mekanismiin ei ollut kuitenkaan puututtu. Tällainen asenne oli siis omiaan aiheuttamaan yhtiön syyllistymisen ympäristörikokseen.

Huomattavaa korkeimman oikeuden ratkaisuissa on se, että ne ovat kaikki KKO 2008:33:aa lukuun ottamatta äänestysratkaisuja. Oikeushenkilön rangaistusvastuu siis ilmeisesti aiheuttaa vielä jonkin verran päänvaivaa korkeimmassa oikeudessaakin, eikä ratkaisukäytäntö ole välttämättä vielä aivan vakiintunut. Kuitenkin kaikissa ratkaisuissa, lukuun ottamatta ensimmäistä (KKO 2002:39), yhteisösakko on tuomittu oikeushenkilöille, mikä osoittaa, että vähäisestä käytöstään huolimatta oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi. Odotan innolla ensimmäistä korkeimman oikeuden ratkaisua, jossa yhteisösakon tuomitseminen perustetaan oikeushenkilön anonyymille syyllisyydelle. Luulen, että tällaista ratkaisua saamme odottaa vielä jonkin aikaa, mutta jos ja kun tällainen ratkaisu tulevaisuudessa annetaan, tulee olemaan mielenkiintoista seurata siitä herännyttä oikeustieteellistä keskustelua.

5.3 Hovioikeuksien ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuusta ympäristörikoksissa

Hovioikeuksissa äänestysratkaisuja on ollut suhteellisesti vähemmän kuin korkeimmassa oikeudessa, sillä 36:sta analysoimastani ratkaisusta vain viisi ovat äänestysratkaisuja. Yhteisösakkoja on myös tuomittu suhteellisesti huomattavasti harvemmassa tapauksessa kuin korkeimmassa oikeudessa. Syytteet on kokonaan hylätty kahdeksassa ratkaisussa.³¹¹ 12 ratkaisussa henkilövastaaja tai henkilövastaajat on tuomittu rangaistukseen, mutta yhteisösakko on jätetty jostain syystä tuomitsematta.³¹² Näistä 11:ssä oikeushenkilön on katsottu olevan rangaistusvastuussa, mutta se on jätetty yhteisösakkoon tuomitsematta, ja yhdessä ratkaisussa henkilövastaajat on tuomittu ympäristönsuojelulain rikkomisesta, jolloin yhteisösakkosyyte on tullut hylätä,

³¹¹ Helsingin HO R 13/2090 6.2.2014, Helsingin HO R 16/1677 29.6.2018, Helsingin HO R 18/1193 30.8.2019, Kouvolan HO R 07/74 31.1.2008, Itä-Suomen HO R 16/918 13.6.2017, Itä-Suomen HO R 17/341 29.11.2017, Rovaniemen HO R 17/839 27.9.2018 ja Turun HO R 07/2075 2.10.2008.

³¹² Helsingin HO R 12/2475 30.8.2013, Helsingin HO R 13/3246 30.1.2015, Helsingin HO R 15/2177 11.4.2017, Helsingin HO R 16/2449 23.2.2018, Helsingin HO R 17/1338 27.6.2018, Helsingin HO R 18/2112 18.12.2019, Kouvolan HO R 99/845 15.1.2001, Rovaniemen HO R 08/1070 20.5.2009, Turun HO R 05/378 29.11.2006, Turun HO R 18/1765 4.11.2019, Vaasan HO R 18/544 15.6.2018 ja Vaasan HO R 17/788 21.2.2019.

koska ympäristönsuojelulain rikkomisesta ei seurauksena voi olla yhteisösakkoa.³¹³ 16 ratkaisussa oikeushenkilö on tuomittu yhteisösakkoon.³¹⁴ Niistä ratkaisuista, joissa yhteisösakko on tuomittu, 11:ssä on rangaistusvastuun mallina ollut samastaminen, yhdessä isännänvastuu ja neljässä molemmat. Niissä ratkaisuissa, joissa yhteisösakko on jätetty tuomitsematta, mutta luonnolliset henkilöt on tuomittu, on rangaistusvastuun mallina ollut samastaminen yhdeksässä ratkaisussa, ja sekä samastaminen että isännänvastuu kahdessa ratkaisussa. Samastamisen runsas osuus tapauksissa, joissa yhteisösakkoa ei ole tuomittu, on ymmärrettävää, koska näissä tapauksissa useimmiten on perusteltu yhteisösakkoon tuomitsemattomuutta sillä, että rangaistus kohdistuisi tosiasiallisesti yhtiön omistavaan tai sen johdossa olevaan luonnolliseen henkilöön, joka on jo saanut rangaistuksen, ja näin ollen yhteisösakon tuomitseminen olisi kohtuutonta.

Samastamisen tyyppitapauksia ovat sellaiset, joissa kyseessä on pieni osakeyhtiö, jonka toiminnasta yksi vastuuhenkilö tosiasiallisesti kokonaan vastaa. Korkeimman oikeuden osalta mainitsin esimerkkinä tapauksen KKO 2011:17. Hovioikeuksien osalta hyvänä esimerkkitapauksena voidaan mainita Vaasan hovioikeuden ratkaisu R 18/544 15.6.2018. Siinä maataloutta harjoittavan X Ab:n toimitusjohtaja ja X Ab:n toiminnasta käytännössä kokonaan vastuussa ollut A pumppasi säiliöstä luontoon lietelantaa niin, että sitä pääsi ympäröivään maaperään ja vesistöihin. Käräjäoikeus tuomitsi A:n mm. ympäristön turmelemisesta 60 päivän vankeusrangaistukseen,³¹⁵ mutta yhteisösakko jätettiin tuomitsematta kohtuuttomuusperusteella, sillä käräjäoikeus katsoi yhteisösakon kohdistuvan tosiasiallisesti A:han, koska kyseessä oli pieni, A:n omistama yhtiö. Hovioikeus ei antanut asiassa jatkokäsittelylupaa ja käräjäoikeuden tuomio jäi voimaan. Tässäkin tapauksessa yhteisösakko olisi voitu mielestäni tuomita samalla perusteella kuin eriävän neuvoksen mielipiteen mukaisesti tapauksessa KKO 2002:39 – A tuomittiin vankeusrangaistukseen, joka ei kohdistunut hänen varallisuuteensa (ja oli lisäksi vielä kestoaltaan melko maltillinen), joten yhteisösakko ei olisi muodostunut kohtuuttomaksi seuraukseksi. Hyviä esimerkkejä samastamisesta ovat myös Helsingin HO R 13/3246 30.1.2015 ja Helsingin HO R 16/2449 23.2.2018, joissa kummassakin tapauksessa henkilövästaaajana oli henkilö, joka oli samanaikaisesti toimitusjohtaja, hallituksen jäsen sekä toiminnasta tosiasiallisesti vastaava henkilö. Ensiksi mainitussa tapauksessa yhtiön toimipaikalla harjoitettiin autojen korjaus- ja

³¹³ Helsingin HO R 15/2177 11.4.2017.

³¹⁴ Helsingin HO R 16/1268 13.12.2017, Itä-Suomen HO R 05/743 7.11.2006, Kouvolan HO R 09/1026 5.8.2010, Itä-Suomen HO R 12/1027 14.11.2013, Itä-Suomen HO R 19/975 3.3.2020, Rovaniemen HO R 10/606 29.12.2010, Rovaniemen HO R 15/184 18.8.2015, Rovaniemen HO R 16/915 22.3.2018, Rovaniemen HO R 18/89 12.7.2019, Turun HO R 07/2703 4.9.2008, Turun HO R 12/988 17.6.2013, Turun HO R 14/1340 26.5.2015, Turun HO R 16/503 29.9.2017, Vaasan HO R 15/193 22.2.2016, Vaasan HO R 16/234 23.11.2016 ja Vaasan HO R 17/1092 9.8.2018.

³¹⁵ Mukana oli myös kaksi eläinsuojelurikkomusta, pelkästä ympäristön turmelemisesta A olisi todennäköisesti selvinnyt sakkorangaistuksella.

huoltotoimintaa ja jäteöljyn keräämiseen ja säilyttämiseen käytettävän säiliöjärjestelmän toimivuudesta ei ollut huolehdittu riittävästi, ja jälkimmäisessä tapauksessa yhtiöllä oli rakennuspurkujätteen, kuten betoni- ja tiilijätteen vastaanottamiseen, varastointiin, murskaukseen ja myyntiin ympäristölupa, mutta yhtiön toiminnassa oli varastoitu betonia moninkertaisesti ympäristöluvan sallima määrä. Vastuuhenkilö tuomittiin ympäristön turmelemisesta rangaistukseen kummassakin tapauksessa samastamisen perusteella, mutta yhtiöt jätettiin tuomitsematta yhteisösakoihin, sillä hovioikeus katsoi molemmissa tapauksissa, että yhteisösakon vaikutukset olisivat tosiasiaa kohdistuneet jo tuomittuun vastuuhenkilöön.³¹⁶ Ensiksi mainitussa tapauksessa vastuuhenkilö tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen, joten yhteisösakko olisi voitu varallisuuteen kohdistuvana seuraamuksena tuomita, mutta jälkimmäisessä vastuuhenkilö tuomittiin sakkoon, joten hovioikeuden ratkaisu yhteisösakon tuomitsematta jättämisestä kohtuuttomuusperusteella lienee oikea.

Samastamista on käytetty oikeushenkilön rangaistusvastuun malleista selkeästi eniten. Tähän voi olla monia syitä: ehkä rikokset vain ovat yleensä sellaisia, joissa johto on osallistunut rikoksen tekemiseen. Ehkä ympäristörikoksia tehdään eniten pienyhtiöissä, joissa yksi johtohenkilö käyttää päätösvaltaa ja tekee myös rikokset. Epäilisin kuitenkin, että samastamisen merkittävä käyttö johtuu siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuu nähdään edelleen yksilön vastuuseen sidottuna.³¹⁷ Sellaiset tapaukset, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu anonyymiin syyllisyyteen tai varsinaista rikoksentekijää ei oikeushenkilön sisältä löydetä, eivät välttämättä johda tuomitsemiseen tuomioistuimissa. Ehkä näitä rikoksia ei viitsitä edes tutkia tai syyttäjät jättävät tapauksissa syyttämättä, koska ajatellaan, että ne jäävät kuitenkin tuomioistuimissa tuomitsematta. Olisi mielenkiintoista tehdä tutkimusta myös oikeushenkilöiden ympäristörikosten esitutkintavaiheesta, jotta saataisiin selville, millaisella prosentilla näitä rikoksia pyritään selvittämään, ja miten paljon niitä jää loppujen lopuksi syyttämättä syyteharkinnassa. Tässä olisikin aihetta jatkotutkimukselle.

Osassa ratkaisuja hovioikeus mainitsi perusteluissaan sekä samastamisen että isännänvastuun. Vaasan hovioikeuden ratkaisussa R 16/234 23.11.2016 X Oy:n jätevedenpuhdistamon puhdistuskyvyn osoittauduttua puhdistamolle tulevan jäteveden määrään nähden riittämättömäksi, X Oy:n käyttöpäällikkö B oli tästä tietoisena sallinut yhtiön puhdistamotyöntekijöiden päästää

³¹⁶ Jälkimmäisessä tapauksessa hovioikeus myös nimenomaisesti viittasi korkeimman oikeuden ratkaisuun 2002:39.

³¹⁷ Helsingin hovioikeuden pelko siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuun ja nimenomaan anonyymien syyllisyyden sisällyttäminen rikoslakiin johtaisi yksilövastuun syrjäytymiseen, ei ole toteutunut. Ks. Puumalainen 1988, s. 37.

usean vuoden ajan toistuvasti huomattavan osan puhdistettavaksi tulleesta jätevedestä ohi puhdistamoprosessin puhdistamattomana jokeen. Lisäksi X Oy:n toiminnassa oli laiminlyöty useita ympäristöluvan määräyksiä. Käräjäoikeus tuomitsi ympäristörikoksesta vain B:n ja hylkäsi syytteen yhtiön ja sen toimitusjohtaja A:n osalta sillä perusteella, että yhtiön johto ei ollut ollut rikokseen osallisena ja rikoksen tapahduttua oli heti ryhdytty toimiin seurausten rajoittamiseksi. Hovioikeus tuomitsi sekä B:n että A:n ja lisäksi yhtiön 20 000 euron yhteisösakkoon. B:n osalta tuomitseminen perustui isännänvastuuseen ja A:n osalta samastamiseen.

Pelkkään isännänvastuuseen perustui Helsingin hovioikeuden ratkaisu R 16/1268 13.12.2017. Tapauksessa X Oy:lle oli myönnetty maa-ainelupa maa-ainesten ottoalueelle, joka sijaitsi pohjavesialueella. Ottoalue oli lupaehtojen vastaisesti jätetty aitaamatta onnettomuusvaaran välttämiseksi, ja luovallisen ottoalueen rajat eivät olleet lupaehtojen mukaisesti merkittynä alueelle. Lupaehtojen laiminlyönti jatkui ympäristötarkastajien kirjallisista huomautuksista huolimatta. Lisäksi luvanmukaisen ottoalueen ulkopuolelta oli luvattomasti otettu maa-aineksia. Kyseisessä tapauksessa oli kyse ympäristön pilaantumiseen rinnastettavasta muuttamisesta, ja sekä käräjäoikeus että hovioikeus tuomitsivat ympäristön turmelemisesta yhtiön³¹⁸ lisäksi työpäällikkö A:n, työmaapäällikkö B:n sekä työmaainsinööri C:n. Koska nämä työntekijät eivät kuuluneet yhtiön johtoon, perustui oikeushenkilön rangaistusvastuu isännänvastuuseen.

Mikään hovioikeuksien syyksi lukevista ratkaisuista ei perustunut anonyymille syyllisyydelle. Analysoimistani ratkaisuista Helsingin HO R 16/1677 29.6.2018 ja Kouvolan HO R 99/845 15.1.2001 olivat sellaisia, joissa anonyymi syyllisyys oli tuomioistuinkäsittelyssä mainittu. Helsingin hovioikeuden ratkaisussa X Oy:n maalitehtaan varaston työntekijä A oli pumpannut maanalaisesta liuotinsäiliöstä sade- ja sulamisvesien sijasta liuotinbenssiiniä maalitehtaan sadevesiviemäriin. Liuotin oli kulkeutunut maalitehtaan sadevesikaivosta kaupungin sadevesiviemäriin ja sieltä edelleen vesistöön muun muassa siksi, että maalitehtaan kokoojakaivon kaasunilmaisoin oli epäkunnossa. Luonnollisten henkilöiden osalta tapauksessa syytettiin A:n lisäksi varasto-osaston esimies B:tä ja kunnossapito-osaston kunnossapitopäällikkö C:tä, joiden katsottiin olevan vastuussa päästön estämisestä ja A:n puutteellisesta ohjeistamisesta. Käräjäoikeus hylkäsi syytteet A:n, B:n ja C:n osalta, ja totesi, että kun henkilövastaajien osalta syytteet oli hylätty, myös yhteisösakkoa koskeva vaatimus on hylättävä. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, ja syyttäjän totesi valituksessaan, että ”[k]äräjäoikeuden peruste yhteisösakkovaatimuksen hylkäämiselle oli lainvastainen, koska yhteisösakon tuomitsemisen edellytyksenä ei

³¹⁸ Yhteisösakko 50 000 euroa.

ollut henkilön tuomitseminen rangaistukseen. [X Oy:n] vastuu perustui myös anonyymiin syyllisyyteen sen toiminnassa tapahtuneista laiminlyönneistä.” Anonyymin syyllisyyden perusteella X Oy:tä ei kuitenkaan hovioikeudessakaan tuomittu yhteisösakkoon.

Kouvolan hovioikeuden ratkaisussa R 99/845 15.1.2001 X Oy:n hallituksen ainoa jäsen ja toiminnasta tosiasiallisesti vastaava A oli toimittanut tai toimituttanut erään toisen yhtiön omistamalle pohjavesialueella sijaitsevalle tilalle 78 erilaista astiaa, jotka olivat sisältäneet erilaisia ympäristölle haitallisia kemikaaleja sekä 3 auton akkua. Kyseessä on oikea anonyymin syyllisyyden ja ympäristörikoksen tyyppitapaus: Ilmeisesti yöaikaan oli salaa kuljetettu jätteitä ja jätetty ne luontoon. Ei voitu olla täysin varmoja, onko juuri A kuljettanut astiat tilalle vai ei, mutta voitiin olla varmoja, että kyseiset jätteet ovat peräisin X Oy:n toiminnasta. Käräjäoikeudessa katsottiin toteen näytetyksi, että A oli syyllistynyt törkeään ympäristön turmelemiseen, ja näin ollen yhteisösakko (50 000 markkaa) tuomittiin samastamisen perusteella. Hovioikeudessa yhteisösakko kuitenkin jätettiin tuomitsematta kohtuuttomuusperusteella – yhtiö oli pieni ja A oli sen toiminnasta yksin vastuussa, joten yhteisösakko olisi hovioikeuden perustelujen mukaan kohdistunut todellisuudessa A:han.³¹⁹ Näin ollen tässäkin tapauksessa ei päästy soveltamaan anonyymiä syyllisyyttä.

Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisu R 05/743 7.11.2006 on mielenkiintoinen oikeushenkilön rangaistusvastuun näkökulmasta. Siinä X Oy sekä sen hallituksen jäsenet A ja B tuomittiin rangaistuksiin siitä, että X Oy:n toiminnassa oli varastoitu, säilytetty ja käsitelty yhtiön soranotto-toiminnassa käyttämiä koneita ja laitteita sekä niissä tarvittavia polttoaineita ja muita öljy-yhdisteitä siten, että soranottoalueella oli aiheutunut öljyvahinkoja ja öljyvahingon vaaraa öljyn joutuessa maaperään. Mielenkiintoista oli, että A:lle ja B:lle vaadittiin rangaistusta ympäristön turmelemisesta, kun taas yhtiölle vaadittiin yhteisösakkoa tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta. Nämä rikokset myös luettiin syyksi käräjäoikeudessa, ja hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua. Yhtiö tuomittiin siis samasta toiminnasta mutta eri tunnusmerkistön perusteella rangaistukseen kuin yhtiön johdossa toimineet henkilöt, eli tavallaan ratkaisu lähen-telee anonyymiä syyllisyyttä, vaikka sitä käräjäoikeus ei liene tarkoittanut. On erikoista, että käräjäoikeudessa päädyttiin tähän ratkaisuun, sillä vaaditun vahingon vaaran laatu ja laajuus ovat ympäristön turmelemisessä ja tuottamuksellisessa ympäristön turmelemisessä erilaiset –

³¹⁹ Tosin tässäkin tapauksessa olisi mielestäni voitu käyttää samaa perustetta kuin eriävä neuvos käytti ratkaisussa KKO 2002:39 – kun A tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen, joka ei ole varallisuuteen kohdistuva seuraamus, olisi yhteisösakkoon hyvin voitu tuomita. Mielestäni yhteisösakko olisi myös pitänyt tuomita, koska kyseessä oli erittäin piittaamaton ympäristön turmelemisen törkeä tekemuoto.

perusmuodossa riittää abstrakti vaara, kun taas tuottamuksellisessa ympäristön turmelemisessa vaaran tulee olla konkreettinen ja laajuudeltaan laajempi. Olisi ollut ymmärrettävämpää, jos A ja B olisi tuomittu törkeästä ympäristön turmelemisesta ja X Oy tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta, jolloin kyseessä olisi voinut olla sama toiminta ja sama aiheutettu vaara.

Hovioikeuksien ratkaisujen joukossa oli tapauksia, joihin olisivat tosiseikkojen puolesta sopineet myös yhdysvaltalaiset rangaistusvastuun mallit. Kuuteen tapaukseen olisi mielestäni sopinut *corporate ethos* -malli.³²⁰ Hyvänä esimerkkitapauksena voidaan mainita Lokapojat-tapaus, Helsingin HO R 12/2475 30.8.2013. Lokapojat Oy suoritti erilaisten nestemäisten jätteiden tyhjennyksiä. Yhtiö toimitti monen vuoden ajan erilaisia asiakkailta haettuja jätteitä muualle kuin laillisiin jätteenkäsittelypaikkoihin, jätteitä läjitettiin yhtiön kiinteistölle, jätteitä sekoitettiin keskenään ja haudattiin maahan sekä erilaisia kemikaaleja päästettiin ympäristöön. Hallituksen puheenjohtaja A, hallituksen jäsen B sekä 11 yhtiön työntekijää tuomittiin käräjäoikeudessa rangaistuksiin, mutta yhteisösakkoa ei tuomittu, sillä käräjäoikeus katsoi, että yhteisösakon tuomitseminen olisi ollut kohtuutonta erityisen ankara menettämisseuraamus ja vahingonkorvaukset huomioon ottaen. Lisäksi katsottiin, että yhteisösakon vaikutukset olisivat kohdistuneet todellisuudessa A:han ja B:hen, jotka oli paitsi tuomittu vankeusrangaistuksiin, myös liiketoimintakieltoihin. Hovioikeus ei muuttanut ratkaisua yhteisösakon osalta.³²¹ *Corporate ethos* -malliin soveltuvan tapauksesta tekee se, että yhtiön työntekijät kertoivat oikeudessa, että yhtiössä oli ollut menettelytapana ”systemaattinen väärintekemisen kulttuuri, jonka mukaan [oli] pitänyt toimia sillä uhalla, että työsuhde päätetään”. Näin ollen yhtiössä oli ollut vallalla toimintakulttuuri, joka oli kannustanut, ellei jopa pakottanut, rikosten tekemiseen.³²²

Paikansin myös aineistosta kolme ratkaisua, joissa olisi voitu perustaa oikeushenkilön rangaistusvastuu *collective knowledge* -tyyppiselle ajattelulle.³²³ Kaikille tapauksille on yhteistä se, että syytettyinä on ollut oikeushenkilön lisäksi monia henkilövastaajia. Yksi niistä on jo mainittu Helsingin hovioikeuden ratkaisu R 16/1677 29.6.2018, jossa yhtiön työntekijä pumppasi liuotinbensiniä epähuomiossa sadevesiviemäriin. Tapauksessa ei katsottu, että kenenkään henkilövastaajan huolimattomuus yksinään olisi törkeää, ja näin ollen syytteet hylättiin kaikkien osalta. *Collective knowledge* -mallin perusteella olisi voitu yhdistää kaikkien henkilövastaajien

³²⁰ Helsingin HO R 12/2475 30.8.2013, Helsingin HO R 15/2177 11.4.2017, Itä-Suomen HO R 05/743 7.11.2006, Kouvolan HO R 09/1026 5.8.2010, Turun HO 05/378 29.11.2006 ja Vaasan HO R 16/234 23.11.2016.

³²¹ Joidenkin henkilövastaajien osalta ratkaisua muutettiin.

³²² Lokapojat-tapauksen ratkaisu ei ole mielestäni aivan onnistunut. Kyseessä on ollut laajamittainen ja pitkään jatkunut toiminta, jonka vuoksi yhtiö olisi mielestäni pitänyt tuomita yhteisösakkoon. Erityisen tuomittavan toiminnasta tekee mielestäni juurikin yhtiön ympäristöstä piittaamaton toimintakulttuuri.

³²³ Helsingin HO R 16/1677 29.6.2018, Rovaniemen HO R 10/606 29.12.2010 ja Turun HO R 12/988 17.6.2013.

tietoisuudet yhdeksi kokonaisuudeksi, ja yhteensä heidän tietoisuutensa olisi voinut riittää tuomitsemiseen. Turun hovioikeuden ratkaisussa R 12/988 17.6.2013 taas yhteisösakko tuomittiin betonijätteen varastoinnista yhtiön kiinteistölle ympäristön turmelemisesta samastamisen perusteella, sillä toimitusjohtaja tuomittiin rangaistukseen. Mielenkiintoista tapauksessa on se, että myös neljä muuta yhtiön työntekijää tuomittiin rangaistuksiin, mutta yhteisösakko perustui vain toimitusjohtajan toimintaan. Mikäli olisi käytetty *collective knowledge* -mallia, olisi kaikkien työntekijöiden toiminta ja tietoisuus voitu laskea yhteen ja tuomita yhtiö sen perusteella yhteisösakkoon. Tapauksessa Rovaniemen HO R 10/606 29.12.2010 X Ky:n toiminnassa kuljetettiin Y Oy:ltä vastaanotettua lajittelematonta rakennusten purkujätettä A:n (X Ky:n vastuunalainen yhtiömies) omistamalle tilalle ja X Ky:n omistamalle tilalle ja ilman ympäristölupaa hävitettiin purkujätettä. B oli vastannut X Ky:n puolesta kuljetuksen järjestämisestä. C:tä ja D:tä (Y Oy:n toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen sekä hallituksen puheenjohtaja) syytettiin tapauksessa siitä, että he olivat laiminlyöneet huolehtia siitä, että jäte luovutetaan X Ky:lle asianmukaisesti. Y Oy:n edustaja E oli käytännössä huolehtinut jätteen luovuttamisesta X Ky:lle. X Ky:llä ei ollut tarvittavaa lupaa jätteen vastaanottamiseen, joten jätettä ei olisi saanut sille luovuttaa. Käräjäoikeus tuomitsi A:n ja E:n ympäristön turmelemisesta, ja totesi, että koska C:n ja D:n osalta syytteet hylättiin, myös Y Oy:n osalta tulee hylätä yhteisösakkovaatimus (hovioikeudessa oli kyse enää X Ky:n yhteisösakosta ja tuomiota ei sen osalta muutettu). *Collective knowledge* -mallin perusteella oltaisiin kuitenkin voitu laskea yhteen C:n, D:n ja E:n tietoisuudet ja tuomita Y Oy yhteisösakkoon. Lisäksi on jälleen huomattava, että käräjäoikeus oli virheellisesti todennut, että oikeushenkilön yhteisösakkovaatimus on hylättävä, koska henkilövastaajien osalta syyte hylättiin. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä anonyymien syyllisyyden mahdollisuus on aina olemassa, vaikka yksittäisiä syyllisiä henkilövastaajia ei löytyisi.

Yhteenvedon hovioikeusratkaisujen analyysistä totean, että oikeushenkilön yhteisösakkoon tuomitsemisen edellytykset ovat täyttyneet monessa sellaisessa ratkaisussa, jossa hovioikeus on kuitenkin päättänyt jättää yhteisösakon tuomitsematta. Vastuumalleja on käytetty varovasti, ja suurin osa tapauksista perustuu samastamiseen. Kohtuuttomuusperusteeseen on vedottu hyvin monessa ratkaisussa, vaikka vastuuhenkilö olisikin tuomittu vankeusrangaistukseen ja näin ollen yhteisösakko ei olisi muodostunut vastuuhenkilön varallisuuteen kohdistuvaksi kohtuuttomaksi seuraamukseksi. Uskon, että monipuolisemmalla oikeushenkilön rangaistusvastuun mallivalikoimalla voitaisiin mahdollisesti lisätä tuomioistuinten aktiivisuutta tuomita yhteisösakkoja ja näin paremmin turvata ympäristönsuojelun ja ympäristön oikeuksien toteutuminen. Seuraavassa pääluvussa käsitelen ensin oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeutusta ympäristöri-

koksissa ja sen jälkeen vertailen pääluvuissa 2 ja 3 esittelemiäni oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja, pyrkien löytämään malleista ne elementit, jotka parhaiten toteuttaisivat nämä tavoitteet.

6 Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallien vertailua ympäristörikoksissa

6.1 Oikeushenkilön toiminnassa tehtyjen ympäristörikosten kriminalisointi

Rikosoikeudessa kriminalisointeja voidaan perustella rangaistusteorioilla, jotka jakautuvat sovitusteorioihin ja preventioteorioihin. Sovitusteoriat perustelevat kriminalisoinnin itse rikoksella. Koska rikoksentekijä on saanut ympäristössään aikaan haitallisen seurauksen, hän ansaitsee toiminnastaan rangaistuksen.³²⁴ Preventioteoriat taas perustelevat kriminalisoinnin yhteiskunnallisen hyödyn kautta. Preventioteorioiden mukaan rangaistukset vaikuttavat yhtäältä yleisestävasti (rangaistukset vähentävät ihmisten halukkuutta tehdä rikoksia ylipäättään) ja toisaalta erityisestävasti (rangaistukset vähentävät nimenomaisesti rangaistun henkilön halukkuutta tehdä rikoksia enää tulevaisuudessa).³²⁵ Yleisestävä vaikutus jakautuu välilliseen yleisestävyyteen eli integraatiopreventioon, joka muokkaa ihmisten moraalialia ja käyttäytymistä ja saa heidät näin pidättäytymään rikosten tekemisestä, sekä välittömään yleisestävyyteen, jota kutsutaan myös pelotevaikutukseksi tai pelotuspreventioksi.³²⁶ Pelotevaikutuksen toimintaperiaate yksinkertaistettuna on, että pelko rangaistuksesta saa ihmiset pidättäytymään tekemästä rikoksia.³²⁷

Yhdysvaltalainen oikeuskirjallisuus on perinteisesti korostanut pelotevaikutusta kriminalisoinnin oikeuttavana perusteena.³²⁸ Rikoksissa, joihin ryhdytään ilman sen suurempaa ennakkoharkintaa, pelotevaikutuksella ei ole juurikaan merkitystä. Sen sijaan rikoksissa, joissa tekoon ryh-

³²⁴ Kyseessä on siis eräänlainen kostomentaliteetti. Ks. sovitusteorian historiasta Tapani *et al.* 2019, s. 32–34.

³²⁵ Lappi-Seppälä 2006, s. 67.

³²⁶ Koskinen 1996, s. 131.

³²⁷ Lappi-Seppälä 2006, s. 69.

³²⁸ Ks. esim. Thornton *et al.* 2005, s. 263. Kyseisessä tutkimuksessa tuloksena oli, että lainmukaisesti toimivat oikeushenkilöt saattavat kiinnittää ylimääräistä huomiota toimintaansa pelotevaikutuksen takia, kun taas oikeushenkilöihin, jotka toimivat laittomasti, perinteinen pelotevaikutus ei välttämättä tehoa, ks. Thornton *et al.* 2005, s. 282–283. Pelotevaikutusta on oikeuskirjallisuudessa myös kritisoitu, ks. Hamdani – Klement 2008, s. 271.

dytään harkiten, usein taloudellisessa hyötymistarkoituksessa, kuten talousrikoksissa, pelotevaikutukselle jää enemmän jalansijaa.³²⁹ Koska oikeushenkilöt harvemmin syyllistyvät intohimorikoksiin, vaan niiden tekemät rikokset ovat usein talousrikoksia tai muita harkittuja rikoksia,³³⁰ pelotevaikutus on usein otettu huomioon oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarkasteltaessa.

Suomalainen näkökulma yleisestäävyydestä eroaa jonkin verran yhdysvaltalaisesta näkökulmasta. Pelotevaikutuksen sijaan huomiota kiinnitetään enemmän välilliseen yleisestäävyyteen ja rikosoikeuden moraalia luovaan vaikutukseen.³³¹ Kuten mainitsin ympäristörikosoikeusluvun yhteydessä, ympäristörikosoikeuskin tähtää pelottelun sijaan enemmänkin opettamaan ja kannustamaan kansalaisia toimimaan ympäristölle suotuisalla tavalla. Toisaalta, pelotevaikutus voidaan kuitenkin Suomessakin ottaa huomioon rikoksissa, joissa on kysymys suunnitelmallisesta, hyötyjen ja haittojen punnintaan perustuvasta rikollisuudesta.³³² Koska oikeushenkilöiden toiminnassa tehty ympäristörikokset usein ovat tällaista rikollisuutta, lienee pelotevaikutuksella olevan Suomessakin jonkin verran käyttöalaa, kun perustellaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta ympäristörikoksissa. Pelotevaikutusta ei suomalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä tavoitella rangaistusten täytäntöönpanon kautta eli tuntuvilla rangaistuksilla ja pitkillä vankilatuoimioilla, vaan pelotevaikutus liittyy rikostunnusmerkistöjen asettamiin rangaistuksiin ja rangaistusten tuomitsemiseen.³³³

Tolvanen on esittänyt, että pelotevaikutuksen sijaan tulisi puhua luottamuksesta. Lakia rikkoneiden henkilöiden (tai oikeushenkilöiden) tuomitseminen rangaistuksiin lisää ihmisten luottamusta järjestelmän toimivuuteen ja siihen, että rikolliset todellisuudessa saatetaan vastuuseen teoistaan.³³⁴ Tämän ajatuksen olen valmis allekirjoittamaan. Mikäli oikeushenkilöt eivät joudu rangaistusvastuuseen niiden toiminnassa tapahtuneista rikoksista, edes silloin kun oikeushenkilön voidaan todistaa vaikuttaneen rikoksen tapahtumiseen toimintakulttuurin tai oikeushen-

³²⁹ Weissman 2007, s. 428 ja myös Tapani *et al.* 2019, s. 43.

³³⁰ Baysinger 1991, s. 353: ”*Organizational crimes are economic; they are not crimes of passion. Individuals typically commit economic crimes with the expectation that they will be made better off in terms of income, status or security by choosing a criminal activity than they would by choosing non-criminal acts. Therefore, organizational crimes are simply the means by which individuals accomplish legitimate organizational objectives to maintain or advance their standing in the firm.*”

³³¹ Koskinen 1996, s. 131: ”Rangaistavista teoista ei pidättäydytä konkreettisen rangaistuksen pelosta vaan siksi, että tietyt pelisäännöt on niin vahvasti sisäistetty, ettei niiden rikkominen kerta kaikkiaan tule vakavasti kyseeseen mahdollisena käyttäytymisvaihtoehtona.” Ks. myös Pirjatanniemi 2005, s. 235–236.

³³² Ks. Koskinen 1996, s. 131.

³³³ Tapani *et al.* 2019, s. 40.

³³⁴ Ks. Tolvanen 2009, luku 9.

kilössä vallitsevien asenteiden kautta, on tämä omiaan rapauttamaan ihmisten luottamusta järjestelmän toimivuuteen. Tämä luottamusnäkökulma siis puhuu oikeushenkilön tekemien ympäristörikosten kriminalisoinnin puolesta.

Ultima ratio -periaate sen sijaan näyttäisi puhuvan oikeushenkilön tekemien ympäristörikosten kriminalisointeja vastaan. *Ultima ratio* -periaatteen mukaan rikosoikeuden tulisi olla viimesijainen keino puuttua yhteiskunnalle haitalliseen toimintaan, eli kriminalisointeihin turvaudutaan vasta siinä tilanteessa, kun muut keinot ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Tällä pyritään lopulta siihen, että vain kaikkein vakavin haitallinen toiminta kriminalisoidaan, sillä rikosoikeusjärjestelmä ei toimi, jos kaikesta seuraa rangaistus.³³⁵ Toisaalta *ultima ratio* -periaatteen mukaista ajattelua ilmentää mielestäni jo se, että kaikkein vähäisimmät ympäristöä pilaavat ja haitallisesti muokkaavat toiminnot on jätetty aineelliseen ympäristölainsäädäntöön (esimerkiksi ympäristönsuojelulain rikkominen), kun vain vakavin toiminta on säädetty osaksi rikoslain 48 lukua.³³⁶

Ultima ratio -periaatetta myötäillen on esitetty, että rikosoikeudellinen sääntely ei ole oikea eikä tehokas keino ohjailla oikeushenkilöitä, sillä muut keinot, esimerkiksi hallinnolliset sanktiot ja yksityisoikeudelliset keinot, kuten vahingonkorvausoikeus, ovat tehokkaampia.³³⁷ Ympäristövahinkojen osalta rikosoikeus ei ole ainoa sääntelykeino, vaan vahingonkorvausoikeus, erityisesti laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (YVL), säätelee ympäristövahinkojen korvaamista.³³⁸ YVL:n 7 § asettaa ankaran vastuun ympäristövahinkojen korvaamisesta sille, jonka harjoittamasta toiminnasta ympäristövahinko johtuu sekä tähän rinnastettavasta tahosta, sekä sille, jolle ympäristövahingon aiheuttanut toiminta on luovutettu, mikäli tämä ei ollut toiminnan saadessaan vilpittömässä mielessä. Näin ollen ympäristövahingot korvataan tehokkaasti, ja vahingonkärsijän näkökulmasta vahingonkorvaus lieneekin riittävä seuraamus ympäristöhaitasta. Mikäli vahingonkärsijä saa korvauksen haitan aiheuttajalta, hänelle ei välttämättä

³³⁵ Ks. *ultima ratio* -periaatteesta mm. Frände 2012, s. 22 ja Tapani *et al.* 2019, s. 103–106.

³³⁶ Toki voitaisiin esittää myös ajatus, että ympäristörikkomus (RL 48:3), joka sisältää kokonaisuutena arvioiden vähäisimmät teot, on tarpeeton kriminalisointi. Mielestäni se kuitenkin kuvaa rikoslaissa yleisesti vallalla olevaa kolmiportaista törkeysluokitusta: lievä teko, perusmuotoinen teko ja törkeä teko.

³³⁷ Khanna 1996, s. 1478. Fischelin ja Sykesin mielestä rikosoikeudellisten sanktioiden oikeushenkilöille aiheuttamat haitat ylittävät niiden tarjoamat hyödyt, ja johtavat helposti liialliseen pelotteeseen ("*overdeterrence*"), ks. Fischel – Sykes 1996, s. 322 ja 332. Myös Hamdani ja Klement korostavat oikeushenkilön rangaistusvastuun aiheuttamia yhteiskunnallisia haittoja, ks. Hamdani – Klement 2008, s. 308.

³³⁸ YVL toimii erityislakina, johon on otettu ympäristövahinkojen korvaamiseen liittyvät erityissäännökset niiltä osin kuin on haluttu poiketa vahingonkorvauslaista (412/1974). Niihin kysymyksiin, joihin YVL ei anna vastausta, sovelletaan vahingonkorvauslakia. Ks. Hemmo 2005, s. 250.

ole enää relevantti kysymys, saako haitan aiheuttaja osakseen myös jonkin rikosoikeudellisen seuraamuksen.

Vahingonkärsijälle tärkeä kysymys on korvauksen saaminen aiheutuneista haitoista, mutta ympäristön itsensä kannalta tärkeämpi on kysymys ympäristövahinkojen korjaamisesta eli ympäristön saattamisesta tilaan, jossa se oli ennen vahingon tapahtumista. Vuonna 2009 on Suomessa astunut voimaan ympäristövahinkodirektiivi, joka keskittyy ympäristövahinkojen ennaltaehkäisemiseen ja korjaamiseen pelkän jälkikäteisen rahallisen korvauksen sijasta, sekä laki eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta (383/2009). Näiden säännösten myötä painopiste on siirtynyt yhä enemmän kohti ympäristöarvojen tunnustamista sellaisenaan ja ympäristön tilan ennallistamista.³³⁹

Sekä vahingonkärsijän että ympäristön näkökulmasta vaikuttaisi siis siltä, että vahingonkorvausoikeus riittää ympäristövahinkojen kyseessä ollessa. Rikoksenteijän itsensä, eli tässä tapauksessa oikeushenkilön, näkökulmasta taas on otettava huomioon se, että vahingonkorvaukset voivat olla hyvinkin suuria ja toimia hyvinkin tehokkaana pelotteena. Ja jos rikosprosessissa tuomitaan yksittäinen rikoksenteijä rangaistukseen ympäristörikoksesta, ja todetaan rikoksen tapahtuneen oikeushenkilön toiminnassa, voidaan oikeushenkilö tuomita menettämään valtiolle rikoshyötynä merkittäviäkin summia. Näin ollen varallisuuteen kohdistuvat seuraamukset, jotka oikeushenkilölle ympäristörikoksesta aiheutuvat, saattaisivat muodostua kohtuuttomiksi, mikäli vahingonkorvauksen ja menettämisseuraamuksen lisäksi tuomittaisiin vielä yhteisösakkoa. Tämä ei kuitenkaan mielestäni estä koko oikeushenkilön rangaistusvastuuta, sillä kohtuuttomien tilanteiden syntyminen on estetty RL 9:4:llä, joka määrittää yhteisösakon tuomitsematta jättämisen edellytykset.

Ultima ratio -periaatteesta huolimatta olen sitä mieltä, että oikeushenkilö tulisi voida asettaa rangaistusvastuuseen sen toiminnassa tapahtuneesta ympäristörikoksesta. Oikeushenkilöillä on yhä suurempi merkitys yhteiskunnalliselle toiminnalle ja taloudelle, ja tämän vuoksi niiden toimintaa on ohjailtava myös rikosoikeudellisella vastuulla yksityisoikeuden ja vahingonkorvausoikeuden lisäksi.³⁴⁰ Oikeushenkilöiden rikollisuudella voi olla suuret negatiiviset vaikutukset

³³⁹ Ks. lisää ympäristövahinkojen korvaamisesta ja korjaamisesta nykyisen lain mukaisesti esim. Vapaavuori 2014.

³⁴⁰ Tätä mieltä oli myös ympäristöministeriö antaessaan lausunnon oikeushenkilön rangaistusvastuusta, ks. Puumalainen 1988, s. 2. Myös Suomen Nimismiesyhdistys mainitsi lausunnossaan, että rangaistuksenluonteisella moitteella ja sen myötä julkisuudella voisi olla yhteisörikollisuutta ennaltaehkäisevä vaikutus, ks. Puumalainen 1988, s. 12.

yhteiskuntaan, joten rangaistusjärjestelmän pelotevaikutus tulee ulottaa myös oikeushenkilöihin.³⁴¹ Ympäristörikokset ovat vakavia rikoksia, joilla on kauaskantoiset seuraukset paitsi ympäristöön itseisarvona, myös ihmisiin ja yhteiskuntaan.³⁴² Lisäksi rikosoikeudellisella sanktiolla on vahvempi moitearvo kuin vahingonkorvauksella, sillä vahingonkorvaus on helpompi käsittää pelkäsi oikeushenkilön liiketoiminnassa syntyneeksi kuluksi, kun taas rikosoikeudellinen sanktio antaa vahvemman viestin – myös ulkopuolisille – toiminnan haitallisuudesta ja moitittavuudesta.³⁴³ Rikosoikeudellinen sanktio antaa vaikutelman, että ympäristörikoksissa on todellakin kyse rikollisuudesta, eikä vain toiminnan ylimääräisistä kustannuksista.³⁴⁴ Todellinen oikeushenkilön rangaistusvastuu sen toiminnassa tapahtuneista rikoksista lisää myös kansalaisten luottamusta rikosoikeusjärjestelmään. Tämän vuoksi katson, että ympäristörikoksia – mukaan luettuna oikeushenkilön toiminnassa tehdyt ympäristörikokset – tulee säännellä myös rikoslain keinoin.

6.2 Oikeushenkilö moraalisenä toimijana

Voinemme olla yhtä mieltä siitä, että oikeushenkilö ei ole samanlainen henkilö kuin kuka tahansa ihminen. Tutkielmani johdannossa totesin oikeushenkilön olevan juridinen konstruktio, joka ei ole olemassa reaali maailmassa luonnollisten henkilöiden tapaan, eikä toimi ja ajattele samalla tavalla kuin ihmiset. Jonkinlainen persoonallisuus, tai ainakin toimijuus, oikeushenkilöille on tosin myönnettävä, jotta voitaisiin oikeuttaa sellaiset oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit, jotka perustuvat oikeushenkilön itsenäiseen toimijuuteen. Ledermanin mukaan oikeustieteilijöiden näkemykset oikeushenkilöiden toimijuudesta voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään: Ensinnäkin ovat ne, joiden mielestä oikeushenkilöt ovat fiktiivisiä, pelkkiä oikeudellisia konstruktioita, jotka eivät voi olla toimijoita itsessään (*“fictitious approach”*), toiseksi ovat ne, joiden mielestä oikeushenkilöt ovat reaalisia toimijoita itsessään (*“realist approach”*), ja kolmanneksi ne, jotka eivät ole kumpaakaan mieltä vaan tarjoavat joitakin muita selitysmalleja oikeushenkilön rangaistusvastuulle.³⁴⁵ Minä koen vahvasti kuuluvani toisena mainittuun realistien

³⁴¹ Bucy 1991, s. 1096.

³⁴² Vahingonkorvausoikeuden määrittelemä ”vahingonkärsijä” ei siis ole ympäristörikoksen ainoa uhri, vaan uhreja on ympäristörikoksissa huomattavasti enemmän.

³⁴³ Tätä mieltä oli myös Helsingin hovioikeus lausunnossaan oikeushenkilön rangaistusvastuusta, ks. Puumalainen 1988, s. 4. Toisaalta, vahva moite voidaan nähdä myös riskinä, ks. Pirjatanniemi 2005, s. 196: ”Rangaistavuuteen liittyvä vahva symbolinen lataus on omiaan ohjaamaan huomiomme yksittäiseen tekoon vähittäisen yhteisen kuormittamisen sijasta. Ympäristönäkökulmasta tämä on merkittävä riski. Ympäristövastuuta ei pidä kaventaa pelkäsi rangaistusvastuuksi.” Ks. myös Tolvanen 2009, luku 9: *“Even if the criminal liability of legal persons seems (cautiously) to work in the struggle against economic crimes we have to realize that we can’t save the globe by penalizing.”*

³⁴⁴ Näin myös Brickey 1996, s. 507–508.

³⁴⁵ Lederman 1985, s. 295.

ryhmään. French on todennut, että oikeushenkilöt eivät pohjimmiltaan ole pelkkiä fiktioita, vaan niistä on erotettavissa ainakin jonkinlainen moraalinen persoona.³⁴⁶ Tämän tulkintansa French palauttaa pohjimmiltaan *Platonin* ajatuksiin valtiosta eräänlaisena henkilönä.³⁴⁷ French huomauttaa myös, että nykyajan monimutkainen oikeushenkilö muistuttaa Platonin kuvailemaa valtiota.³⁴⁸ Tämän tutkielman puitteissa ei ole tarpeellista eikä tutkielman pituus huomioon ottaen mahdollistakaan tehdä syvällisempää filosofista katsausta oikeushenkilön persoonaan. Kaikkien luvuissa 2 ja 3 mainittujen oikeushenkilön rangaistusvastuumallien huomioon ottaminen edellyttää kuitenkin sen hyväksymistä, että oikeushenkilöillä on jonkinlainen moraalinen toimijuus, ja että voimme vastata oikeushenkilön kielteiseen toimintaan asettamalla oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.

Oikeushenkilön moraaliseen toimijuuteen päästään mielestäni parhaiten käsiksi oikeushenkilön toimintakulttuurin kautta. Toimintakulttuuria voidaan pitää eräänlaisena oikeushenkilön vastineena luonnollisen henkilön tietoisuudelle.³⁴⁹ Tämän tulkinnan mukaisesti siinä missä rikoksen rangaistavuus perustuu luonnollisen henkilön kohdalla syyllisyyteen, oikeushenkilön kohdalla rangaistavuus voisi perustua toimintakulttuuriin. Toimintakulttuuria arvioidessa tulee ottaa huomioon ne seikat, jotka on listattu *corporate ethos* –mallia käsittelevässä alaluvussa 3.2.4 sekä arvioida toimintakulttuuria kokonaisuudessaan. Seuraavassa alaluvussa vertailen ja arvioin oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja ja esitän ehdotukseni toimintakulttuuriin perustuvasta oikeushenkilön rangaistusvastuun mallista.

³⁴⁶ Ks. esim. French 1984, s. ix: ”Corporations are accused of polluting the environment, blamed for destroying the economic structure of a community, praised for community service projects, credited with providing jobs for members of oppressed minorities, and indicted for felonies. Corporations are far from being social fictions. A moral theory that must treat them as such is sadly impoverished.” ja French 1984, s. 47: ”[C]orporations are organizations or associations including human beings. That should not, however, rule out the possibility of their having metaphysical status, as being intentional actors in their own right, and being thereby full-fledged moral persons.” Ks. myös Donaldson 1982, s. 1–2, 23. Donaldsonin mukaan oikeushenkilöllä ei voi olla moraalista persoonaa (”moral person”), mutta jonkinlainen moraalinen toimijuus (”moral agent”) kylläkin.

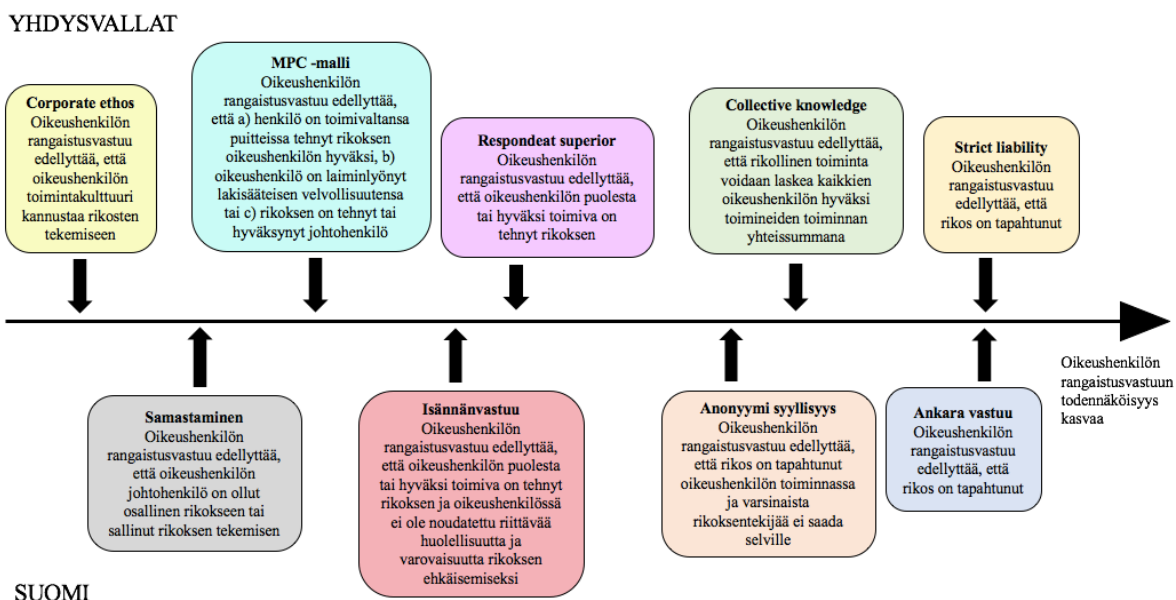
³⁴⁷ Platon vertaa valtiota ihmiseen etsiessään oikeudenmukaisuutta: ”Oikeudenmukaisuuttahan voi olla yhtä hyvin yksityisessä ihmisessä kuin kokonaisessa valtiossakin? - - [V]oimme ensiksi tutkia, millaista [oikeudenmukaisuus] valtioissa on. Sen jälkeen tutkimme sitä yksilössä tarkastelemalla, löydämmekö tästä pienemmästä hahmosta yhtäläisyyttä suuremman kanssa.” Ks. Platon 2012, s. 63.

³⁴⁸ ”In effect, in Plato’s Republic, status, determined by natural talents rather than contractual arrangements between theoretical equals, determines the structure of human social relations. In this respect the modern decentralized multinational corporation very nearly mirrors Plato’s conception.” French 1984, s. 97.

³⁴⁹ Samansuuntaisesti myös Jönsson 2004, s. 155.

6.3 Rangaistusvastuumallien vertailua

Edellisissä alaluvuissa olen perustellut oikeushenkilön rangaistusvastuuta ympäristörikoksissa sekä kriminaalipoliittisesta näkökulmasta että filosofisesta näkökulmasta. Omaksumani filosofisen näkökulman mukaan oikeushenkilöllä voidaan katsoa olevan jonkinlainen moraalinen toimijuus, joka mahdollistaa oikeushenkilön syyllistymisen rikokseen. Syyllisyyden ilmentäjänä toimii oikeushenkilön toimintakulttuuri. Kun hyväksymme oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeutuksen ja tärkeyden ympäristörikoksissa, voimme siirtyä pohtimaan, mitkä luvuissa 2 ja 3 esitettyjen rangaistusvastuumallien piirteistä sopisivat parhaiten ympäristörikoksiin takaamaan sen, että oikeushenkilö asetetaan rangaistusvastuuseen sen toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista. Seuraavaksi tarkastelen kuvallisten esitysten avulla kahta eri oikeushenkilön rangaistusvastuumallien elementtiä: Ensiksi sitä, miten todennäköisesti oikeushenkilö joutuu rangaistusvastuuseen toiminnassaan tapahtuneesta rikoksesta eri mallien mukaan, ja toiseksi sitä, keskitytäänkö malleissa oikeushenkilöön itseensä vai sen sisällä toimiviin luonnollisiin henkilöihin.

Kuvio 2: Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit rangaistusvastuun todennäköisyyden mukaan

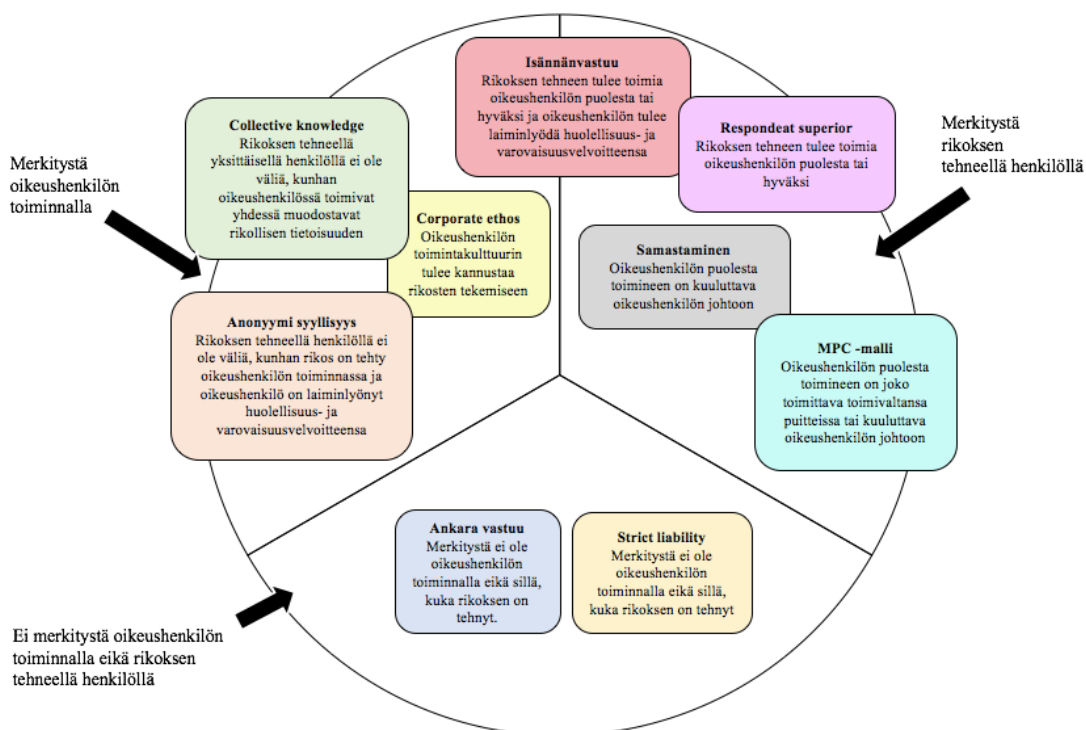
Kuvioon 2 olen järjestänyt oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit janalle, joka kuvaa oikeushenkilön rangaistusvastuun todennäköisyyttä. Janan yläpuolella ovat Yhdysvaltain mallit ja alapuolella Suomen mallit. Mitä enemmän janalla liikutaan oikealle, sitä todennäköisempää rangaistusvastuun aktualisoituminen on, eli sitä helpompi oikeushenkilö on saattaa rangaistusvastuuseen. Näin jana kuvaa myös oikeushenkilön rangaistusvastuun ankaruutta: mitä ankarampi

on suhtautuminen oikeushenkilön toiminnassa tehtyihin rikoksiin, sitä enemmän liikutaan janalla oikealle. Ankaruus vastuu ja sen Yhdysvaltain vastine *strict liability* ovat luonnollisesti janan oikeassa päässä, sillä ne eivät edellytä minkäänlaista näyttöä siitä, että oikeushenkilö tai joku sen sisällä toimiva luonnollinen henkilö olisi syyllistynyt rikokseen tahallisesti tai huolimattomuudesta. Riittää, että rikos on tehty ja rikos on seurausta oikeushenkilön toiminnasta. Seuraavana oikealta janalla on *collective knowledge*, joka ei edellytä kenenkään yksittäisen henkilön tekemää rikosta, vaan rikos voidaan laskea kaikkien oikeushenkilössä toimivien toiminnan ja ajatusten yhteissummaksi. Suomalainen vastine anonyymi syyllisyys sijoittuu samoille kohdille janalla, kuitenkin hieman amerikkalaista vastinettaan lievempänä, sillä anonyymi syyllisyys olettaa, että oikeushenkilössä on kuitenkin joku yksittäinen henkilö, joka rikoksen on tehnyt, häntä vain ei saada selville tai muuten vastuuseen rikoksesta. Seuraavana parina janalle sijoittuvat yhdysvaltalainen *respondeat superior* ja suomalainen isännänvastuu. *Respondeat superior* on hieman suomalaista vastinettaan ankarampi, sillä oikeushenkilö voidaan tuomita, vaikka yksittäinen henkilö olisi toiminut oikeushenkilön toimintaohjeiden tai *compliance*-ohjelman vastaisesti. Isännänvastuu taas vapauttaa oikeushenkilön rangaistusvastuusta, mikäli oikeushenkilössä on noudatettu riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. MPC-mallia on vaikea asettaa tiettyyn kohtaan janalla, koska se kattaa kolme erilaista vastuutilannetta. Vastuu on kuitenkin rajattu vain tiettyjen henkilöpiirien toimintaan, ja lisäksi oikeushenkilö voi vapautua vastuusta *due diligence* –puolustuksella, joten en pidä MPC-mallia kovin ankarana. Samastamisessa taas vaaditaan juuri johtohenkilöiden toimintaa, joten se sijoittuu janalla vasempaan päähän. Kaikkein edullisimpana vaihtoehtona oikeushenkilön näkökulmasta pidän *corporate ethos* –mallia, jossa keskitytään oikeushenkilön toimintakulttuuriin, ja Bucyn mallin mukaisesti vieläpä vastuu rikoksiin kannustavan toimintakulttuurin toteuttamisesta on syyttäjällä.³⁵⁰ Mikäli näyttötaakka olisi oikeushenkilöllä, sijoittuisi malli lähemmäs janan oikeaa päätä.

Ympäristörikokset ovat luonteeltaan vakavia ja loukkaavat merkittävää yhteisöllistä oikeushyvää, ja lisäksi ympäristörikoksesta kärsivät yksityisoikeudellisen vahingonkärsijän ohella monet muut tahot. Ympäristörikokset kuuluvat myös oikeushenkilön rangaistusvastuun ydinalueeseen. Mikäli oikeushenkilön toiminnassa syyllistytään ympäristörikokseen, antaa se mielestäni melko selkeän viestin siitä, että oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu tarpeellista varovaisuutta eikä otettu ympäristöriskejä riittävästi huomioon. Lisäksi oikeushenkilöiden tuomitseminen yhteisöosakkoon ympäristörikoksista antaa muille kansalaisille ja oikeushenkilöille

³⁵⁰ Ks. Bucy 1991, s. 1164.

selkeän viestin siitä, ettei yhteiskuntamme hyväksy ympäristönäkökulmien sivuuttamista oikeushenkilöiden toiminnassa. Näistä syistä olen sitä mieltä, että oikeushenkilöt pitäisi olla melko helppoa tuomita rangaistukseen niiden toiminnassa tapahtuneista ympäristörikoksista. Sen takia kannatankin tässä suhteessa melko ankaraa mallia, vaikkakin mielestäni varsinaista ankaraa vastuuta ei ympäristörikoksista voida asettaa.

Kuvio 3: Oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit sen mukaan, onko merkitystä oikeushenkilöllä vai rikoksen tehneellä luonnollisella henkilöllä

Kuvioon 3 olen jaotellut oikeushenkilön rangaistusvastuun mallit ympyrämallin sisälle sen mukaan, keskitytäänkö niissä itse oikeushenkilöön vai yksittäisen rikoksen tehneen luonnollisen henkilön toimintaan. *Respondeat superior*, samastaminen ja MPC-malli tarkastelevat kaikki yksittäisen luonnollisen henkilön toimintaa ja hänen asemaansa oikeushenkilön sisällä. Isännänvastuu tarkastelee rikoksen tehnyttä luonnollista henkilöä, mutta vaatii lisäksi, että oikeushenkilö on laiminlyönyt huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteensa, joten se sijoittuu kahden eri lohkon väliin ympyrämallissa.³⁵¹ *Collective knowledge* ja *corporate ethos* keskittyvät oikeushenkilön toimintaan (*collective knowledge* laskee yhteen kaikkien oikeushenkilössä toimivien toiminnan ja *corporate ethos* taas tarkastelee oikeushenkilön toimintakulttuuria), samoin kuin anonymi syyllisyys, joka kuitenkin ulottuu hieman myös toisen lohkon puolelle olettaessaan,

³⁵¹ Tosin isännänvastuukin viittaa ”huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomisella” siihen, että loppujen lopuksi joku johdon jäsenistä on laiminlyönyt tämän velvollisuuden, ei itse oikeushenkilö.

että rikoksentehtijänä kuitenkin on yksittäinen luonnollinen henkilö oikeushenkilön sisällä, vaikka häntä ei löydettäisikään. Ankara vastuu ja *strict liability* eivät aseta vaatimuksia oikeushenkilön toiminnalle eivätkä sille, kuka rikoksen on oikeushenkilön sisällä tehnyt, sillä riittävää on, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rikos.

Tässä suhteessa oikeushenkilön rangaistusvastuun arvioinnissa pitäisi mielestäni antaa painoarvoa oikeushenkilön toiminnalle, ja nimenomaan oikeushenkilön toimintakulttuurille. Yksittäisiin rikoksentehtijöihin keskittyminen korostaa sitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu pohjimmiltaan yksilövastuulle, ja rajaa tarpeettomasti oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöalaa. Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun malleista on tuomioistuimissa käytetty vain samastamista ja isännänvastuuta, ja eräissä esimerkkinä mainitsemissani tapauksissa käräjäoikeus ei ollut edes näyttänyt tietävän anonyymien syyllisyyden olemassaolosta. On tietysti tärkeää, että rikoksia selvitetessä ja tuomioistuimissa käsiteltäessä pyritään löytämään rikokseen syyllinen henkilö tai syylliset henkilöt, mutta oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneen rikoksen kyseessä ollessa tulisi keskittyä enemmän itse oikeushenkilöön ja oikeushenkilössä valitsevaan toimintakulttuuriin.

Edellisissä kappaleissa tarkastelin erilaisten mallien elementtejä. Tämän tarkastelun jälkeen on aika arvioida, millaiset mallit käytännössä sopisivat ympäristörikoksiin. Selvää lienee se, että mikään esitellyistä malleista ei toimi yksinään. Ankaran vastuun voinen sulkea pois heti alussa, sillä ankara rikosoikeudellinen vastuu on paitsi vieras suomalaiselle rikosoikeusperinteelle ja syyllisyysperiaatteen vastainen, myös liian ankara.³⁵² Samastamista on käytetty kaikkein eniten tutkimissani oikeustapauksissa, ja se tuntuu sopivan parhaiten tilanteeseen, jossa kyseessä on pienempi oikeushenkilö, jonka kaikesta toiminnasta johto käytännössä vastaa. Mikäli kuitenkin nojautuisimme pelkästään samastamiseen, jäisivät rangaistusvastuun alasta pois ne tilanteet, joissa rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa jonkin alemman tason työntekijän suorittaessa työtehtäviään, eli isännänvastuun mukaiset tilanteet. Nämä tilanteet on mielestäni myös tarpeellista sisällyttää rangaistusvastuun alaan, eli isännänvastuu on otettava myös mukaan, sillä muuten oikeushenkilön olisi mahdollista pitää johtohenkilöt tietämättöminä toiminnasta, ja antaa alemman tason työntekijöiden hoitaa rikollinen toiminta.

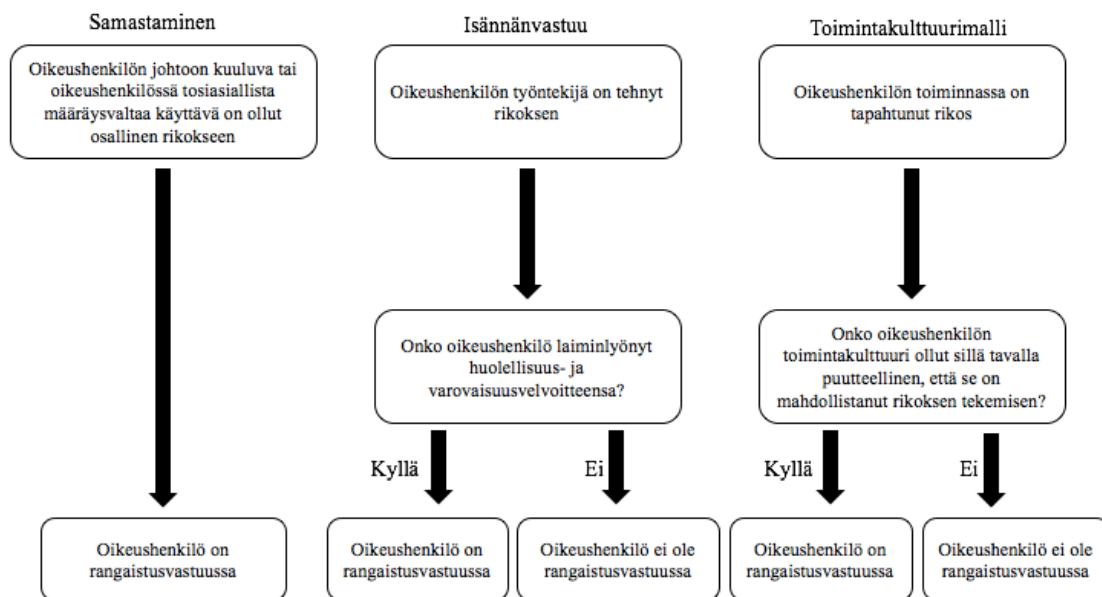
³⁵² Hoppu on maininnut artikkelissaan, että ankaran vastuun säännökset tulevat vahingonkorvausoikeudessa koko ajan lisääntymään, ja ankaran vastuun käyttöala on kasvanut. Ks. Hoppu 1998, s. 1050–1051. En kuitenkaan usko, että mainittu ankaran vastuun laajeneminen voisi ulottua rikosoikeuteen asti.

Samastaminen ja isännänvastuu ovat hyviä ja toimivia lähtökohtia oikeushenkilön rangaistusvastuulle. Huomiotta ei kuitenkaan voida jättää niitä tilanteita, joissa yksittäistä rikoksentekijää ei oikeushenkilön sisältä löydy, mutta rikos on selvästi tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa. Näihin tilanteisiin tarvitaan kolmas malli. Ja siinä missä anonyymiä syyllisyyttä on pidetty lähinnä täydentävänä poikkeussääntönä³⁵³, pitäisi tätä kolmatta mallia pitää samanarvoisena rangaistusvastuun mallina kuin samastamista ja isännänvastuuta, ettei se jäisi samalla tavalla paitioon kuin anonyymi syyllisyys on nyt tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa jäänyt. Tämän mallin pitäisi mielestäni ilmentää oikeushenkilön toimintaa ja toimintakulttuuria enemmän kuin nykyisen anonyymin syyllisyyden, joka perustuu tavallaan oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiselle, mutta ei silti lausu oikeushenkilön toiminnasta tai toimintakulttuurista varsinaisesti mitään. Oikeushenkilö pitäisi nostaa oikeushenkilön rangaistusvastuussa keskiöön, eikä jättää sitä yksilövastuun varjoon.

Yhdysvaltalaiset *collective knowledge* ja *corporate ethos* -mallit tarjoavat esimerkkejä siitä, miten oikeushenkilön itsensä voisi ottaa huomioon oikeushenkilön rangaistusvastuun perustamisessa. Pidän *collective knowledge* -mallia hieman liian ankarana. Johtaisi oikeushenkilön kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen, jos oikeushenkilön tai sen johdon olisi oltava tietoinen kaikkien oikeushenkilössä töitä tekevien luonnollisten henkilöiden kaikista ajatuksista. Mielestäni *corporate ethos* tuntuukin soveltuvan paremmin oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Se tarkastelee oikeushenkilön toimintakulttuuria, kannustaa luomaan mahdollisimman toimivat *compliance*-ohjelmat ja valvomaan työntekijöiden toimintaa. Varsinkin ympäristörikoksiin tällainen malli sopii siksi, että ympäristösäännösten noudattaminen ja ympäristöarvot liittyvät kiinteästi oikeushenkilön toimintakulttuuriin. Olen kuitenkin eri mieltä Bucyn kanssa. Hänen mukaansa syyttäjän tulee näyttää toteen toimintakulttuurin puutteellisuus, mutta mikäli oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rikos, pitäisi mielestäni oikeushenkilön näyttää toteen toimintakulttuurin riittävyys. Lisäksi en myöskään muotoilisi mallia niin, että oikeushenkilön toiminnan tulee kannustaa rikosten tekemiseen, jotta se olisi rangaistusvastuussa, vaan seuraavalla tavalla: mikäli oikeushenkilön toimintakulttuuri on ollut siinä määrin puutteellinen, että se on mahdollistanut rikoksen tekemisen, oikeushenkilö voidaan asettaa rangaistusvastuuseen rikoksesta. Näin ollen oikeushenkilö ei voisi vapautua rangaistusvastuusta vain sillä perusteella, että sen toimintakulttuuri ei suoranaisesti kannusta rikosten tekemiseen, vaan oikeushenkilö voitaisiin asettaa rangaistusvastuuseen esimerkiksi sillä perusteella, että ympäristöohjeiden noudat-

³⁵³ Ks. HE 95/1993 vp, s. 34.

tamista ei valvota oikeushenkilössä tarpeeksi tehokkaasti. Termiä ”puutteellinen” tulisi tarkastella jokaisessa yksittäisessä tapauksessa erikseen tapauksen ja oikeushenkilön yksilölliset piirteet huomioiden, eli puutteellisuudelle ei voida asettaa mitään yleispätevää määritelmää. Toimintakulttuurin arvioinnissa tulisi ottaa huomioon kaikki toimintakulttuurin piirteet, jotka luetelin esitellessäni *corporate ethos* -mallia, ja ympäristörikosten kyseessä ollessa tulisi painoarvoa antaa nimenomaan ympäristöön liittyville toimintamalleille ja ohjeille.

Kuvio 4: Ehdotus oikeushenkilön rangaistusvastuun malleiksi

Ehdotukseni oikeushenkilön rangaistusvastuun malleiksi ympäristörikoksissa on muotoiltu kuvioon 4. Ehdotukseni hyväksyy samastamisen ja isännänvastuun oikeushenkilön rangaistusvastuun malleiksi, mutta nostaa niiden rinnalle toimintakulttuurimallin, joka täydentää oikeushenkilön rangaistusvastuuta, ja varmistaa sen, että vaikka yksittäistä rikosentekijää ei kyetä löytämään, oikeushenkilö voidaan asettaa rangaistusvastuuseen sen toiminnassa tapahtuneesta ympäristörikoksesta.³⁵⁴ Lisäksi se, että mallit ovat tasavertaisia, eikä toimintakulttuurimalli ole tarkoitettu vain poikkeustilanteisiin, mahdollistaa sen, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta voidaan lähteä ensisijaisesti tarkastelemaan oikeushenkilön toimintakulttuurista käsin. Tämä lisäisi varmasti myös poliisin ja syyttäjien aktiivisuutta ympäristörikosten selvittämisessä, kun tutkinnan tai syytteen menestyminen ei enää riipukaan siitä, löydetäänkö oikeushenkilön sisältä joku yksittäinen rikokseen syyllistynyt luonnollinen henkilö.

³⁵⁴ Vaikka tutkielmani aiheena ovatkin ympäristörikokset, ei ehdottamani malli mielestäni rajoitu vain niihin, vaan sitä voitaisiin käyttää myös muissa rikoksissa. Esimerkiksi työturvallisuusrikoksissa malli voisi olla hyvinkin käytökelpoinen, sillä työturvallisuusrikokset usein johtuvat viime kädessä puutteellisesta toimintakulttuurista oikeushenkilössä.

Esittämäni mallin pelotevaikutus vaikuttaa melko hyvältä ja se voisi kannustaa oikeushenkilöitä luomaan mahdollisimman tehokkaat ympäristönsuojelustrategiat sekä valvomaan työntekijöitään paremmin. Malli olisi myös tehokas käytännössä: oikeushenkilöiden syyttäminen ja tuomitseminen rikoksista olisi helpompaa, kun ei tarvitsisi löytää varsinaista rikoksentekijää oikeushenkilön sisältä, vaan riittäisi, että rikos on tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa. Toimintakulttuurimalli mahdollistaisi yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisen erilaisten oikeushenkilöiden kohtelemisen eri tavalla ja oikeushenkilöiden yksilöllisten piirteiden huomioon ottamisen sekä toimintakulttuurien tapauskohtaisen punninnan.

Oikeushenkilön toimintakulttuuriin perustuva oikeushenkilön rangaistusvastuun malli asettaisi kuitenkin haasteita laillisuusperiaatteen ja varsinkin epätäsmällisyyskiellon näkökulmasta. Epätäsmällisyyskielto kieltää laajat ja epätäsmälliset kriminalisoinnit.³⁵⁵ Lienee käytännössä mahdotonta kirjata rikoslakiin täysin yksiselitteisesti, milloin oikeushenkilön toimintakulttuuri on siinä määrin puutteellinen, että se mahdollistaa rikosten tekemisen. ”Rikosoikeudellisesti vaikeasti hallittavien ilmiöiden kohdalla” on kuitenkin katsottu, että epätäsmällisyyskiellon noudattamisesta voidaan tarvittaessa tinkiä.³⁵⁶ Pohdittavaksi jääkin, onko oikeushenkilön saattaminen rikosoikeudelliseen vastuuseen niin tärkeä kysymys, että epätäsmällisyyskiellosta voitaisiin sen kohdalla luistaa. Toimintakulttuuriin perustuvassa rangaistusvastuumallissa on myös sama käytännön ongelma kuin Bucyn *corporate ethos* –mallissa: miten voidaan käytännössä arvioida oikeushenkilön toimintakulttuuria? Jos rikoslaki jättää toimintakulttuurin arviointikriteerit jossain määrin avoimiksi, on lainsoveltajan käytännössä hyvin vaikeaa määritellä toimintakulttuurin arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja. Käytännön ratkaisut perustuisivatkin aina tilannekohtaiseen harkintaan. Yhtenä kritiikkinä on vielä esitettävä, että oikeushenkilön toimintakulttuurin painottaminen saattaisi todellisuudessa, varsinkin ilman yksityiskohtaisia soveltamisohjeita, johtaa rikosoikeudelliseen ankaraan vastuuseen, sillä melkeinpä aina voitaisiin löytää jokin perustelu sille, että oikeushenkilön toimintakulttuuri on ollut puutteellinen.³⁵⁷

³⁵⁵ Tapani *et al.* 2019, s. 131.

³⁵⁶ Tapani *et al.* 2019, s. 134.

³⁵⁷ Näin myös esim. Puumalainen 1988, s. 88.

7 Johtopäätökset

Kuten huomattavissa on vähäisestä kirjallisuudesta ja korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien vähäisestä ratkaisujen määrästä, oikeushenkilön rangaistusvastuu on 25-vuotisesta historiastaan huolimatta hankala ja keskustelua herättävä kysymys, joka haastaa syvälle juurtuneen, perinteisen yksilökeskeisen käsityksen rikosoikeudesta. Modernina rikosoikeutena se sääntelee merkittävää yhteiskunnallisten toimijoiden kenttää – oikeushenkilöitä, jotka yhä suuremmassa määrin osallistuvat yhteiskunnan toimintaan ja jotka ovat nykyaikana aina vain monimutkaisempia ja vaikeammin hahmotettavia organisaatorakenteeltaan ja päätöksentekojärjestelmiltään.

Ympäristörikokset ovat vakavia, yhteiskunnallisesti merkittävää yhteisöllistä oikeushyvää loukkaavia rikoksia, jotka voivat konkretisoitua hyvin monin erilaisin teoin ja laiminlyönnein. Ympäristörikosten seuraamukset voivat olla kauaskantoisia ja ympäristörikosten uhrien piiri on laajempi kuin perinteisessä rikollisuudessa. Ympäristörikokset usein aiheuttavat myös merkittävämpää ja laajemmalle ulottuvaa haittaa kuin esimerkiksi yksittäiset näpistyksyet tai varkauudet. Ympäristön suojeleminen on merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä, jonka toteutuminen tulee varmistaa viime kädessä rikosoikeuden keinoin – ympäristörikosoikeus yrittää hoitaa tämän haastavan tehtävän yhdistäen joustavaa ympäristöoikeutta ja jäykkää rikosoikeutta sekä kansallista ja kansainvälistä sääntelyä.

Ympäristörikokset kuuluvat oikeushenkilön rangaistusvastuun ydinalueeseen. Oikeushenkilöiden toiminnassa taloudellisten intressien ajamana tehdyt ympäristörikokset eivät mielestäni ole sovitettavissa pelkällä vahingonkorvauksella ja mahdollisella menettämisseuraamuksella, eikä rangaistuksen kohdistaminen pelkästään yksittäiseen rikoksentekijään oikeushenkilön sisällä ole tarkoituksenmukaista eikä oikeudenmukaista, mikäli oikeushenkilö on selvästi osallistunut rikolliseen toimintaan ja sen toimintakulttuurissa on puutteita, jotka ovat mahdollistaneet rikokseen syyllistymisen. Tällaisissa tapauksissa rikosoikeudellinen moite on muiden seuraamusten ohella tarpeellinen. Jokaista tapausta on tietysti tarkasteltava kulloinkin vallitsevien tosiseikkojen valossa, eikä oikeushenkilöä tule saattaa rangaistusvastuuseen teoista, joita oikeushenkilö tai sen johto ei olisi mitenkään voinut estää tai ennakoida, ja jotka on tehty oikeushenkilössä vallitsevasta toimintakulttuurista huolimatta. Lisäksi, sen jälkeen kun oikeushenkilön

rangaistusvastuu on todettu, on vielä pohdittava, muodostuisiko yhteisösakko todella oikeushenkilölle kohtuuttomaksi seuraukseksi. Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttaminen ”keinolla millä hyvänsä” ei liene tarpeellista eikä tarkoituksenmukaista, edes ympäristörikoksissa.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski suomalaisia ja yhdysvaltalaisia rangaistusvastuun malleja. Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuulle esitetään rikoslaissa kolme mallia: 1) samastaminen, jossa oikeushenkilön johtoon kuuluva tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen, 2) isännänvastuu, jossa oikeushenkilö on laiminlyönyt huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteensa ja tämän seurauksena joku oikeushenkilön työntekijöistä on tehnyt rikoksen, ja 3) anonyymi syyllisyys, joka mahdollistaa oikeushenkilön tuomitsemisen yhteisösakkoon, vaikka varsinaista rikoksentekijää ei löydetäisi tai muusta syystä tuomittaisi rangaistukseen. Toinen tutkimuskysymykseni taas koski sitä, miten oikeushenkilön rangaistusvastuun malleja on sovellettu ylempien tuomioistuinten ratkaisukäytännössä Suomessa. Samastaminen on korkeimman oikeuden yhteisösakkoratkaisujen ja hovioikeuksien vuosien 2000–2020 yhteisösakkoa koskevien ympäristörikosratkaisujen perusteella ollut kaikkein yleisin oikeushenkilön rangaistusvastuun synnyttävä malli, isännänvastuuta on käytetty hieman vähemmän, ja anonyymiin syyllisyyteen perustuvat ratkaisut oikeuskäytännössä vielä puuttuvat. Anonyymien syyllisyyden käytöstä onkin selkeä jatkotutkimuksen tarve, mikäli siihen perustuva yhteisösakkoratkaisu esimerkiksi korkeimmassa oikeudessa annetaan.

Yhdysvaltalaisia malleja olen tässä tutkielmassani esitellyt viisi: 1) *respondeat superior* -mallin, joka vastaa pitkälti isännänvastuuta, 2) MPC-mallin, joka koostuu kolmesta erilaisesta mallista, 3) *collective knowledge* -mallin, joka kokoaa yhteen kaikkien oikeushenkilössä toimivien luonnollisten henkilöiden tietoisuuden, 4) oikeushenkilön toimintakulttuuria painottavan *corporate ethos* -mallin sekä 5) ankaran vastuun eli *strict liability* -mallin. Yhdysvaltalaisesta oikeuskäytännöstä ei ole ollut mahdollista tehdä samanlaista empiiristä tutkimusta kuin suomalaisista tapauksista, joten en pysty varmuudella sanomaan, mikä malleista on oikeuskäytännössä yleisimmin käytetty. Tästä syystä en ole myöskään ulottanut toista tutkimuskysymystäni koskemaan Suomen lisäksi myös Yhdysvaltoja. Lukemani oikeuskirjallisuuden perusteella *respondeat superior* -malli ja MPC-malli lienevät kuitenkin eräänlaisia päämalleja, kun taas oikeuskäytännössä syntynyt *collective knowledge* täydentää mallivalikoimaa. *Corporate ethos* -malli on oikeuskirjallisuudessa esitetty teoria, jota ei ole ilmeisesti vielä sovellettu käytännön ratkaisutoiminnassa, ja rikosoikeudellisen ankaran vastuun tapauksetkin lienevät harvinaisia.

Kolmannen tutkimuskysymykseni tavoitteena oli esittää perusteltu näkökulma siitä, millaiset rangaistusvastuun mallin elementit sopisivat oikeushenkilön rangaistusvastuun perustamiseen ympäristörikoksissa. Päädyin tutkielmassani oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden perusteella siihen tulokseen, että rikoslain mukaiset samastaminen ja isännänvastuu ovat rangaistusvastuumalleja, jotka puolustavat paikkaansa rikoslaissa. Niiden rinnalle (ja tarkoitan nimenomaan rinnalle, ei poikkeussäännökseksi) tarvitaan kuitenkin anonyymiin syyllisyyteen perustuva malli, joka ei edellytä yksittäisen rikosentekijän paikantamista oikeushenkilön sisällä. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta tämän mallin mukaan arvioitaessa tulisi kiinnittää huomiota oikeushenkilön toimintakulttuuriin samalla tavalla kuin *corporate ethos* -mallissa, sillä oikeushenkilön puutteellinen toimintakulttuuri voidaan rinnastaa luonnollisen henkilön syyllisyyteen. Mikäli oikeushenkilön toimintakulttuuri on ollut sillä tavalla puutteellinen, että se on mahdollistanut rikoksen tekemisen, eikä oikeushenkilö pysty näyttämään toteen, että toimintakulttuuri on ollut asianmukainen, tulee oikeushenkilö todeta syylliseksi. ”Puutteellinen toimintakulttuuri” lienee termi, jota tulee arvioida tapauskohtaisesti kyseessä olevan oikeushenkilön toimintakulttuurin yksilölliset piirteet huomioiden. Tapauskohtainen arviointi yhtäältä parantaa oikeushenkilöiden yhdenvertaisuutta mutta toisaalta saattaa tehdä ratkaisun muodostamisesta liian vaikeaa. Puutteellista toimintakulttuuria ympäristörikostapauksessa voisi mielestäni ilmentää esimerkiksi se, ettei oikeushenkilön toiminnassa ole otettu riittävästi huomioon ympäristöriskejä eikä oikeushenkilö ole tehnyt toimintasuunnitelmaa mahdollisten ympäristövahinkojen estämiseksi ja rajoittamiseksi.

Mitään konkreettisia lakimuutosehdotuksia ei tämän tutkielman perusteella ole kuitenkaan syytä, eikä edes mahdollisuutta tehdä. Koska nykyisen lain mukaista anonyymiä syyllisyyttä ei ole sovellettu tuomioistuimissa vielä kertaakaan, on mielestäni ensin odotettava ennakkoratkaisua anonyymistä syyllisyydestä ja vasta sen jälkeen pohdittava mahdollisia muutostarpeita. Tällä hetkellä ongelmana ei näytäkään olevan oikeushenkilön rangaistusvastuuta sääntelevä lainsäädäntö, vaan lainsäädännön toteuttaminen käytännössä poliisi- ja syyttäjätasolla. Ympäristörikosten ilmituloprosenttia ja selvittämisprosenttia tulisi saada korkeammaksi, ja lisäksi niissä tapauksissa, joissa asia etenee syyteharkintaan asti, pitäisi rohkeasti lähteä syyttämään myös oikeushenkilöä, mikäli rikos on tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa. Ja kun oikeushenkilöä syytetään, olisi tuomioistuinten rohkeasti otettava käyttöön koko oikeushenkilön rangaistusvastuun malliarsenaali, eikä tyytyä käyttämään pelkkiä tuttuja ja turvallisia samastamisen ja isännänvastuun malleja.

Liitteet

Liite 1: Tuomioistuinten ratkaisut

Korkein oikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta?	Onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen?	Yhteisöosakon määrä (euroa)	Rangaistusvastuun malli	Keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty?	Keitä luonnollisia henkilöitä on tuomittu?	Olisiko rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mallille?
KKO 2002:39 (ään.)	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	Toimitusjohtaja A	A	-
KKO 2008:33	Tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen	On	500 000	Isännänvastuu	Operaattori A, jätevesilaitoksen hoitaja B, valmistuksen käyttöpäällikkö C ja öljynjalostamon tuotanto-osaston päällikkö D	A, B, C ja D	Corporate ethos
KKO 2008:61 (ään.)	Työturvallisuusrikos	On	20 000	Isännänvastuu	Työnjohtaja A, tuotantopäällikkö B	A ja B	-
KKO 2009:1 (ään.)	Arvopaperimarkkinoita koskeva tiedotusrikos ja törkeä sisäpiiritiedon väärinkäyttö	On	100 000	Samastaminen	Toimitusjohtaja A ja hallituksen puheenjohtaja B	A ja B	-
KKO 2011:17 (ään.)	Ympäristön turmeleminen	On	2 000	Samastaminen	Hallituksen varajäsen A	A	-
KKO 2013:56 (ään.)	Työturvallisuusrikos	On	20 000	Isännänvastuu	Tekninen johtaja A, käyttöpäällikkö B, vuoromestari C	C	Corporate ethos
KKO 2014:20 (ään.)	Työturvallisuusrikos	On	180 000	Isännänvastuu	Työmaapäällikkö A, työnjohtaja B	A ja B	Collective knowledge

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta?	Onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen?	Yhteisöosakon määrä (euroa)	Rangaistusvastuun malli	Keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty?	Keitä luonnollisia henkilöitä on tuomittu?	Olisiko rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mallille?
Helsingin HO R 12/2475 30.8.2013	X Oy:n osalta törkeä ympäristön turmeleminen, törkeä petos, avunanto näihin, ampuma-aserikos. Y Oy:n osalta ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	X Oy: hallituksen puheenjohtaja A, hallituksen jäsen B, työntekijät C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S. Y Oy: hallituksen puheenjohtaja T	A, B, D, E, G, I, L, M, N, P, S, Q.	Corporate ethos
Helsingin HO R 13/2090 6.2.2014	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen (B:n osalta)	Työntekijä A ja osastonjohtaja ja hallituksen varsinainen jäsen B	Syytteet hylätty	-
Helsingin HO R 13/3246 30.1.2015	Törkeä ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	Toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen A	A	-
Helsingin HO R 15/2177 11.4.2017 (ään.)	Ympäristöririkkomus ja väärän todistuksen	Ei	-	Samastaminen / isännänvastuu	Toimitusjohtaja A, aluejohtaja B	A, B, C	Corporate ethos

	antaminen vi- ranomaiselle				ja asfalttise- man päällikkö C		
Helsingin HO R 16/1268 13.12.2017	Ympäristön tur- meleminen	On	50 000	Isännänvastuu	Työpäällikkö A, työmaapääl- likkö B ja työ- maainsinööri C	A, B ja C	-
Helsingin HO R 16/2449 23.2.2018 (ään.)	Ympäristön tur- meleminen	Ei	-	Samastaminen	Toimitusjohtaja ja hallituksen varsinainen jä- sen A	A	-
Helsingin HO R 17/1338 27.6.2018	Törkeä ympä- ristön turmele- minen	Ei	-	Samastaminen	Toimitusjohtaja A, osastomies ja toiminnasta tosiasiallisesti vastaava B, yk- sityshenkilöt C ja D	A, B, C ja D	-
Helsingin HO R 16/1677 29.6.2018	Törkeä ympä- ristön turmele- minen (A ja B), tuottamukselli- nen ympäristön turmeleminen (C)	Ei	-	Isännänvastuu	Varasto-osaston esimies A, kun- nossapito-osas- ton käyttöpääl- likkö B, työnte- kijä C	Syytteet hylätty	Anonyymi syyllis- uus, collec- tive knowledge
Helsingin HO R 18/1193 30.8.2019 (ään.)	Ympäristön tur- meleminen	Ei	-	Isännänvastuu	Energiajohtaja ja B:n esimies A, osastopääl- likkö B	Syytteet hylätty	-
Helsingin HO R 18/2112 18.12.2019	Ympäristön tur- meleminen, vaarallisten ai- neiden kuljetus- rikos	Ei	-	Samastaminen	X Oy:n vastuu- henkilö A, yhtiö Y:n vastuuh- enkilö B, yhtiö Z:n vastuuh- enkilö C, yhtiö Q:n vastuuh- enkilö D	A, B, C ja D	-

Itä-Suomen hovioikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaati- nut rangaistusta?	Onko oikeus- henkilö tuo- mittu rangaistukseen?	Yhteisösa- kono määrä (euroa)	Rangaistusvastuun malli	Keitä luon- nollisia henki- löitä on syy- tetty?	Keitä luon- nollisia henkilöitä on tuo- mittu?	Olisiko rangaist- usvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mallille?
Kouvolan HO R 99/845 15.1.2001	Törkeä ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	Hallituksen aino- a jäsen A	A	Anonyymi syyllis- uus, mikäli ei olisi voitu todista- ta että A syyllis- tynyt rikokseen
Itä-Suo- men HO R 05/743 7.11.2006	Ympäristön turmele- minen, yhtiön osalta tuottamuksellinen ympäristön turmele- minen	On	4 000	Samastaminen / isännänvastuu – ta- vallaan anonyymi syyllisyys, sillä yh- tiö tuomittu eri ri- kuksesta kuin A ja B	Hallituksen jä- senet A ja B	A ja B	Corporate ethos
Kouvolan HO R 07/74 31.1.2008	Ympäristön turmele- minen	Ei	-	Samastaminen	Hallituksen aino- a jäsen A	Syytteet hylä- tty	-
Kouvolan HO R 09/1026 5.8.2010	Törkeä ympäristön turmeleminen	On	10 000	Samastaminen	Hallituksen puheenjohtaja ja toimitusjoh- taja A, halli- tuksen jäsen B	A	Corporate ethos
Itä-Suo- men HO R 12/1027 14.11.2013 (ään.)	A: törkeä ympäristön turmeleminen, B: ympäristön turmele- minen ja tuottamuk- sellinen virkavelvol- lisuuden rikkominen, kunta Z: ympäristön turmeleminen, C: ympäristön turmele- minen, Osuuspankki Y: ympäristön tur- meleminen	On (Osuus- pankki Y)	15 000	Samastaminen	X Ky:n vastu- unalainen yhtiömies A, kunnan Z vir- kamies B, Osuuspankki Y:n toimitus- johtaja C	A, B, C	-
Itä-Suo- men HO R 16/918 13.6.2017	Ympäristön turmele- minen	Ei	-	Isännänvastuu	Hallituksen jä- sen A, toimitus- johtaja ja alue- johtaja B	Syytteet hylä- tty	Samastaminen
Itä-Suo- men HO R 17/341	Ympäristön turmele- minen	Ei	-	Samastaminen	Hallituksen varsinainen jä- sen A	Syytteet hylä- tty	-

29.11.2017 (ään.)							
Itä-Suomen HO R 19/975 3.3.2020	Luonnonsuojelukrikos ja elintarvikerekko-mus	On	2 000 (Q Oy), 850 (Z Ry ja Y Ry)	Samastaminen	X Ry:n puheenjohtaja A, Z Ry:n puheenjohtaja B ja rahastonhoitaja D, Y Ry:n puheenjohtaja C, Q Oy:n puheenjohtaja E	A, B, C, D, E	-

Rovaniemen hovioikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta?	Onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen?	Yhteisösakon määrä (euroa)	Rangaistusvas-tuun malli	Keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty?	Keitä luonnollisia henkilöitä on tuomittu?	Olisiko rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mal-lille?
Rovaniemen HO R 08/1070 20.5.2009	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	Hallituksen puheenjohtaja A	A	-
Rovaniemen HO R 10/606 29.12.2010	Ympäristön turmeleminen	On	4 000 (X Ky)	Samastaminen	X Ky:n vastuunalainen yhtiömies A ja työntekijä B, Y Oy:n toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen C, hallituksen puheenjohtaja D ja edustaja ja vastaava työnjohtaja E	A ja E	Y Oy:n osalta collective knowledge
Rovaniemen HO R 15/184 18.8.2015	Ympäristön turmeleminen	On	1 500	Samastaminen	Yhtiön edustaja A, yksityishenkilöt B ja C	A	-
Rovaniemen HO R 16/915 22.3.2018 (käsitelty KKO:ssa, KKO 2019:102)	Törkeä ympäristön turmeleminen ja ympäristön turmeleminen	On	500 000	Samastaminen	Hallituksen puheenjohtaja ja toimitusjohtaja A, ympäristöpäällikkö, infrastruktuuripäällikkö, kaivoksen johtaja ja tuotantojohtaja B, metallien talteenottolaitoksen osastopäällikkö C, toimitusjohtaja ja tuotantojohtaja D	A, B, D	-
Rovaniemen HO R 17/839 27.9.2018	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	X Oy:n paikallisjohtaja A, Y Oy:n toimitusjohtaja B	Syytteet hylätty	-
Rovaniemen HO R 18/89 12.7.2019	Ympäristön turmeleminen ja väärennys	On	7 500	Samastaminen	X Oy (ent. X Ay):n yhtiömiehet A ja B, yksityishenkilö C	A ja B	-

Turun hovioikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta?	Onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen?	Yhteisösakon määrä (euroa)	Rangaistusvas-tuun malli	Keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty?	Keitä luonnollisia henkilöitä on tuomittu?	Olisiko rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mal-lille?
Turun HO R 05/378 29.11.2006 (käsitelty KKO:ssa, KKO 2008:33)	A ja X Oy: törkeä ympäristön turmeleminen, C ja D: tuotuksellinen ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen / isännänvastuu	Operaattori A, jätevesilaitoksen hoitaja B, valmistuksen käyttöpäällikkö C ja öljynjalostamon tuotanto-osaston päällikkö D	A, B, C ja D	Corporate ethos
Turun HO R 07/2703	Ympäristön turmeleminen	On	2 000	Samastaminen	Hallituksen varajäsen A	A	-

4.9.2008 (käsitelty KKO:ssa, KKO 2011:17)							
Turun HO R 07/2075 2.10.2008	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	X Ry:n hallituksen puheenjohtaja A, hallituksen jäsenet B, C, D, E, F ja G	Syytteet hylätty	-
Turun HO R 12/988 17.6.2013	Ympäristön turmeleminen	On	15 000	Samastaminen	Vastuunalaiset henkilöt A, B, C, D, E ja F	B, C, D, E, F	Collective knowledge
Turun HO R 14/1340 26.5.2015	Ympäristön turmeleminen	On	10 000	Samastaminen	Toimitusjohtaja B ja yksityishenkilö A	A ja B	-
Turun HO R 16/503 29.9.2017 (käsitelty KKO:ssa, KKO 2019:52)	Ympäristön turmeleminen ja törkeä ympäristön turmeleminen (A) ja avunanto edellisiin (B ja C)	On	20 000	Samastaminen (A)	Hallituksen puheenjohtaja A, työnjohtajat B ja C	A	
Turun HO R 18/1765 4.11.2019	Törkeä ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen / isännänvastuu	X Oy:n hallituksen ainoa jäsen A, Y Oy:n hallituksen ainoa jäsen B	A ja B	

Vaasan hovioikeus

Ratkaisu	Mistä rikoksesta syyttäjä on vaatinut rangaistusta?	Onko oikeushenkilö tuomittu rangaistukseen?	Yhteisösakon määrä (euroa)	Rangaistusvastuun malli	Keitä luonnollisia henkilöitä on syytetty?	Keitä luonnollisia henkilöitä on tuomittu?	Olisiko rangaistusvastuu voitu perustaa myös jollekin muulle mallille?
Vaasan HO R 15/193 22.2.2016	Ympäristön turmeleminen	On	30 000	Samastaminen / isännänvastuu	Toimitusjohtaja A, tuotantopäällikkö B, kehityspäällikkö ja ympäristövastava C, tuotekehitysjohtaja D	A, C, D	-
Vaasan HO R 16/234 23.11.2016	Ympäristön turmeleminen	On	20 000	Samastaminen (A) / isännänvastuu (B)	Toimitusjohtaja A, käyttöpäällikkö B	A ja B	Corporate ethos
Vaasan HO R 18/544 15.6.2018	Ympäristön turmeleminen, eläinsuojelurikos (A ja B)	Ei	-	Samastaminen	Toimitusjohtaja A, yksityishenkilö B	A	-
Vaasan HO R 17/1092 9.8.2018	Ympäristöririkkomus ja ympäristön turmeleminen	On	8 000	Samastaminen	Toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa jäsen A	A	-
Vaasan HO R 17/788 21.2.2019	Ympäristön turmeleminen	Ei	-	Samastaminen	Hallituksen puheenjohtaja A, toimitusjohtaja B	A ja B	-